

44(057)

Б61

П.І. БІЛОУСЕНКО

В.В. ЯВІР

ПРОБЛЕМНО- СИТУАТИВНІ ЗАВДАННЯ

НА УРОКАХ
УКРАЇНСЬКОЇ
МОВИ

ПЕРЕДМОВА

Курс сучасної школи на використання творчого потенціалу вчителів розкриває простір для пошуків словесниками розкриття закономірностей практичного оволодіння учнями всіма функціональними стилями рідної мови, розробки таких прийомів навчання, які дають змогу активно і цілеспрямовано реалізувати виховну і розвиваючу функції навчання, сприяють зближенню навчання з життям. Одним із наслідків таких пошуків є пропонований посібник — збірник проблемно-ситуативних завдань, розроблених і апробованих у процесі безпосередньої практичної роботи в середній школі.

Книга складається з двох розділів. Перший розділ «Проблемно-ситуативні завдання в системі виховуючого і розвиваючого навчання» є ключовим у посібнику. Оскільки в арсенал методичних прийомів учителя української мови вводиться принципово новий тип роботи, у цьому розділі з'ясовуються суть і мета проблемно-ситуативних завдань, принципи побудови та їх методична цінність. Цей розділ має озброїти вчителя методикою використання проблемно-ситуативних завдань при вивченні різних тем української мови, розкрити виховний потенціал завдань такого типу та їх роль у розвитку зв'язного мовлення. Разом з тим у першому розділі подаються рекомендації щодо пропедевтики завдань проблемно-ситуативного типу.

У другому розділі «Проблемно-ситуативні завдання на морально-етичні та суспільно-політичні теми» матеріал подається в порядку наростаючої трудності за тематичними групами, перелік яких для зручності користування посібником винесено в зміст книги.

Автори, орієнтуючись на власні спостереження, дитячу та юнацьку періодику, педагогічні видання, прагнули охопити якомога ширше коло тем, що хвилюють молодь. Однак бурхливі економічні, політичні і соціальні зміни в нашій країні висувають нові проблеми морально-етичного чи суспільно-політичного вибору в особистому і громадському житті школярів. Сподіваємося, що матеріал посібника може послужити вчителю-словеснику зразком для самостійної розробки проблемно-ситуативних завдань і використання їх у роботі.

ПРОБЛЕМНО-СИТУАТИВНІ ЗАВДАННЯ В СИСТЕМІ РОЗВИВАЮЧОГО І ВИХОВУЮЧОГО НАВЧАННЯ

Суспільство перед сучасною школою ставить завдання підготувати високоосвічену, гармонійно розвинену, морально виховану людину. Відповідно до цього визначаються основні функції вивчення кожного предмета шкільного курсу — навчаюча, розвиваюча і виховуюча. Знання — основний компонент освіти, тому навчаюча функція виступає як головна, визначальна. У зв'язку з цим способи реалізації цієї функції при вивченні української мови в методичних системах здавна є найбільш розробленими. Методична наука протягом двох останніх десятиліть також приділяла значну увагу проблемам розвиваючого і виховуючого навчання.

Особливої ваги в плані реалізації функції розвиваючого навчання набула робота над розвитком зв'язного мовлення учнів, адже методика розвитку зв'язного мовлення базується на нерозривній єдності мови і мислення. В учнів у процесі творення усних чи письмових висловлювань має активно працювати думка. Вони повинні навчитися спостерігати за природою, навколишніми предметами, діяльністю людей, глибоко усвідомлювати дані своїх спостережень, аналізувати їх, узагальнювати, доводити правильність своїх суджень, думок. А в цьому реалізується зв'язок мовлення з мисленням, бо в процесі розвитку мовлення учня розвивається й культура його мислення¹.

Твори в системі роботи з розвитку зв'язного мовлення посідають особливе місце, їх проведення є серйозною допомогою вчителю в шліфуванні комунікативних умінь учнів. При підготовці творів учні вчаться розкривати тему і основну думку висловлення, оволодівати прийомами систематизації та аналізу матеріалу, надавати текстові композиційної форми.

¹ Див.: Олійник І. С., Іваненко В. К. та ін. Методика викладання української мови в середній школі.— К.: Рад. шк., 1989.— С. 323.

Письмові творчі роботи дають можливість коригувати форму висловлення думки.

З метою активізації мовленнєвої діяльності досвідчені вчителі прагнуть дібрати таку тему твору, яка була б безпосередньо пов'язана з життєвим досвідом учнів, зацікавила їх, викликала прагнення поділитися думками. Тема твору формулюється одним коротким, як правило, реченням. Часто темою твору виступає вислів, що має афористичне значення. Таке формулювання теми цілком сприйнятливим для сильних учнів. Завдання, сформульоване в такий спосіб, доступне також для старшокласників, які добре володіють мовою, мають великий обсяг знань, адже тематичну спрямованість твору можна варіювати в досить великих межах. Нерідко твір набуває характеру вільного. Для багатьох школярів можливість широкого вибору в трактуванні теми часто стоїть на заваді до цілеспрямованого висловлення: учні неправомірно звужують або розширюють тему, розкривають її непослідовно або пишуть зовсім не за темою. Значна частина школярів просто не знає, про що писати. Тому підготовча робота до виконання творів традиційно провадиться навколо двох моментів: 1) про що писати, 2) як писати. Однак навіть ретельна підготовча робота не завжди гарантує успіх. Поряд з хорошими, змістовними творами нерідко трапляються такі, де учні у різних формах повторюють сказане вчителем або так і не розкривають тему.

Звісна річ, якість виконання творів (письмових і усних) залежить від загального рівня підготовки учня, ступеня його інтелектуального розвитку, уміння продукувати думку. Проте погано виконана робота не є прямим свідченням того, що учень не вмів або не хоче думати. Спостереження показують, що саме такі учні нерідко відрізняються великою комунікативною активністю на перервах і в позаурочний час. У реальному житті вони проявляють кмітливість, уміння аналізувати вчинки, явища, давати їм влучні оцінки. Наближення реальної і навчальної мовленнєвої діяльності знаходить своє втілення у створенні комунікативних ситуацій. Прийом створення комунікативних ситуацій для розвитку мовлення учнів нерідко використовується при вивченні іноземних мов, що сприяє розвитку діалогічного мовлення школярів.

У цьому посібнику прийом створення комунікативних ситуацій використовується для розвитку монологічного мовлення. Експериментальна робота показала необхідність внесення ряду змін у традиційні компоненти підготовки до творчої роботи та її виконання. Кардинально змінено спосіб подачі теми твору. Тема формулюється проблемним запитанням-завданням до поданої життєвої ситуації на морально-етичну чи суспільно-політичну тему. Життєва ситуація або штучно відтворюється за допомогою технічних засобів (спеціально підготовлені магнітофонні чи відеозаписи), або, що найзручніше з технічного боку, подається у вигляді її опису. У проблемному запитанні-завданні до описаної ситуації учням пропонується, ознайомившись з текстом-описом ситуації, висловити свої міркування відповідно до поставленого завдання. Отже, запропонований для ознайомлення текст виступає не як об'єкт для лінгвістичних спостережень, а як інформація для роздумів. Тема твору, таким чином, формулюється не одним реченням, а описаною (зображеною, записаною на аудіовізуальні ТЗН) ситуацією і поставленим до неї проблемним завданням. З огляду на це такі завдання ми називаємо проблемно-ситуативними. Виконане завдання в кінцевому підсумку має вилитися у форму висловлення, яке в жанрах шкільних творів кваліфікується як твір-роздум (міркування). Проаналізуємо для прикладу одне із таких завдань для п'ятикласників.

Прочитайте уривок із спогадів колишньої піонерки і напишіть, що б ви зробили на місці вчительки і чому.

«Пригадую, в третьому класі ми вступали в піонери. Кожен прагнув стати кращим. Але трапилося так, що одна дівчинка напередодні свята одержала двійку з математики.

Нас вишикували на урочисту лінійку. Та дівчинка виявилася в нашому строю. Йй, як і всім, пов'язали галстуки. Ми закричали:

— Це несправедливо!

Без малого не зняли з неї галстук, довели дівчинку до сліз. Але тут втрутилася вчителька...» (Т. Голубева.)

В описаній ситуації всі школярі проявили одностайність. Не виключена можливість, що таку одно-

стайність проявили б у третьому класі й ті п'ятикласники, яким запропоноване це завдання. Однак наші школярі стали на два роки старшими. Це по-перше. А по-друге, завдання дає можливість оцінити ситуацію не лише зсередини, а й збоку. Тобто, оцінюючи дії третьокласників, п'ятикласники не лише критично оцінюють свою можливу поведінку, рішення в минулому, а й виступають у ролі стороннього спостерігача, адже їм запропоновано оцінити ситуацію з позиції старшого і мудрого наставника. А це створює передумови для об'єктивності в судженнях.

Як показав досвід, запропонована постановка теми твору має ту перевагу, що учні без додаткових роз'яснень «про що писати», як правило, не ухиляються від теми, досить швидко оволодівають прийомами переконливо доводити чи відхиляти певні положення. Більша конкретність теми висловлення викликає більш конкретну думку з розглядуваного питання. Треба лише мати на увазі, що текст інформації для роздумів і завдання до тексту мають знаходитись перед очима учнів протягом усього часу підготовки твору. Їх демонструють на екрані за допомогою кодоскопа (текст друкується на прозорій поліетиленовій плівці) або ж кожен учень забезпечується необхідними друківаними матеріалами.

Залежно від того, який твір за формою (усний чи письмовий) мають підготувати учні, починається й формулювання завдання: «Напишіть...», «Розкажіть...» З метою уникнення одноманітності у формулюванні завдань, а також для того, щоб дати вчителю можливість самому обирати форму творчої роботи, слова «напишіть», «розкажіть» часто опускаються.

Звичайно, в творчих роботах з мови вчителя-словесника цікавить передусім формальна сторона: не що написав учень, а як написав. У переказах — чим ближче до тексту, тим краще. Всі відступи від оригіналу торкаються так чи інакше переважно форми, наприклад, перекази детальні, стислі, з додатковим завданням, вибіркові тощо. Щось подібне нерідко спостерігається і в творах. Справді, не буде ж учитель докоряти учневі за те, що він любить більше осінь, а не зиму чи літо (вір-роздум «Яка пора року мені найбільше подобається»). З тієї ж причини вчителю майже байдуже, якою учень уявляє осінь (вір-опис «Осінь у нашому парку») чи школу майбутнього (вір

«Школа майбутнього»). Головне, щоб ці уявлення були об'ємними і вміло організованими в текст за допомогою виразних мовних засобів. Зазначених недоліків позбавлені проблемно-ситуативні завдання, адже ці завдання формулюються таким чином, щоб вони набували характеру морально-етичної чи суспільно-політичної проблеми, яку необхідно розв'язати учням, виходячи з власного життєвого досвіду, ціннісних орієнтацій, переконань.

Проблемно-ситуативні завдання дають змогу подолати недолік вивчення мови в «чистому вигляді», відірваної від реальної мовленнєвої діяльності людей, а тому віддаленої від учнів.

Справді, уроки рідної мови потребують тих чи інших життєвих вражень учнів. Це умова успішного мовного розвитку. Адже оволодіти мовою — значить краще пізнати світ. У цьому плані нам видаються дуже слушними слова М. Р. Львова, що «мовлення, розвиваючись, потребує не лише мовного, а й фактичного матеріалу»¹.

Проблемно-ситуативні завдання допомагають цілеспрямованіше реалізувати при вивченні української мови виховуючу функцію навчання. Теми беруться з життя дитячого колективу, з реального суспільного життя нашої та зарубіжних країн. Виконуючи завдання, учні акцентують увагу на важливих морально-етичних, суспільно-політичних проблемах, шукають відповіді на злободенні питання сучасності. Не треба лякатися, коли ці відповіді будуть дискусійними, не зовсім правильними. У таких випадках варто прочитати на уроці кілька спеціально дібраних учителем відповідей, де викладені різні позиції у поглядах на те чи інше питання. Хай учні поміркують, посперечаються і під керівництвом учителя дійдуть згоди або ж перенесуть обговорення деяких проблем на позаурочний час: класні години, збори громадських організацій, тематичні ранки тощо. У цьому плані можна запропонувати таку форму роботи: написання за відповідями учнів колективного твору. Річ у тім, що навіть у загалом невдалих відповідях (а за формою це твори-роздуми) є раціональні думки, переконливі аргумен-

¹ Львов М. Р. Речь младших школьников и пути ее развития.— М.: Просвещение, 1975.— С. 6.

ти, які під керівництвом учителя можна організувати в один хороший текст. У процесі виконання завдань учні можуть, як уже зазначалося, запропонувати кілька відповідей на питання: дискусійних, неправильних, правильних (їх теж може бути декілька). Але в цьому полягає не недолік, а головна позитивна риса проблемно-ситуативних завдань. Вони дають змогу корегувати не лише мовлення учнів (оформлення думок), а й вчинки, поведінку в процесі подальшої виховної роботи. Твори учнів можуть бути добрим орієнтиром класному керівникові у плануванні й організації виховного процесу.

Як показує досвід, коли проблемно-ситуативні завдання стануть звичними для школярів, учителеві не варто зайвий раз пояснювати, про що писати: тут в учнів здебільшого не виникає проблем. Слід більше уваги приділяти структурно-композиційним особливостям різних функціональних типів текстів.

Більшість цілісних висловлювань у структурно-семантичному плані складається з трьох частин: початкової (зачину), середньої (основна розробка теми) і кінцівки.

Структурні частини тексту можна знайти в кожному суцільному тексті, у шкільних підручниках — параграфах, розділах, главах. Бажано, щоб підготовча робота до виконання проблемно-ситуативних завдань включала також аналіз підручникових статей під кутом зору виділення в них структурно-семантичних частин.

Залежно від того, що стоїть у центрі висловлення — розвиток дії, розкриття ознак предмета чи виявлення причинно-наслідкових відношень, — тексти поділяються відповідно на три функціональні типи: розповідь, опис, роздум.

У творі-роздумі звичайно розрізняються такі частини: а) теза — частина, у якій подається думка, яка буде доводитися, б) докази (аргументація тези).

Логічним завершенням при виконанні проблемно-ситуативних завдань є переважно твори-роздуми. У простому роздумі доводиться одна думка; у більш складному — кілька думок, на базі яких робиться один узагальнений висновок. Простий твір чи складний — залежить від завдання, способу виконання роботи учнем, адже одну складну думку можна розщепити на кілька і доводити їх поетапно. При

цьому твори-описи і твори-розповіді можуть служити допоміжними засобами у підготовці складніших роздумів. Скажімо, невеликі розповіді чи описи можуть служити певним аргументом у конструюванні твору-роздуму. Так, наприклад, аргументуючи думку про те, що найкраща пора року — зима (твір «Яку пору року я найбільше люблю»), учень може подати у творі-роздумі невеликі описи природи або розповіді про ігри, прогулянки тощо.

Методисти підкреслюють, що в системі роботи над розвитком зв'язного мовлення твір-роздум — один з найскладніших. Роздум як жанр учнівського твору характеризується тим, що в ньому учні висловлюють певні думки, міркування, правильність яких підтверджують, і роблять висновки. Твір-роздум формує й розвиває в учнів логічне мислення, уміння доводити правильність своїх міркувань, спростовувати хибні думки.

Реальне наповнення композиційної схеми твору-роздуму мовним матеріалом залежить від того, який спосіб логічного мислення обрав учень. При дедуктивному способі спочатку висловлюють головну думку, а потім її підтверджують необхідними аргументами. У таких творах-роздумах у першій (вступній) частині, як правило, ітиметься про предмет мовлення, а після аргументації формулюється умовивід (основна думка твору). Тобто головна думка твору міститься в заключній частині. При індуктивному способі мовлення в першій частині висловлюється головна думка твору, у середній частині подаються факти і міркування, що обґрунтовують основну думку. У таких типах творів-роздумів заключна частина (висновки) може бути необов'язковою, факультативною.

Залежно від обраного способу роздуму перша частина може бути сформульована у більш або менш категоричній формі. Так, наприклад, твір-роздум на згадану вище тему «Яку пору року я найбільше люблю» можна почати по-різному. Подаємо орієнтовну схему побудови цього твору при дедуктивному способі роздуму:

Теза

Аргументи

Найбільше я люблю... .

По-перше,

По-друге,

По-третє,

(Аргументація може бути висловлена і в формі окремих речень, і в формі невеликих описів, розповідей.)

Висновки *Ось чому я найбільше люблю...*

Як бачимо, висновок має бути коротким і чітким, за смислом він дистанційно пов'язаний з тезою. І в той же час при такій формі роздуму він необов'язковий.

У творах-роздумах з індуктивним способом мислення початкова частина менш категорична, складається звичайно з кількох речень. Наводимо для прикладу зразок формулювання тези учнем при виконанні такого проблемно-ситуативного завдання.

Прочитайте уривок з художнього твору, висловте обґрунтовані міркування про те, хто міг таке говорити і коли.

«Політика — се не наше діло, се річ н а ч а л ь с т в а; на те воно й поставлено від самого бога, щоб вигадувало політику, знало, коли яка політика потрібна, і давало прикази, коли обивателям яку політику слідуює держати і як про неї розмовляти... Ну а ми за начальством. Воно так і слід, і краще: по протоптаній стежці не задрипавшся ніколи...» *

Теза: «Хто міг таке говорити і коли? Цікаве запитання! Гадаю, не так важливо, це був чоловік чи жінка, людина молода чи похилого віку. Я не ясновидець! Ясна річ, ніхто не сподівається на те, що я назву прізвище автора цих слів, точну домашню адресу. Перекоаний, що тут подані типові міркування людини певної соціальної групи певної епохи».

У висновку учень зробив такий умовивід:

«Виходячи з цих міркувань, я перекоаний, що так мислити і говорити могла людина, яка народилася і виросла, очевидно, в період років за двадцять перед революцією 1905 року. Це була людина середнього достатку, не доведена злигоднями до відчаю, більше всього з сільської місцевості. Цей селянин (крамар) прагне розбагатіти, а значить догодити всім панам і підпанкам, які стоять над ним. Тому така його мова.

Р. С. А може, хтось так приховує свої революційні думки?»

* Кониський О. І ми — люди // Вибрані твори.— К.: Дніпро.— С. 109.

Треба показати учням, що в творах-роздумах в аргументуючій частині, крім слів *по-перше, по-друге* і т. д., часто вживаються вставно-модальні слова *взагалі, в цілому, отже, таким чином, насамперед* тощо, а також сполучники (і сполучні слова) підрядності *оскільки, тому що, якщо* — то та ін. Учителеві необхідно навчити учнів бачити тексти-роздуми в статтях, науково-популярних виданнях, уміти визначати їх структуру та мовні засоби поєднання елементів тексту в єдине ціле. З цією метою доцільно брати для міні-переказів невеликі тексти з науково-популярних творів, доступних для розуміння школярів, аналізувати під цим кутом зору статті (чи їх фрагменти) з підручника. Звичайно, тексти, побудовані за зразками роздумів у чистому вигляді, трапляються не завжди. Однак класичні зразки текстів-роздумів є у кожному параграфі підручника, у кожній науково-популярній роботі. Треба лише навчитися визначати структурні компоненти тексту, які, до речі, далеко не завжди відокремлюються в абзаци. Наприклад:

Теза Скільки слів у сучасній українській мові? Хто відповість? Задумливо не морщить чола і заспокойтесь. На це питання не відповість ніхто: ні сивий академік, ні найталановитіший мовознавець, ні учитель, ні учень. Ніхто! Адже мова формувалася протягом віків, завжди відгукуючись на зміни в житті. Кожне покоління збагачувало її і передавало цей неоціненний скарб нащадкам. Хіба можна — навіть у думках! — спробувати порахувати усі слова, наявні в сучасній українській мові?! Це і загальноживані слова літературної мови, терміни різних наук, і професіоналізми, і діалектні та застарілі слова.

Висновки Ні, перелічити усі слова не під силу нікому з нас. (І. Р. Вихованець.)

Варто з цією метою практикувати завдання на визначення функціональних типів текстів як спеціально дібраних, так і тих, які продукують самі учні. Наприклад:

Завдання 1. Прочитайте текст. Визначте, до якого функціонального типу він належить. Доведіть це.

Зміни протягом життя одного покоління майже непомітні. Мовні норми — ознака кожної літературної мови — стримують появу новотворів, здатних розхитувати систему, викликати її перебудову. Ненормативні елементи, переважно слівця різних жаргонів, супроводжують розвиток кожної літературної мови, але завжди проти них ведеться боротьба, і, зрештою, вони не тільки проникають у літературну мову, а й зникають в усному нелітературному мовленні. Проте на кожному етапі розвитку мови такі слова привертають до себе загальну увагу, разом з тим щомісяця, щодня, щогодини в літературну мову потрапляє багато слів, але ми цього не помічаємо. Це слова-терміни з вузьких спеціальних галузей знання. Вони приходять у літературну мову непомітно, та згодом, коли позначувані ними поняття стають ознакою щоденного побуту, нові терміни поповнюють собою загальномовний словник. (В. М. Русанівський.)

Завдання 2. Прочитайте створений вами текст, визначте, до якого функціонального типу він належить. Ваші висновки обґрунтуйте і запишіть.

Проблемно-ситуативні завдання можуть бути запропоновані як для колективного виконання, так і для індивідуального (в класі або дома). Зрозуміло, для домашньої роботи треба добирати завдання, які потребують глибокого осмислення фактів, консультацій, добору додаткових матеріалів, ознайомлення з довідниками, спеціальною літературою.

У посібнику завдання не прив'язуються до вивчення певної граматичної теми. Однак зв'язок з темою уроку здійснюється вказівкою на використання тих чи інших мовних засобів при виконанні завдання. У методичній літературі з цього приводу є різні думки. Дехто твердить, що коли вчитель свідомо орієнтує учнів на використання певних мовних засобів у творі, то робота від цього втрачає, бо вона переобтяжена однотипними лексикою, фразеологією, граматичними чи синтаксичними формами. На нашу думку, такі твердження не досить аргументовані. Твори з надмірностями у використанні певних мовних засобів слід розглядати не ізольовано, а на тлі всього навчального процесу. З часом використання різних мовних засобів в учнівських роботах урівноважуєть-

ся. А якщо й залишиться в учнів прихильність до використання певних слів, мовних структур, виражальних засобів — то це природне явище. Як показують лінгво-статистичні дослідження, навіть у визначних майстрів слова є улюблені мовні засоби, прийоми, форми висловлення думки, але твори від цього незбалансованого з арифметичною точністю вживання не втрачають у художньому відношенні, навпаки, це є однією з ознак індивідуального стилю.

Матеріал для проблемно-ситуативних завдань дає саме життя учнівського колективу. Найбільш характерні його риси знаходять відображення в дитячій періодиці, матеріалах на теми виховання інших видань. Слід зазначити, що в багатьох публікаціях автори пропонують своє вирішення питань. Ці міркування авторів чи редакційні коментарі можуть послужити орієнтиром словесникові в дискусіях. Так, наприклад, п'ятикласникам можна запропонувати дати відповідь на лист їхнього однолітка до газети:

«Коли наша команда грає на чужому майданчику, ми ніяк не можемо нормально атакувати. Як тільки підемо вперед — болільники починають свистіти, кричати. Я так думаю, що це неправильно: якщо прийшов на матч, сиди спокійно й дивися, як грають. І не заважай».

Якщо п'ятикласники по-різному оцінять рекомендації їхнього ровесника, то вчитель може зачитати відповідь на цей лист знаменитого в минулому футболіста Г. Д. Качаліна, у якому він на конкретних прикладах переконує, що хороша гра, вияв поваги до суперника примушують трибуни проїнятися симпатією до гравців «чужих» болільників.

Отже, багато проблемно-ситуативних завдань на різні морально-етичні, громадсько-політичні теми вчитель може розробити самостійно, опираючись на подані в посібнику зразки.

Виховна спрямованість проблемно-ситуативних завдань визначається такими факторами:

а) впливом поданої інформації на думки і почуття школярів;

б) актуалізацією суспільно-політичних знань, морально-етичних переконань при відповідях на питання;

в) активним аналізом інформації, у ході якого відбувається процес уточнення, формування правильних уявлень про навколишній світ.

Застосування творчих завдань проблемно-ситуативного характеру дасть можливість словесникам розвиток комунікативних умінь і навичок провадити у тісному зв'язку з виховною роботою. У процесі виконання завдань учні вчаться накреслювати зміст мовленнєвих конструкцій, добирати синтаксичні схеми і лексику відповідно до власного задуму, тобто вчаться обстоювати свої морально-етичні і громадсько-політичні переконання.

ПРОБЛЕМНО-СИТУАТИВНІ ЗАВДАННЯ НА МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ ТА СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ТЕМИ

КУЛЬТУРА ПОВЕДІНКИ, ТАКОВНІСТЬ

▲ Четвертокласник Олексій переконує:

— Мене підтримали всі хлопчики в класі: чому це ми скрізь маємо пропускати дівчаток? Поступатися місцем? А чим ми гірші? — це запитання ми задали класному керівникові. А вона відповіла: «Вони ж дівчатка!» Ну то й що? А якби природа назвала хлопчиків — дівчатками, а дівчаток — хлопчиками? Різниця лише в назві. Я пропоную, щоб усі були рівними.

Завдання. Доведіть, що в міркуваннях Олексія враховано далеко не все.

▲ Пасажири звертаються до школяра:

— Поступися місцем, он дідусь втомлений стоїть.

— А я не втомився? І звідки я знаю, може цей старичок зовсім не гідний того, щоб йому поступатися місцем.

Завдання. Напишіть, чи переконливі аргументи навів школяр, щоб не поступитися місцем.

▲ Надійка з болем розповідає:

Мене запросила на день народження подруга. Гостей було багато. Подарунки — дорогі сувеніри, прикраси, біжутерія. Я подарувала книгу. І... залишилася без подруги. Вона відвернулася від мене, їй не сподобався мій подарунок.

Як мені бути?

Завдання. Висловте свою думку з цього приводу.

▲ Шестикласник поділився такими міркуваннями:

— У нашому класі ми часто даємо прізвиська один одному: Сірий, Жир, Мочало, Попугай, Трипузо. Дехто з цим веде боротьбу, особливо нам за це дорікають вчителі. А чи варто боротися з прізвиськами? Адже ми бачили багато фільмів про індійців, і там теж вони мали прізвиська: Соколине Око, Вірна Рука, Громовержець та інші.

Завдання. Що б ви відповіли на ці міркування?

▲ На уроці фізкультури хтось із дівчат пожартував з приводу того, що у Віталика великі вуха. Він не витримав і шпурнув у «кривдницю» баскетбольним м'ячем. З нього взяли приклад приятелі. У той момент вчитель на хвилину відлучився — тут і розгорілася «битва». Всім дівчатам дісталось.

А Віталику раптом стало соромно.

Завдання. Напишіть, чому Віталику стало соромно. Як він міг би відповісти на жарт дівчат?

▲ Світлана розповіла таку історію:

— Повертаючись з бібліотеки, ми з подругою побачили на ставку багато дітей. Вода замерзла. Біля берегів лід був товщим, по ньому всі ходили. А ми з Наталкою забігли чуть далі — і провалилися. Я перша виکارбалася з води і простягнула руку Наташі. Але витягти її не змогла — важко. Думала, хто-небудь із хлопців поспішить на допомогу. Але вони спокійно стояли неподалік, деякі навіть підсміювалися. Нарешті Наташу витяг дев'ятикласник, що проходив мимо.

Завдання. Ставок був неглибоким, дівчата втопитися не могли. Чи можна вважати хлопців звичайними жартівниками?

▲ Поїзд метро розтягнувся вздовж усієї платформи і завмер. Двері з гуркотом роз'їхалися перед пасажирами, що застигли в напруженому чеканні. Зі спритністю дитяти великого міста хлопчак прошмигнув між громадянами, що продовжували виходити, у вагон і плюхнувся на єдине місце, що звільнилося. Зайняти місце повністю у нього не вистачило габаритів, і утворені по боках пустоти хлопчак загородив розчепіреними ліктями. Зробив це він чи не за мить і, що називається, не дивлячись: голова у нього весь час була повернута до дверей.

— Мамо! — прокричав він збуджено до молодой дами в хутряній шубці. — Скоріше! Іди сідай!

Бабуся, що сиділа поруч, зворушливо поглядала на хлопчика:

— Це ж треба, молодець який, як він про маму турбується! Правильно, синку, правильно: так і треба... Щастя такого сина мати, — звернулася вона безпосередньо до мами, а то зараз, куди не кинь, одні егоїсти. Тільки про себе думати звикли.

Дама відповіла їй ввічливою посмішкою, а хлопчак під схвильованими поглядами дорослих злегка почервонів і опустив очі: не хлопчик це вже став, а втілення скромності і синівської поштивості.

Правда, не всі дивилися схвально. А жінка похилого віку з сумками в руках, за яку синок щасливої матері виявився меткішим, і зовсім занадто вже старанно дивилася вбік...

Я ж спідтишка розглядала хлопчика, ревниво порівнювала його зі своїм Андрієм. І при цьому міркувала, засмучуватися мені чи ні, що мій син на нього не схожий. (Г. Перепелкіна.)

Завдання. Як ви гадаєте, чи варто мамі Андрійка засмучуватися? Свої думки аргументуйте і запишіть.

▲ Гарно зодягнена, жвава жінка сідає в трамвай. Побачивши її, дівчинка піднімається:

— Сідайте, будь ласка!

— Ну що ти... Спасибі... Не треба...

— Сідайте, сідайте... бабусю!

Пожвавлення на обличчі жінки згасло.

Завдання. З поданої ситуації видно, що дівчинка прагне бути культурною. Але чого їй бракує?

▲ Провели ми класну годину на тему «Чи культурна ти людина». Протягом 45 хвилин ми говорили про те, як треба поводитися. А після цього вирішили оголосити в класі «культурний тиждень». Але що з цього вийшло?

Два дні всі пристойно трималися в їдальні, ввічливо просили один в одного списати завдання. Хлопці навіть подавали дівчатам одяг. А на третій день — ніби нічого й не було. Знову гамір, бійки, образи...

Як же культурно жити, якщо ми навіть тижня не витримали?

Завдання. Висловте з цього приводу власну думку.

▲ Директор дає семикласникові завдання:

— Піднімися, будь ласка, на третій поверх, знайди у кабінеті математики Марію Іванівну і попроси, щоб вона спустилася до мене. Тут її чекають. Ну, бігом!

Учень кинувся виконувати розпорядження. Але директор зупинив його:

— Повтори, що я сказав!

— Сказати Марії Іванівні, щоб бігом ішла до Вас!

Завдання. Розкажіть, чому директор попросив учня повторити завдання. Що б ви на місці директора сказали після цього учневі?

▲ Їхали хлопці в тролейбусі. Підлітки років по два-надцять. Сиділи і жваво обговорювали фільм, який щойно подивилися. Фільм — про війну. «А наш гранатою — р-раз!» «А той йому — на!»

А поруч стояв сивий чоловік із орденськими планками на піджаку. Стояв, бо всі місця були зайняті.

Хлопці бачили ветерана, але вдавали, що не помічають його. «А наш з кулемета — та-та-та».

Завдання. Поясніть, чому опис наведеного епізоду в газеті закінчується реченням «Кіно не допомогло».

▲ Оля пише листа до редакції газети:

Наталка з'явилася у нас у четвертому класі. Вона непогано вчиться, зовні приваблива, смілива. Тому її відразу почали поважати хлопці й дівчата. Але через рік Наталка стала невпізнанною. Скориставшись своїм авторитетом, почала дражнити однокласників, принижувати їх. Придумає, наприклад, якесь образливе прізвисько, і через день його повторює увесь клас. Але спробуй обізватися, сказати щось на її адресу. Краще й не зачіпати. Хлопці у неї на повідку, та й більшість дівчат теж. Мені соромно йти з однокласниками по вулиці, коли серед нас Наталка. Вона штовхається, голосно вигукує, щоб звернути на себе увагу. Я не розумію, чому перед нею принижуються дівчата. Можливо, просто бояться? Чи хочуть бути на неї схожими? На перерві вона підійшла до однієї дівчини і наказала:

— Дай мені цукерку!

І та віддала.

Порадьте, як тут бути?

Завдання. Дайте відповідь авторці листа.

▲ Кінофільм був цікавий, із числа тих, що не залишають байдужими. Мигтіли останні кадри. На узбіччі дороги сиділа дівчина-радистка і безутішно плакала. Виконуючи дуже складне завдання, загинули її товариші, фронтові друзі, у тому числі і її коханий. У такі хвилини забуваєш, що це всього-навсього кіно, і переживаєш побачене разом з героями фільму, ставш ніби учасником подій.

У залі ввімкнули світло, і всі потягнулися до виходу, а Олег все ще сидів і переживав побачене. У його очах блищали сльозинки.

— Хлопці, дивіться, Олег плаче...

Його сусід показував на нього пальцем і сміявся:

— Як дівчина, ха-ха-ха!

Його підтримали ще двоє-троє.

Олег змахнув сльозу і відвернувся. Йому було незручно від того, що інші помітили його стан, ніби впіймали на чомусь поганому. Він хотів скоріше вийти, але його безцеремонно схопили за рукав і знову повернули обличчям до світла.

— Ха-ха, плаче, як дівчина!

Обличчя Олега раптом спотворилося від гніву, стало зразу якогось чужим і незнайомим. Він накинувся на кривдника з кулаками, збив його з ніг і, здається, готовий був розтоптати його на місці. Від несподіванки всі завмерли. Ніколи ще не бачили цього тихого, сором'язливого хлопчика таким злим і розлюченим. Адже його часто зачіпали хлопці, не ризикуючи одержати здачі.

Потерпілий незграбно піднімався з підлоги. Розмазуючи по обличчю брудні смуги, він скиглив і скаржився: «Скажений, зовсім з глузду з'їхав. І що йому зробили? Подумаєш, посміялися, а він зразу битися...» І він жалібно дивився на нас, чекаючи на співчуття. (В. Залипаєв.)

Завдання 1. Кого ви вважаєте зачинщиком бійки? Чому?

Завдання 2. Сльози Олега і сльози його сусіда в кінотеатрі. Які почуття викликають вони?

▲ Дочка йде на день народження однокласниці. Приміряє дуже красиве і модне плаття.

— Одягни плаття простіше! — говорить мама.

— Але чому?

Завдання. Чому мама дала таку пораду? Що вона хоче виховати в дочки?

▲ По суботах Аня в школу не приходять. Сьомий рік учиться і весь час на «п'ятиденці». Поки була молодшою, однокласники не звертали уваги на цю закономірність. А потім помітили — і кинулися «боротися» з Анею. Мовляв, прогулюєш, соромиш весь клас. Вимагали обіцянок, що таке більше не повториться.

Аня, опустивши голову, мовчки переживала «штурм». Обіцянок ніяких не давала. А в наступну суботу її парта знову була пуста, і нові хмари громадського гніву згущувалися над порушником дисципліни.

Може, і понині тягнулася б ця тяганина із звинуваченнями і закликами. Але, на щастя, класний керівник незабаром остудила жар прихильників красивої звітності. Виявилося, що сім'я, де росте і виховується Аня, належить до секти баптистів. Суворий бог, пояснювали вони, забороняє віруючим трудитися в суботу, велить відпочивати, вести благочестиві бесіди, хвалити його в радісних гімнах.

Учителька порадила бути уважнішими і дружелюбнішими з Анею, про її вірування краще не починає розмову. З тих пір ця тема закрита.

Наступає понеділок — і Аня появляється в класі. Гладенько зачесана, у відпрасованій формі з білосніжним комірцем. Книги і зошити в неї в повному порядку, уроки виконані. Учиться Аня дуже добре. Такої ідеальної чистоти, як тоді, коли чергує Аня, ніколи не буває. Краще від Ані ніхто не доглядає за кімнатними рослинами. Тут у неї все по науці, вона навіть латинські назви квітів знає. А букети які робить — чудо! (Г. Максимова.)

Завдання. Поміркуйте і скажіть, чому класний керівник порадила припинити критику по відношенню до релігійної дівчини.

▲ П'ятикласниця Іра збентежена культурою однолітків:

— Скільки навколо хамства! Прийдеш до школи, ще до класних дверей не встигнеш дійти, як уже образять. За партою ніби спокійніше, але й наші хлопці не вибирають слова.

Вискочиш у магазин чи просто погуляти під час перерви і жахаєшся. Уявіть собі: іде підліток, на шиї у нього побрязкує ланцюг, яким звичайно прив'язують собак, і на кожному кроці вигукує таке, що, як кажуть, вуха в'януть.

І за такими бігають деякі хлопчачки, дістають для них сірники, сигарети, всіляко догоджають своїм ідолам, щоб тільки послухати їхні «розумні» вислови. А потім нахабніють і лаються навіть у присутності дорослих.

Одного разу я пішла в кіно. Тільки-но всілася, як відчула, що сусід іззаду задрав ноги вище спинки стільця. Зробила йому зауваження, так він мене так ударив по голові — ледве пам'ять не відбило, та ще до того й вилаявся.

Протягом сеансу стояв такий гамір, раз по раз розлягався дикунський регіт і різні вислови...

І важко було зрозуміти в цьому гаморі, про що ж фільм. А ще вважається, що кінотеатр — місце культурного відпочинку.

Завдання. Чому, на ваш погляд, так ведуть себе учні? Адже ще в молодших класах вони знайомляться з азбукою поведінки, вони знають, як треба поводитися, але роблять усе навпаки.

▲ У дитячих колективах нерідко трапляються сварки. А починаються вони з того, що товариші починають із-за якоїсь дрібниці обзивати один одного. Щоб запобігти чварам, психологи радять стримувати себе. А коли без критики не можна обійтися, то її треба спрямовувати на вчинки, а не на особистість.

Завдання. Проаналізуйте витоки останньої суперечки у вашому класі, яка почалася з того, що критика була спрямована не на вчинки, а на особистість. Як би розгорталися події, коли б конфліктуючі сторони скористалися порадою психологів?

▲ Чесно кажучи, не одразу й зрозумів, чим так зайнятий підліток, що аж язика висолопив, пораючись біля стовбура дерева складаним ножиком. І тільки коли побачив, як летять трісочки, збагнув: це ж він дерево ріже, пише на ньому щось. Підійшов ближче. Точно. Півречення вже готове: «Тут був я...».

— Ну і хто ж ти? — запитав, не приховуючи роздратування. — Хто ти? Тополю навіщо нівечиш? Чи ж не знаєш, що від твого «художництва» вона місяць хворітиме, а може, й взагалі всохне?

Кажу, а сам до хлопця придивляюся. Знаходить сказане відгук чи ні? Розгублено крутонув у руках ніж, торкнувся пальцями свіжих порізів:

— Я не хотів... Тобто, не подумав якось... Дуже вже хотілося пам'ятку про себе залишити. Восени в армію, чи вже й повернуся сюди.

Такі й подібні написи, які ми бачимо скрізь: на будинках, у громадському транспорті, на шкільних партах і столах — це, безперечно, знак низької свідомості, безкультур'я.

Завдання. Чи є, на вашу думку, якісь «ліки» від таких «розваг» молоді?

▲ Після восьмого класу ми працювали в магазині «Жіночий одяг»: розвантажували машини, підносили товари у відділи. Ну а дівчата допомагали продавцям.

Спочатку ми просто ганялися за роботою. Як тільки з одного кінця крикнуть: «Робота є!», всі гуртом за роботою біжать. А як перестали роботу давати, ми походили позапитували: «Може, нам що-небудь зробити треба, може, паперу піднести?» Говорять: «Ні, спасибі. У нас свої вантажники є».

...Ініціатива погасла. Уже сидять на ящиках, хто в шахи, хто в шашки грає.

А ще забаву знайшли, над покупцями, можна сказати, знущалися: вибігали в зал і кричали: «Дефіцит привезли!» (І. Дубровський.)

Завдання. Хто, на вашу думку, винен у забавах восьми-класників?

▲ Дівчата хочуть подобатися. І це природно. Вони прагнуть гарно одягатися, мати модну зачіску, не цураються косметики. До всього цього часто додаються начитаність, обізнаність з мистецтвом, історією. Та чи кожну таку дівчину можна назвати привабливою? Часом людина, на перший погляд, здається зовсім звичайною. А поговориш з нею, поспілкуєшся, бачиш — у цій дівчині щось є... І те «щось» має певне означення — вихованість.

...Іде в тролейбусі товариство старшокласників. Зрозуміло, молодь — запальні, веселі. Тільки при цьому хтось із них не забуває поступитися місцем старшому, інші поводяться так, ніби у салоні, крім них, нікого більше немає: галасують, сперечаються. Пасажирам незатишно в цій компанії, чуєш невдоволене: вже дорослі, а такі невиховані. — «Ви б узяли в невістки хоча б одну з них? Я — ні».

Завдання. Яка ваша думка з приводу висловлених у тексті думок? Чи вважаєте ви справедливими репліки пасажирів? Може, вони передчасні?

▲ Болісно ділитися своїми думками Марійка:

Минулого року я закінчила десятирічку. Думала, щось зміниться в моєму житті, адже подорослішала, працюю вже в лісництві. Та не так усе сталося...

Річ у тім, що моя мама — глибоко віруюча людина. І від мене вимагає поводитися, як велить «воля божа». Мені забороняється навіть вийти увечері на вулицю, мовляв, це дозволяють собі легковажні й розбещені дівчата. Але ж це неправда! Ми збираємося під дубом на лавці самі, хлопці сюди не приходять розмовляємо, слухаємо музику. А мама своє: «Бійся Бога, не ходи туди, не ганьби нас і себе». Та хіба ж я роблю щось погане? От і сміються дівчата. Повірте, нецікаво жити без друзів, прикро чути за спиною: «Монашка!» За все літо я лише кілька разів виходила до дівчат, і щоразу за мною приходила мама зі сварками і погрозами. Як було соромно!

Серед хлопців у мене немає навіть приятелів. На танці я не ходжу, в кіно теж... Батьки мене гарно одягають, годують, та краще б я не мала жодної модної речі, краще їла б раз на добу, аніж отак жити! А нещодавно мама поставила ультиматум: або буду я такою, як Бог велить, або з батьком вони від мене відмовляться. Так і сказала...

Що мені робити? Як довести, переконати, що я маю право на власне життя? Чи терпіти — адже це батьки?

Завдання. Що б ви порадили Марії?

▲ З інституту Оксана поспішала додому. Мати веліла не запізнюватися: сусіди справляли новосілля і запросили їх на знайомини.

В автобусі Оксана зайняла зручне місце й безтурботно поринула в свої дівочі мрії. На одній із зупинок в автобус увійшла і стала якраз біля неї літня жінка з важкими сумками в руках. Пасажири попросили дівчину поступитися місцем. Та Оксана вдала, ніби не чує.

Увечері вона з матір'ю і батьком подзвонили до нових сусідів. Двері відчинилися — і на порозі стала жінка, яку Оксана так образила своєю нечемністю в автобусі, а на столі було частування тих самих важких сумок...

Дівчина ладна була провалитися крізь землю. Мати вихваляла перед новою сусідкою свою доньку, яка вона вихована та скромна, і вчиться добре, і вдома допомагає. І кожне мамине слово як насмішка стьобало дівчину. А сусідка спокійно, розуміюче дивилася їй просто в очі. Той погляд надовго запам'ятався Оксані. (А. Гамарник.)

Завдання. Розповідь називалася «Чого бракувало Оксані». Дайте відповідь на це питання.

▲ Зустріч редакції «Комсомольської правди» з воїнами, які служили в Афганістані. На запитання: «Що ви найбільше ціните в дівчині тепер, і що цінували до служби?» — один з «афганців» відповів:

— Не повірите. Та мені й самому тепер соромно: кращу дівчину уявляв собі... дзигною. Щоб одягалася модніше, вміла розвеселити піснею, танцем, розмовою, бездумною витівкою. Нині мрію про таку, яка була б схожою на маму...

Завдання. Чим ви поясните таку несподівану відповідь юнака? Що вплинуло на таку зміну оцінки дівочої привабливості?

▲ Важко відсапавшись і поклавши сумки на полицю, інтелігентна на вигляд жінка сіла біля вікна електрички. Розгорнула порцію морозива. Через секунду обгортка від пломбіру білою кляксою «прикрашала» підлогу під сидінням.

— Невже дома так же? — запитую.

— Електричка не дім, — відповідає вона. — І потім всі так роблять. Подивіться: всюди за сидіннями все забито сміттям. А що, хіба у вікно кидати? Пом'яму, там прибирати складніше. (Т. Пашкова.)

Завдання. Чи переконала вас жінка у своїй правоті?

КУЛЬТУРА І МОРАЛЬ. ДУХОВНІ ЦІННОСТІ. ГУМАНІЗМ

▲ Собака люто гавкала, припадаючи на передні лапи. Прямо перед нею, притиснувшись до паркана, сиділо маленьке скуйовджене кошеня. Воно широко розкривало рот і жалібно нявкало. Неподалік стояли два хлопчики і чекали, що буде. У вікно виглянула жінка, спішно вибігла на ганок. Вона відігнала собаку і сердито крикнула хлопцям:

— Як вам не соромно?

— А чому соромно? Ми ж нічого не робили! — здивувалися хлопчики.

— Оце й погано! — гнівно відповіла жінка. (В. Осеева.)

Завдання. Напишіть, при якому розвитку ситуації хлопці зрозуміли б те, чого вони поки що не розуміють.

▲ Сергійкові не везло. Грав з дітьми «в піжмурки» і ось уже півгодини «жмуриться». Йому так прикро,

що ось-ось розплачеться. А тут ще Димко підсміюється. Зовсім прикро стало Сергійкові. Але тут до нього раптом підійшла Марина і запропонувала підмінити його. «Це несправедливо! — закричали діти. — Ти порушуєш правила гри». (О. Богданова, О. Калініна.)

Завдання. Як ви ставитеся до пропозиції Марини?

▲ Школярка щебече:

— Нарешті почалися літні канікули, і я відпочину. Не треба рано вставати і йти в школу. Я цілими днями гуляю в дворі і радію, що мене нічого не примушують робити.

Завдання. Напишіть, чому після такого веселого щебетання стає сумно.

▲ Це було в четвертому класі. Всі схилилися над зошитами. Учитель дав задачі для самостійного розв'язання. Діти уважно працювали.

На останній парті сидить Вітя. Він уже закінчував розв'язувати задачу, як раптом на парту впала записка.

Це знову, мабуть, від Петрика, — подумав Вітя. — Знову просить ковзанів. Що ж, я йому весь час давати му свої ковзани?

«Іване Петровичу, — сказав Вітя, — мені хтось записку кинув... Хіба ж можна записки на уроці писати?»

«Записки на уроці писати не можна, — сказав Іван Петрович. — Але якщо вже тобі хтось написав записку, то розповідати про це вчителю не добре, Вітю. Записка — це ж таємниця, яка мусить бути відома тільки тобі й твоєму товаришеві. А ти розкриваєш цю таємницю. Візьми записку, заховай, на перерві прочитаєш...»

Вітя почервонів. Тепер йому стало зрозуміло, що він немовби пішов з доносом на товариша.

У класі запанувала тиша. Дехто з хлопців час від часу підводив голову, дивився на Вітю, і в поглядах тих Вітя бачив подив і обурення.

Вітя розгорнув записку й прочитав її:

«Вітю, — писав Петрик, — я намалював тобі вогнегривого коня. Якщо хочеш, дам».

На перерві Вітя підійшов до Петрика.

«Давай коня...» — сказав Вітя.

«Утік кінь...» — тихо відповів Петрик. (В. Сухомлинський.)

Завдання 1. Що ви думаєте про людські якості Петрикового товариша?

Завдання 2. Чи можна за відповіддю Петрика зробити висновок про його риси характеру?

▲ Хлопчик допоміг чужій бабусі по сходах віднести важкі сумки на п'ятий поверх.

— От спасибі, от спасибі,— розсипається в подяках бабуся,— які зараз чуйні діти. Просто не знаю, чим віддячити.

— Ну, та дайте мені 20 копійок на морозиво та й годі,— знайшовся хлопчик.

Завдання. Дайте оцінку словам хлопчика-помічника.

▲ Вони збирали марки. Четвертокласники Мишко та Ігор. Хвалилися один перед одним:

— А я камерун дістав!

— А у мене бразильська! Ось!

Що ж, колекціонування — хороше заняття. Але справа не про це. Хлопчаки стояли перед інспектором у справах неповнолітніх злякані і розгублені. Скиглили:

— Ну що ми такого зробили? Ми їх навіть не взяли.

Це вони про листи, які витягнули, розкривши поштову скриньку на вулиці.

Справді, їм потрібні були лише марки — для колекцій. Акуратно відклеївши їх, непотрібні листи вони викинули. Десятки кимось відправлених листів...

Розтривожені мами, «виручаючи» своїх дітей з міліції, обурювалися:

— За кожну витівку дитини зразу в міліцію!

Завдання. Доведіть, що вчинок четвертокласників — не пустощі, які можна виправдати віком.

▲ У класі — четверо: два хлопчики і дві дівчинки. Хлопчики щось пишуть, дівчатка витирають парти.

— Що ви тут робите? — запитую.

— Ми парти миємо, а вони двійки одержали. Їх примусили переписувати. Костильов п'ять помилок зробив. Йому двійку поставили. А мені п'ятірку.

— П'ятірка — добре. Тільки навіщо хвастатися?

— Ось ідіть, подивіться,— потягнула мене за плу піджака одна з дівчаток.

Вона безцеремонно взяла у Костильова зошит і стала показувати:

— Дивіться: раз, два, три... п'ять помилок! Бачите, двійка стоїть! А у мене — п'ятірка! (О. Богданова, О. Калініна.)

Завдання. Що б ви сказали дівчаткам на місці вчителя? Чому?

▲ Три тижні не був у школі Сергійко: хворів. Скучив за товаришами і вчителькою.

Радісний, збуджений прийшов хлопчик до школи після хвороби. Ось і його парта, ось і товариші.

Думалось Сергійкові: в очах товаришів побачить він радість і подив. Та їхні очі були спокійні й незворушливі. Сусіда по парті Миколка запитав:

— А ти виконав сьогодні завдання?

— Виконав,— тихо сказав Сергійко й заплакав. (В. Сухомлинський.)

Завдання. Оповідання В. О. Сухомлинського називається «Чому плакав Сергійко?». Дайте відповідь на це запитання.

▲ Дівчата нашого класу вирішили привітати хлопців зі святом. Приготували різні страви, випустили стінгазету. Але на вечір хлопці не прийшли, сказали: «Ми не голодні...»

Завдання. Який би заголовок ви дібрали до цієї газетної замітки? Чому?

▲ Позавчора в їдальні давали вишні. Чергував Женя, він повинен був розділити ці вишні між усіма. Він і «розділив» їх так, що хлопці з'їли майже все і залишили дівчатам дві-три мізерні жменьки. Все це під виглядом невинного жарту. (Л. Захарова.)

Завдання. Напишіть, як ви ставитеся до таких жартів.

▲ На кожній перерві Люда з підручником у руках. Забереться в якийсь куточок — і читає, читає...

— Зубрилка! — кинув мимоходом Сергій. Люда відвернулася. Але Сергій настирливо лізе на очі:

— Ну розкажи, що ти там прочитала. Я підручник в руки не брав, а, напевне, викличуть.

— Сам учи,— похмуро відповіла Люда.

— Жаднюга! — випалив Сергій.— Ти не відмінниця — просто «шкура». Все для себе та для себе.

На уроці:

— Викличіть Людмилу, відмінницю! — кричить на весь клас Сергій.

— Людмилу, відмінницю! — підхоплюють інші. «Я ж їм нічого поганого не зробила,— подумала Люда.— А мене ненавидять. За що?»

На зборі класу:

— Що це з Людмилою? Громадськими справами не цікавиться. Відмінник, між іншим, мусить бути активним... Он Віта теж відмінниця, але...

Люда розгубилася. Спочатку хотілося сказати, що їй трудно зараз живеться дома. Маму поклали в лікарню. Вітчим іде на роботу рано. А їй треба за братиком доглянути, і обід приготувати, і випрати, і в домі порядок навести. Крутиться до ночі. Тільки о дванадцятій береться за уроки. І сидить, доки не виконає всі письмові завдання. А усні на перервах доучує.

Потім похопилася: «Вони ж не зрозуміють».

А дома дала волю сльозам. І написала до редакції у відчаї: «Не хочу бути відмінницею! Не хочу, щоб заздрили і ненавиділи! Стану спеціально вчитися гірше!»

Завдання. Напишіть листа комусь із дійових осіб цієї історії: Людї, Сергієві чи всьому класові. Кому хочете.

▲ Тривожний сигнал повідомив про можливу катастрофу. Працівники комітету державної безпеки, що виїхали на місце, виявили на залізничних рейках залізобетонні стовпи. Тут же знайшли і їх «авторів».

— Нам хотілося подивитися з-за схову, як відбудеться аварія поїзда,— відверто зізналися шістнадцятирічні підлітки.

Завдання. Дайте оцінку цьому вчинку.

▲ Суворов говорив: «Одяг у плямах — душа в плямах».

Завдання. Як ви гадаєте, чому до такого висновку дійшов великий полководець. Чи поділяєте ви його думку?

▲ У нашому класі,— пише до редакції Петро,— майже всі хлопці палять, тому що хочуть швидше стати дорослими. І на уроках їм через те не сидиться, що хочеться посмалити.

Вони кажуть: «Ти що сліпий? Подивися, скільки дорослих на вулицях палять!»

А я відповідаю: «Не всі!»

Завдання. Як би ви переконали малих курців?

▲ Наташа ділиться своїми почуттями:

— Обожнюю співака Володимира Преснякова. Недавно я побувала на трьох його концертах. Тепер я постійно про нього думаю. У школі чекаю кінця уроків, щоб прийти додому і пошвидше увімкнути магнітофон з його записами. Мама погрожує викинути магнітофон. А я не можу, не можу, не можу не слухати мого улюбленого Преснякова!

Завдання. Розкажіть, як ви ставитеся до подібних захоплень.

▲ Про успіх ми говоримо тоді, коли нам пощастить щось вдало зробити, досягти мети.

Чи є, наприклад, лотерейний виграш успіхом? Або, скажімо, наявність престижних речей? Можна стверджувати, що спортсмен домогся успіху, якщо він переміг слабшого від себе суперника?

Завдання. Дайте письмову відповідь на поставлені питання у творі-роздумі «Що таке успіх?».

▲ Запитаєш у кого-небудь:

— Для чого ти живеш?

— Для блага людства.

— А конкретніше?

Мовчить. Посміхається. Відводить погляд. Тому що звук підладжуватися, пристосовуватися до інших, приховувати свої справжні думки.

Особисто я живу для того, щоб мої нащадки не боялися відверто казати те, що думають. Зорина, учениця 7-го класу.

Завдання. Чи є у вас з цього приводу певна позиція? Яка? Чому саме так ви вважаєте?

▲ У маленької Каті велика радість — поправився її тато. Більше року він хворів, у лікарні лежав, три операції переніс. Мама і Катя горювали. Не раз, бувало, проснеться вночі Катя і чує: мама тихо плаче.

А сьогодні тато вже на роботі. Здоровий і бадьорий.

Зустріла дівчинка у дворі своїх однокласників Петрика й Гришу і поділилася радістю.

— Наш тато одужав!

Хлопчики подивилися на Катю з подивом, стенули плечима і, нічого не сказавши, побігли ганяти м'яча.

Катя пішла до дівчаток, що грали в «класи».
— Наш тато видужав,— сказала вона.

Одна з дівчаток, Ніна, з подивом запитала:

— Ну і що ж?

Катя відчула, як до горла підкотився важкий комок, дихати їй стало важко. Вона відійшла до самотнього дерева і заплакала. (В. Сухомлинський.)

Завдання. Напишіть, чому плакала Катя.

▲ Проводжали вчителя на заслужений відпочинок. Кожен хотів зробити вчителю щось приємне. Семи-класники вирішили подарувати вчителю вазу. Зібрали гроші. Купили. А коли почали дарувати, вчитель образився, від подарунка відмовився.

Завдання. Чому образився вчитель? Яку б участь у провадках вчителя на пенсію взяли ви?

▲ В газеті було надруковано листа.

«Мені з усієї дискусії про те, якою бути школі, більше всього подобається думка, щоб кожного року вчителів атестували самі учні.

Тоді, думаю, ми швидко позбавились би нашої фізички, якій, на наш погляд, не місце в школі.

Ось кілька прикладів її педагогічної діяльності.

Були в літньому таборі. Одного разу не могли заснути після відбою. Лежимо, сміємося, анекдоти розповідаємо. Увіходить Тетяна: «Ох, що ви, дівчатка, не спите. Ну, давайте, я вам вірші прочитаю». І майже до двох годин ночі віршами нас довбала. Знали б, так краще вже спали. Я їй натякнула: «Відбій був, Тетяно Іванівно».

Або поїхали на екскурсію. Ну, походили по історичних місцях, втомилися. Просимо її: «Давайте в універмаг тепер». Знову обурюється: «Міщани, такі-сякі...» Ніби сама ніколи в магазини не ходить...

Взагалі, що говорити, поки такі вчителі в школі — контакту між учнями і педагогами ніколи не буде.

Надрукуйте, будь ласка, мого листа, хай їй буде соромно».

Завдання. Кому має бути соромно? Чому?

▲ Письменниця Ольга Чайковська наводить такий приклад з життя дітей:

«У той же рік хлопчики — їм було тоді років дванадцять-тринадцять — притягнули додому порт-

фель, повний абрикосів, і весело сповістили, що вкрали у якогось дядька, який, певно, сам їх украв і заховав у кущах. ... хлоп'ята веселилися ... абрикоси з'їли, а портфель урочисто спалили на вогнищі (я думаю, багато чого горіло в той час разом з портфелем...).

Завдання. Як ви гадаєте, що мала на увазі авторка нарису? Що ще горіло на вогнищі?

▲ У спортзалі сидять четверо юнаків. Хоч у школі молодіжний вечір, якому має відповідати і одяг, всі хлопці в майках з фотографіями зарубіжних співаків, рекламою мила тощо.

На зауваження вчителів сміються:

— Це у нас така уніформа! (С. Сімаков.)

Завдання. А може, вчителям не варто було робити зауваження? Як ви гадаєте?

▲ Школяр розповідає:

— Ідучи зранку на заняття чи повертаючись додому, часто зустрічаю хлопців — ровесників і навіть молодших. Вони підходять і нахабно вимагають у мене гроші. І якщо гроші є, я змушений їх віддати, щоб уникнути розправи. Спробуй приховати хоч копійку, знайдуть — добра не чекай. І завжди в таких випадках мене мучить думка: «Чому вони так роблять? Невже їхні батьки такі бідні?»

Завдання. Як ви гадаєте, хто тут бідний і на що?

▲ Двоє семикласників голосно сперечалися. Кожен був переконаний у своїй правоті, але якщо один аргументовано доводив, то другий стояв на своєму із-за принципу. Він був трохи вищий, ширший у плечах — взагалі більш показний.

Суперечка кінчилася тим, що Микола (так звали дужчого) не витримав і боляче вдарив свого «супротивника».

Судячи з усього, Микола вважав себе сильним.

Завдання. Напишіть, чи поділяєте ви Миколіне уявлення про чоловічу силу. Які люди, на вашу думку, належать до сильних?

▲ Шліфувальницю, передовика виробництва, запросили в табір на зустріч. Поки діти збиралися в клубі, жінка присіла на лаві під сосною. Навпроти двох хлопчиків дивляться.

— А ви чиясь мама? — запитує один з них, одягнений святково, як на парад.

Думає жінка, що відповісти. У неї два сини, значить, мама.

— Угадали,— говорить.

— А нам сьогодні обіцяли увечері кіно, але замість нього — зустріч з шліфувальницею з якогось підшипникового заводу. Як «заведе» про значення підшипників у розвитку людства... уявляєте?

— Але ж можна не йти в клуб, якщо нецікаво... — А сама не признається, що вона та сама шліфувальниця...

Зустріч була дуже цікавою. Діти слухали уважно. Вони були здивовані: рядова робітниця, а урядових нагород — як у генерала (нагороди вона одягла пізніше). Згадала свої дитячі роки, мрії, захоплення... А потім...

Потім піднявся на сцену один із тих хлопчиків, що був у святковому одязі. Вручив букет, почав «від імені присутніх» дякувати за те, що знайшла час зустрітися з «підростаючою зміною».

— ...Кожен із нас мріє про таку справу, якій служите ви...

Завдання 1. Про що думала жінка — передовик виробництва, ідучи додому після зустрічі? Чому розповідь у газеті про цей випадок вона назвала «Не кривити душею»?

Завдання 2. Що б ви сказали на місці хлопчика, який вручав букет?

▲ Якось один юнак зателефонував до знаменитого льотчика Героя Радянського Союзу М. М. Громова і попросив прийняти його, щоб проконсультуватися. Громов призначив побачення на квартирі. Юнак прийшов із запізненням. А коли треба йому було записати важливі для нього дані, ні записника, ні олівця у нього не виявилось. Громов вручив йому все необхідне, але записи юнак зробив неохайно: цифра «7» була схожа на цифру «4». М. М. Громов засумнівався у тому, що цей юнак зможе стати льотчиком.

Завдання. Поясніть, чому М. М. Громов засумнівався у тому, що юнак зможе стати льотчиком.

▲ У день свого 16-річчя учень однієї з шкіл одержав від батьків подарунок — магнітофон. Він захоплювався фізикою і знався на техніці. І хоч подарунок вимагав певного напруження сімейного бюджету,

було вирішено піти на цей крок. Учився Саша непогано, та і час прийшов одержувати паспорт — документ, що відкриває нову смугу в житті і відсуває дитинство в минуле. Новий магнітофон був не лише предметом гордості, а й особливої Сашиної турботи. Додані до магнітофона інструкції були детально вивчені і суворо дотримувалися. Оточений увагою магнітофон вірно служив Саші не лише для розваг, а й для навчання.

Ішов час. І ось одного разу в школу, де вчився Саша, поштар приніс листа від жителів його будинку. Люди писали про те, що єдиний телефон-автомат біля будинку був зіпсований. Обірваний шнур, зрізана трубка. І зробив це... Саша.

Завдання. Поясніть, яка роль першого абзаца у розповіді про негативний вчинок Саші.

▲ На пенсії шкільний учитель. Дивиться у вікно зі своєї квартири на хлопчиків і дівчаток, що вибігають зі школи. В руках у них кольорові портфелі, миготять шапки, кепки...

На стінах фотографії колишніх учнів: робітники, льотчики, олімпійські чемпіони, підкорювачі Північного полюса... Скільки їх було за тридцять літ!

Ось вибігли у двір хлопчики. Їх якимось у похід водив. Прямо до того місця, де його окоп був. І найцікавіше — знайшов його, узнав...

Разом з дітьми вчитель зробив на уроці праці віконну раму. І ніс її стежиною, потім вбрід через річку тільки сам. Ніс старенькій бабусі, чий будинок стоїть на березі річки! Син її загинув у сорок третьому. Потім учитель вставив нову раму, разом з дітьми підновив тин, нарубали дров.

Скільки було таких походів! Чи рахував він? Ні, звичайно. Як не рахував, не ставив галочки у графі власної, як ми говоримо, тимурівської роботи. Адже не за планом, не за рішенням зборів несуть люди один одному теплоту і турботу, чуйність і повагу.

А тепер на заслуженому відпочинку. На заслуженому. Минуло Свято Перемоги. Не забули його учні. На столі листівка лежить: «Дорогий ветеране, вітаємо вас з святом!» І підпис: «Ваші учні».

Завдання. Напишіть, що вас у цій розповіді збентежило. Чому?

▲ «Рік тому захворіла наша сусідка, стара жінка. Родичів у неї в селі не було, допомогти нікому. От взяла наша сім'я все на себе. Я їй їсти готувала, мої хлопці-школярі Андрій і Василь носили воду. Це знає все село. Доглянули ми її до смерті. А потім виявилося, що по закону все майно і хата відійшли до далеких родичів. Якби ж знали, що так буде, ногою б на той двір не ступила. Хлопці мої не вірять тепер у справедливість, дорікають мені: «А ти ж казала, що все буде наше! Візьмемо, кажуть, та й підпалимо бабину хату. Виходить, даремно ми працювали?»

Завдання. Поясніть, чому цей розпачливий лист не викликає співчуття.

▲ На сторінках газети була опублікована розповідь про важке становище однієї багатодітної сім'ї. У результаті ця сім'я опинилася буквально в облозі людських турбот, і шквал підтримки не стихав багато місяців. Навіть через рік ішли грошові перекази. Але в потоці співчуття виявилися й люди, які вимагали віддачі за доброту, — вдячних листів, побажань, щоб було «постійне листування» з сім'єю, деякі без попередження їхали в «гості». (К. Лаврова.)

Завдання. На які роздуми наштовхує ця розповідь?

▲ Одного разу газета одержала від семикласника листа такого змісту:

Дорога редакціє!

Останнім часом я дуже захоплююся джазовою музикою. У мене є кілька платівок і магнітофонних записів наших і зарубіжних колективів. Люблю «Арсенал», який поєднує в собі джаз і сучасну рок-музику.

А моя старша сестра Лариса на мене нападає, соромить. Мовляв, у мене зовсім немає смаку. Мовляв, джаз — це як шарманка, одну й ту ж мелодію повторюють різні інструменти. Таке слухати огидно. Хто ж із нас правий?

Завдання. Доведіть, чому Лариса не права, не вникаючи в теоретичні дискусії про джаз.

▲ Деякі мої однокласниці вважають, що своєї природної краси аж ніяк не досить. Найбільше вони дбають про різні бантики і брошечки, вважають, що тільки прикраси роблять людину красивою.

У нашій школі є дівчата-старшокласниці, які навішують на себе безліч усякої мішури. Тут і намиста і браслети, і персні, і кліпси, і ще якісь підвіски на ланцюжках. Вони не розуміють, що в усьому, і особливо в прикрасах, потрібні стриманість і почуття міри.

Хіба тільки від прикрас залежить справжня краса й привабливість людини?

Завдання. Дайте дівчині відповідь на запитання у формі листа.

▲ Люди працьовиті, духовно багаті ніколи не скаржаться на нудьгу, у них безліч захоплень, планів, вони зайняті, їм постійно бракує часу, їх найбільше непокоїть, що роки минають, а ще стільки задумів не здійснено. А люди ліниві, духовно убогі не витримують на самоті й півгодини. Нудяться, не знають, куди себе подіти. Отож і шукають розваг часом у компанії.

Наводимо лист:

«Мені незабаром 16, навчаюся в 9-му класі. У дворі будинку, де я мешкаю, біля під'їздів часто збираються вечорами мої ровесники. Я теж іноді виходжу посидіти з ними. З цими хлопцями, звичайно, весело, вони грають на гітарі, розповідають смішні історії... Та щоразу мені з голови не йде думка: «Невже не можна зайнятися чимось іншим, окрім бренькання на гітарі? Адже це триває, як правило, до півночі. А люди приходять з роботи втомлені, їм треба відпочити, а не слухати виття під гітару, пересипане брудною лайкою».

Справді, чому б цим хлопцям не заповнити свій вільний час корисними справами, книжками, спортом, туристичними подорожами, фотографією чи музикою або по-справжньому опанувати нотну грамоту і техніку гри хоча б на тій же гітарі чи іншому інструменті?

Завдання. Чи поділяєте ви думку автора статті? Чим пояснити, що значна частина молоді саме так проводить дозвілля?

▲ — Я живу в Києві, — розповідає Анатолій. — Два роки тому закінчив університет. Кібернетик. Після літніх канікул чекав її на майдані Незалежності. Ніс на побачення троянди. І ось — жадана зустріч. Квіти моя кохана жбурнула на лаву поруч, а з сумочки

дістала цигарку і... запалила. Ще й додала, мовляв, що пора вже бути такою, як усі, а то в компанії почувашся «білою» вороною. І тоді я зрозумів, що ми різні...

Завдання. Чи не помиляється Анатолій?

▲ У відомого письменника Л. Жуховицького є оповідання «Нецікавий хлопець». Робітник Льоша — спеціаліст посередній, працює абияк. Хлопець обмежений — ні особливих принципів у нього, ні вподобань. Їде на Північ, бо там вищі заробітки. Але гроші йому, виявляється, потрібні тільки для того, щоб під час відпустки пиячити.

У чому біда Льоші? Передусім у тому, що він не знайшов свого місця в житті, не визначився як особистість. (А. Паламар.)

Завдання. Що ж означає «визначитися як особистість»? Чому це має вплинути на все життя людини?

▲ Ганна пише до газети:

— Мені 16 років. Навчаюся непогано. Матеріально забезпечена. Батьки дбають про те, щоб була «на рівні». Слухаю сучасні диски. Одні вважають, що я горда, інші — що гоноровита. Зовні у мене все — о'кей!

Але насправді це не так!

Я нічим не захоплююся, сумніваюся, що в мене є якісь духовні цінності. Для мене все байдуже, ніщо мене не хвилює, немає ніякої справжньої великої мети. Я шукаю сяких-таких розваг, але й на дискотеці, і в школі, і на вечорах — така нудота! Мрію про справжнє життя. Але яким воно має бути, не знаю. Якась у мене пустота. Як жити по-справжньому? Батьки турбуються про моє майбутнє: яку професію одержу, як буду жити (у розумінні матеріального забезпечення). А якою я буду людиною, нікого не цікавить.

Завдання. Що свідчить про те, що авторка листа не зовсім така, як вона сама себе бачить?

▲ Обманюючи, людина передусім обманює саму себе: гадає, що вдало збрехала, тоді як люди зрозуміли це, але з делікатності промовчали. Брехня завжди помітна. (Д. С. Лихачов.)

Завдання. Проаналізуйте життя вашого колективу під кутом зору протягом останнього півроку і підтвердіть або спростуйте думки вченого на кількох прикладах.

▲ На запитання студента, чи сприяє розвиток освіти і науки формуванню моральних якостей людини, професор відповів так:

— Це проблема, на мій погляд, відкрита. Раніше вважали: чим освіченіша людина, тим вона моральніша. Зараз часто переконуємося в протилежному. А буває й так, що дуже ніби культурна людина стає безпардонним пройдисвітом і використовує надбання культури, щоб ошукати інших.

Завдання. Висловіть власну думку з приводу цього судження.

▲ Під час зустрічі за «круглим столом», яка відбулася між учнями 8-го класу і вчителями, одна учениць звернулася із запитанням до вчителя: У чому, на ваш погляд, полягає моральна цінність сучасної людини?

Учитель. Гадаю, що ваше запитання неправомірне уже тому, що перед словом «людина» ви ставите означення «сучасна». Моральна цінність людини впродовж усіх часів, за всіх епох, на всіх землях, на мій погляд, була одна. Це уміти жити з іншими людьми.

Ви запитаете, як це робиться? Я вам готового рецепта не назву. І гадаю, що навряд чи хтось на світі дасть якийсь універсальний рецепт. Певно, релігійно добивалася моральності вимогою певних моральних правил, таких як «не убий», «не кради», «не обмануй» та інші.

Але річ у тім, що життя занадто складне і багатогранне. Чи можна прожити складне й багатогранне життя, керуючись якимось десятком чи двома десятками моральних трафаретів? Цього не може бути. Буває, життя повернеться таким боком, коли раптом виявиться, що й самі абсолютно моральні правила виявляються аморальними.

Завдання. Чи погоджуєтеся ви з думкою, висловленою в останньому реченні? Доведіть власну думку на конкретних прикладах.

▲ Селище Олег ненавидів. 20 років тому сюди приїхали перші жителі будувати крупний комбінат, відчували себе першопрохідцями і, як говорили,

«бачили перед собою перспективи». Завод давно побудований. Іросли діти, а тимчасові бараки, як повелося, стали постійними будинками. І життя в селищі урізноманітнілося бійками, п'янками, сварками сусідів.

Олег став підпалювати бараки. Обійде квартири, переконається, що людей дома немає, а коли вже розгориться, разом з усіма гасить пожежу.

Погорільцям давали квартири без черги, виплачували страховки...

Завдання. Дайте моральну оцінку вчинкам Олега.

САМОВИХОВАННЯ. САМОВДОСКОНАЛЕННЯ. САМООЦІНКА

▲ Як хлопці виховують у собі мужність? Один з них розповідає: «Влітку я кожного дня виховую в собі хоробрість: пірнаю під теплокід або баржу, що пливають...» Другий повідомляє: «Я ризикую життям за розкладом — два рази вранці і три рази увечері перебігаю дорогу перед машинами. Раніше боявся. Тепер звик».

Завдання. Як ви ставитеся до таких способів виховання мужності? Чому?

▲ Відмінниця Неля одержала з англійської мови трійку. І письмову роботу виконала слабо. Це насторожило. Довелося класному керівникові викликати батька.

— Слово спочатку тобі, — звернувся керівник до Нелі.

— Ет! — махнула вона рукою. — Ользі Василівні лиш би причепитися до мене!

Завдання. Що ви можете сказати про рівень самокритичності Нелі? Чому?

▲ Дівчата скаржаться:

Є в нашому класі кілька дівчат, у тому числі й ми, які поробили собі сучасні зачіски. Учителі за це нас не люблять і знижують оцінки за поведінку. Хіба так можна? Чому дорослі не дозволяють носити зачіски, які нам подобаються?

Завдання. Як би ви відповіли на запитання дівчат?

▲ «У мене зовсім немає сили волі, — пише Рита. — Наприклад, хочу вимити посуд, а замість цього

йду гратися з сусідськими хлопцями. Хочу приборати в книжковій шафі, але мене тягне читати книгу. Говорю собі: «Прочитаю лише одну сторіночку.. Але захоплююсь читанням, і на це йдуть години».

Даю собі слово не грубити мамі і не кричати на малюків, але не можу зупинитися.

Як мені бути? Допоможіть, будь ласка».

Завдання. Чи можна керувати своїм «я»? Якщо ви умієте це робити, дайте відповідь Риті: розкажіть, наведіть приклад, дайте поради.

▲ Одна з учениць вважає, що в житті не треба впадати в крайнощі. Зокрема, вона пише:

Я, коли впадаю в меланхолію (таке буває, але не на щастя, не часто), хапаюсь за книги Сухомлинського, Макаренка, але це ненормально. Людина, що з дитинства читає таке, стає сухарем, занудою, у такої людини нічого живого. Заучуватися погано, але й гулякою не дуже добре бути. Не треба впадати в крайнощі.

Завдання. Чи погоджуєтесь ви з цим? Свої міркування запишіть.

▲ — Оксана з нашого класу, — розповідає Олена, — захоплюється ламбадою. Я розумію, що в цьому нічого поганого немає. Але чомусь наша Оксана дуже змінилася: вона вважає себе незвичайною, кумиром. Всі повинні запобігати перед нею, потуряють їй, а спробуй звірити їй свої труднощі, у відповідь почувеш: «А мені що до того? То твої проблеми. Розбирайся з ними сама».

Виходить, що ламбада псує людей?

Завдання. Як би ви відповіли на запитання останнього речення?

▲ Дорога редакціє! Я учениця сьомого класу. Учитель і мої підшефні третьокласники поважають мене, для них я людина авторитетна. А в своєму класі я ніхто. Однокласники мене не любляють, мало того, називають гоноровитою й жадною. І все через те, що не даю списувати. Знаю, що ви зауважите: «Товаришу треба допомогти, пояснити». Хіба ж я не намагалася? Але вони такі дурні, що скільки не втовкмачуй, нічого не сприймають, не розуміють. А під час контрольних тільки й чую: «Людо, дай переписати». Мені це набридло.

Завдання. Якої ви думки про авторку листа? Чи справедливо однокласники її не люблять? Що б ви їй порадили?

▲ Якось мені довелося почути розмову двох людей. Одному із співрозмовників було років вісім, і він ще нічого не встиг здійснити у своєму житті, а другому, людині вельми заслуженій, — років шістдесят. Шістдесятирічний постійно згадував улюблені книжки свого далекого дитинства... А потім запитав раптом у молодшого:

— Ти їх читав?

— Ні, не читав, — щиро зізнався хлопчик.

— Який ти щасливий! — зітхнув заздрісно старший. (С. Михалков.)

Завдання. Поміркуйте, чому старший співрозмовник позаздрив хлопчикові.

▲ Люди по-різному реагують на невдачі у житті. Так, на одній із зустрічей з читачами Віктор Астаф'єв на запитання, як він сприймає власні невдачі в житті, відповів:

— Дуже боляче. Мене це виводить з рівноваги. Якийсь час я не можу працювати. Під гарячу руку можу наговорити різних нісенітниць тому, хто мене образив.

Завдання. Розкажіть, чи бувають невдачі і розчарування у вашому житті. Як ви на них реагуєте? А як, на вашу думку, треба на них реагувати?

▲ Один із читачів попросив Ю. Нагибіна відповісти на таке запитання: «Чи пізнали ви самого себе, і що таке, на ваш погляд, пізнати самого себе?»

Письменник відповів: «Я сподіваюся, що не пізнав. Якби я повністю себе пізнав, то помер би від нудьги». Як бачимо, письменник на другу половину запитання не відповів.

Завдання. Дайте письмову відповідь на запитання у вигляді роздуму.

СТАВЛЕННЯ ДО ПРАЦІ, ДО ГРОМАДСЬКОЇ РОБОТИ

▲ Учениця написала листа такого змісту до газети: «Навіщо нам потрібні класні куточки? У них суцільний «перепис». Нікому вони не потрібні, крім галочки. В куточки ніхто не дивиться, доки не наступить час перевірки. Тільки почули про перевірку — скоріш поправляти, оформляти. Перевірка пройшла — знову нікому не потрібно».

Завдання. Дайте письмову відповідь на цей лист.

▲ Клас працював у колгоспі на збиранні картоплі. Ланки змагалися. І треба ж такому трапитися, що в ланці Дмитра захворіли одночасно три дівчинки. Залишилися хлопці вп'ятьох.

Завдання. Як ви гадаєте, що в такій ситуації зробили Дмитрикові товариші? Як би зробили ви?

▲ Шестикласниця міркує:

— У нашому місті зараз готуються до виборів народних депутатів. І за кожне місце депутата борються кілька осіб. Скільки часу, сил витрачають люди, а переможе один. Навіщо так зробили? Хіба вибори — це спортивні змагання?

Завдання. А що ви думаєте в цього приводу?

▲ Сонце припікає у класні вікна, стає жарко. Хочеться відкрити вікна, але цього зробити не можна, бо поряд із школою дорога, по якій мчать шумні машини і автобуси.

— Хто будував нашу школу: «п'ятирічник», «четвірічник», «трієчник» чи «двієчник»? — запитує вчитель учнів.

— Двієчник! — відповідає клас, зрозумівши вчителя.

— Ні! — говорить вчитель. — Двієчнику держава не довірить будувати школу.

— П'ятирічник не буде будувати школу біля дороги, він досить розумний і розвинений, — продовжують діти.

— Так. Але і четвірічник не такий дурний. (Н. Шурова.)

Завдання. До якого висновку хотів підвести учнів учитель?

▲ Шестикласниця через газету розповіла про такий випадок:

«Одного разу ми з подругою Зоєю пішли гуляти. Біля свого дому Зоя зустріла знайому. Та була зодягнена в робочий одяг, в руках — мітла, совок і відро з сміттям. Жінка посміхнулася Зої і привітно сказала:

— Здрастуй, Зоя! Як поживаєш?

Але Зоя відвернулася, задрала голову і лише пирхнула. Я запитала її:

- Звідки ти знаєш цю жінку?
- Та так. Коли жили в старому домі, була нашою сусідкою. Але тоді вона не була двірником.
- А чому ти їй не відповіла?
- Двірнику? Навіщо? Я ж не двірник? Я не рівня їй».

Завдання. Поясніть, чого не розуміє Зоя.

▲ Спочатку я хотіла бути вчителем або лікарем, — говорить Світлана, — але зараз не хочу вчителем — діти нерви будуть псувати. Лікарем — я відповідальності не люблю. Потім я стала розумнішою і дорослішою. Зараз хочу бути перукарем, я люблю робити зачіски, але перукарі так мало одержують, і волосся обстрижене кругом лізе, може врости під нігті чи всосатися в тіло. Або ось хороша робота — хліб пекти. Так смачно пахне. Але ми проходили практику на хлібозаводі — жах! Робітники грубі, курять прямо тут же. (В. Чернов.)

Завдання. Як ви гадаєте, чи буде Світлана хорошим працівником? Чому?

▲ На площі симпатичний фонтан. Сюди переходять, хто на щастя, хто з надією на нову зустріч з столицею, кидають монети. Саме тут двоє чотирнадцятилітніх хлопчаків, озброївшись спеціально зробленими вудочками, виловлювали... гроші.

— І скільки «наловили»? — запитали ми у «рибалок».

— Карбованців три-чотири за день, а інколи й більше, — з гордістю відповідають хлоп'ята.

Завдання. Як ви ставитеся до такого способу заробляти гроші?

▲ У газеті одного разу була поміщена стаття «Оля вкрала вірші», де йшлося про те, як на поетичний конкурс, оголошений газетою, учениця подала не свій, а чужий вірш, а підписалася своїм прізвиськом. Називається такий вчинок «плагіат» — літературна крадіжка.

До редакції стали поступати листи від дітей і дорослих, що засуджували вчинок Олі.

А далі газета почала розповідати про дійсного автора вірша, який був справжнім поетом, створював прекрасні вірші. Але, на жаль, він помер від невиліковної хвороби, не побачивши за життя збірки своїх творів.

Завдання. Як ви гадаєте, чому автор статті більше уваги приділив справжньому автору вірша, а не розвінчання нечесної вчинку дівчинки?

▲ З листа до редакції газети:

«...Наприкінці року ми одержимо характеристики Староста класу попередила мене, що я можу напсувати собі, обізвала білоручкою за те, що рідко буваю на шкільній кролефермі, не беру участі в роботі технічних гуртків. А я вважаю, що основна праця учнів — навчання. Не всіх же приваблює гурток юних техніків чи кролеферма. Навіщо мені звикати до цього? Я все одно вступлю до інституту — вчуся тільки на п'ятірки. Мрію займатися чистою наукою. Закінчу вуз — захищу дисертацію. Основне, вважаю, треба розвивати розумові здібності. І це стосується не лише мене. Поки ми одержимо атестати зрілості, майже все виконуватимуть роботи, а освічені люди тільки керуватимуть ними. Фізична праця — це добре, але не для всіх. Комуś же треба і науку розвивати...»
(Н. Міщенко.)

Завдання. Чи погоджуєтеся ви з такими міркуваннями?

▲ Семикласник Сергій, мій сусід, сказав на днях: — Знаєте, кого я не люблю? Тих, хто відмовчується, хто очікує, а не діє.

— Ну, а якщо справа, яку пропонують, нецікава? — запитав я.

— Ось саме так, зручніше всього зачекати, поки хтось щось запропонує, — сердито вимовив Сергій. — Запропонують... А сам що ж?

— Але якщо тебе примусять іти на збір, а ти наперед знаєш, що буде скучно. Як би ти вчинив? — задав я нове запитання.

Замислився хлопчик.

Завдання. Продовжіть розмову замість Сергіяка.

▲ Робот, випиляний з фанери, завбільшки з дорослу людину, стояв у кутку.

— Своя конструкція, — похвалилися діти, — хочете, він з вами поговорить?

— Хочу, — відповіла я.

— Запитайте його про що хочете, — запропонував один з хлопчиків.

— Як тебе звати? — запитала я перше, що прийшло в голову.

— Я робот,— відповіла машина, і при цьому очі в робота загорілися синім кольором.

— А що ти вмієш робити? — запитала я.

— Я розв'язую математичні задачі.

Діти сиділи, боячись поворушитися, з напруженням сліdkували за бесідою.

— Дайте йому будь-яку задачу,— підказав мені один з них пошепки.

— У мене в кишені три яблука, одне я віддала тобі, скільки яблук залишилося?

— Це дуже легка задача, дайте, будь ласка, щось складніше,— відповів робот глухим голосом.

Діти хитро дивилися на мене, хтось від радощів, що розмова йде так вдало і робот такий кмітливий, навіть підскочив на своєму місці. Я трошки розгубилася, а потім попросила задачник. Задачу я вибрала складну.

— Це дуже легка для мене задача, дайте, будь ласка, труднішу,— попросив робот.

Я здивовано подивилася на хлоп'ят. Вони давилися від сміху.

— Відкрийте свій секрет,— попросила я дітей.

— Психологія,— значуще відповів один...

(С. Каркліна.)

Завдання. Розгадайте секрет юних конструкторів і поясніть, чому вони його назвали словом «психологія».

▲ Володі йшов шістнадцятий рік, він закінчував восьмий клас, ріс серйозним хлопцем, з охотою брався до будь-якої роботи і виконував її старанно. Коли батько запропонував йому піти до нього помічником комбайнера, Володя погодився...

З кожним днем Володя все впевненіше керував машиною, витримував постійну швидкість, сліdkував, щоб в соломі не залишалось зерно...

Прошло кілька днів, і виявилось, що у батька з сином найвищий змінний намотот зерна. Їм вручили перехідний вимпел. Це було в п'ятницю, а в суботу ввечері, ніби між іншим, Володя повідомив однокласникам:

— Ми з батьком вимпел завоювали!

— Подумаєш, прапорець одержали, знайшов чим хвастатися...— пхикнув один із ровесників.

Завдання. Обгрунтовано доведіть, чому одному з Володиних ровесників слід було б утриматися від кинутої репліки.

**ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ У СІМ'І.
ВЗАЄМИНИ БАТЬКІВ І ДІТЕЙ. ЕТИКА
І ПСИХОЛОГІЯ СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ**

▲ Батько й мати якось помітили, що Гриць зі своїми товаришами усамітнюється в старому покинутому сараї на пустирі. «Що вони там роблять?» — зацікавилися батьки. Та вони не стали допитувати Гриця, знаючи, що, коли буде щось серйозне, хлопчик сам звернеться до них. І вони не помилилися. Одного разу Гриць підійшов до батька, коли той збирався на роботу в поле, і попросив:

— Дозволь мені цю ніч переночувати в сараї...

— Чому? — здивовано запитав батько.

Син розповів, що вони з товаришами організували гру в «партизанський штаб». У цю ніч усі «командири» повинні бути в зборі. Батькові не особливо сподобалася ця затія. Але... дозвіл було дано. (*В. Сухомлинський.*)

Завдання. Напишіть, чим, на вашу думку, керувався батько, даючи дозвіл.

▲ У вагон метро увійшли батько й син. Малюку не більше чотирьох. Хтось із пасажирів поступається місцем. Але малюк не сідає.

— Я вже великий. Буду стояти.

Завдання. Що б у цій ситуації ви сказали на місці батька? Чому?

▲ Третьюкласник Ігор пише:

— У мене є брат. Він старший за мене на шість років. Мене він щодня б'є, ображає, вигадує різні прізвиська. Мій брат — мій ворог. Не хотілось би мені мати такого брата. Допоможіть мені його провчити.

Завдання. Що б ви порадили авторові цього листа?

▲ Старша сестра кличе братика, що загулявся у дворі з друзями:

— Іди додому!

— Не хочу!

— Іди, побачиш, хто до нас прийшов.

Малюк, звичайно, біжить, але виявляється, що нікого немає, а сестра скористалася таким прийомом, щоб «загнати» брата додому.

Завдання. Оцініть цей прийом старшої сестри.

▲ Хулігани чіплялися до жінки і ображали її. Неподалік проходив батько з сином-першокласником. Батько поставив сина збоку і сказав: «Нікуди не йди, чекай», а сам пішов втихомирювати розбишак. Була бійка. Батько все ж розправився з негідниками. А малюк стояв і плакав. Він усе бачив.

Завдання. У цій ситуації всяке могло бути. Але батько поставив сина там, де все було видно. Чому?

▲ Багато вчителів переконані, що одвічна проблема «батьки і діти» існувала, існує і буде існувати. Але можна її зробити не такою гострою, непорозуміння — не такими глибокими. Адже страждають і діти, і батьки.

Завдання 1. Проаналізуйте останнє непорозуміння між вами і батьками. Як його можна було уникнути?

Завдання 2. Між вами і батьками виник конфлікт. З якого моменту він почався? Побудуйте свій діалог з батьками так, щоб конфлікту не було. Розгортання подій запишіть у формі твору-розповіді з елементами роздуму.

▲ Вечір. П'ятнадцятирічна Валя прийшла з прогулянки. Мама зустрічає її щасливою посмішкою.

— Чому так рано? Ще б прогулялася — погода чудова.

— Неохота! — кидає Валя і йде в свою кімнату.

— Може, приляжеш? — говорить їй услід мама. — Чи книжку читаєш?

— Мам, ну що ти пристала? — незадоволена Валя. — Роби свої справи!

Мама й робить — давно вже крутиться біля плити. Розігриває котлети, перевертає оладки на сковороді. Заварює чай. Десятки звичайних кухонних операцій. Потім зве дочку.

— Котлети не буду, вони несмачні, — «скрипить» Валя.

— Та що ти, доню! Я ж тільки вранці їх пожарила!

— Котлети їдять зразу, — повчає Валя.

— Ах ти, господи... Ну добре, їж поки оладки.

З глибини квартири маму гукає тато.

— Іду, іду! — похоплюється жінка.

— Мамо, оладків мені мало, дай що-небудь ще!

— Валю, зараз! Ти ж чуєш...

— Тато почекає, а я їсти хочу!

- Валу, ось ковбаска, поріж та їж з помідорами!
- Мамо, обжар, вона холодна! (О. Беленька.)

Завдання 1. Напишіть, що в поведінці Валі вам не сподобалося.

Завдання 2. Напишіть, що в поведінці мами вам не сподобалося.

▲ Ось який лист одержала редакція однієї з молодіжних газет від восьмикласниці А.

Я ненавиджу свою матір! Ви, звичайно, здивуєтесь, але це правда. Мені 14 років, а вона б'є мене ремнем. Називає мене відьмою. За кожним словом затикає мені рота. Я виконую всю домашню роботу, навчаюсь нормально, лише з алгебри й хімії одержую «3», і за це батьки називають мене «двієчницею».

На вечір, на диспут відпрошуюсь із сльозами. Постійно докоряють мені: «Ти тільки спиш та їси, більше нічого вдома не робиш!» Батька я люблю, а матір — ні! У мене по відношенню до неї немає ніяких почуттів, вона мені байдужа. Вона настільки принижує мою гідність, що я часто тікаю з дому і сиджу в подруги. Вона хотіла виховати мене, щоб я не пила, не палила. А виховала проти себе. Вона сама не п'є й не палить, але я не люблю її, не люблю. Коли я стану дорослою, то не забуду цього на все життя. Я заздрю тим, у кого добра, лагідна мама. Схаменіться, батьки! А потім питають — звідки наркомани, токсикомани і т. п. Адже нам нікуди податися, дома чекають докори, грубощі.

Як далі жити?

Завдання. Як ви гадаєте, чи тільки мати винна в конфліктній ситуації, що склалася між нею і дочкою? Порадьте восьмикласницю, як далі жити.

▲ Яюсь після Нового року я і моя подруга вирішили піти за запрошенням хлопців у гості. Мені, звичайно, треба було батькам збрехати, щоб вони мене пустили, а брехати не хотілося. І я перший раз пішла з дому без дозволу.

З хлопцями було весело: ми ходили на дискотеку, каталися на машині, слухали музику... А коли я повернулася додому, батьки влаштували мені скандал. Вони бозна-що подумали! Але ж можна просто дружити, хіба так не буває?!

У моєму віці багато хочеться: гуляти, любити, зрештою! Мені здається, що у 18 років я буду вже старою, ось чому мене так тягне на вулицю. А в батьків чомусь тільки лихе на умі! І, гадаю, не у однієї мене такі думки.

Завдання. Дайте оцінку вчинкові дівчини та висловленим на його виправдання думкам.

▲ Мені 12 років. Навчаюсь у сьомому класі. Я в сім'ї одиначка. У мене є батьки, бабуся, дідусь, багато родичів. З перших днів свого життя я оточена піклуванням і любов'ю близьких мені людей. У мене є все: іграшки, гарний одяг, велосипед. Після закінчення шостого класу я одержала подарунок від батьків магнітофон. У дитячий садок мене не віддавали — доглядала бабуся сама.

У моїх батьків багато друзів, дома у нас завжди людно, весело. Всі вважають нашу сім'ю благополучною. Але сім'я благополучна лише в тому разі, коли всі в ній щасливі. А я нещасна.

Батьки дали мені все, але не дали найголовнішого. Краще мати братика чи сестричку, ніж речі. Я змалку люблю дітей. Няньчила всіх малюків нашого двору, всі мами мене знають, а діти люблять. Я почуваю себе зовсім самотньою. Дуже прошу опублікувати мій лист. Прочитає мама і, можливо, зрозуміє свою помилку.

Завдання. Висловіть свої думки у вигляді листа-відповіді.

▲ Я — прихильниця рок-музики, годинами можу слухати «хеві метал». Та мої батьки не поділяють мого захоплення.

«Ніяких рок-груп ти навіть знати не повинна!» — сердиться моя мама. Батько здебільшого мовчить, але його очі промовляють: «Дитино, залишайся такою, як раніш, і все буде гаразд».

Але я стою на своєму. Буває, що не озиваюсь до батьків цілими днями. Хоча в душі розумію, що зла вони мені не бажають. Але чомусь вони думають, що рок-музиканти — це пропащі люди...

Завдання. Чим ви пояснюєте негативне ставлення багатьох людей старшого покоління до різних супермодних вокально-музичних груп і напрямів у сучасній естрадній музиці?

▲ У класі, де я працюю класним керівником, навчалася сімнадцятирічна Ілона М., неговірка, тендітна дівчина. Кілька разів вона пропускала заняття.

Завітав якось до неї додому. Батьки виявилися на рідкість активними «вихователями». Мати й батько перебиваючи одне одного, почали скаржитися на доньку: замкнута, кілька разів не ночувала дома, пояснювала, що була в подруги. А подруга уже встигла вийти заміж і розлучитися. Очевидно, й хлопці там бувають. «Ми її знаєте, як контролюємо? Всі зашити перевіряємо, у кіно з собою беремо, а вона відмовляється, не хоче. І караємо її строго. Батько вчора такого чосу їй дав...» — «Якого чосу?» — не повірив я своїм вухам. — «Якого! Відлупцював як слід».

Я, чесно кажучи, розгубився від несподіванки...

Завдання. Як зарадити такій ситуації? Що б ви сказали батькам на місці класного керівника? Що може допомогти рідним людям зрозуміти одне одного?

▲ — Я більше ніколи не поїду до моря, — розчаровано сказала дівчинка. — Спочатку було гарно, а потім захотілося додому... Вдома мама й тато добрі, а там вони стали причіпливі. Все їх дратувало — не туди пішла, голосно сміялася, плямкала за столом, знайомлюся з будь-ким... (Н. Парпара.)

Завдання. Поясніть причини зміни ставлення батьків до дочки. Чи правильно реагувала на них донька?

▲ Десять років тому з дому пішов батько. Залишили матір з двома дітьми. Вона їх ростила, жила їх життям, їх болями довгі роки.

А потім у мами з'явився друг. Адже вона була ще молода! Друг став чоловіком, у них з'явилася в домі третя дитина.

Чоловік хотів бути стримано лагідним із старшими, з усіх сил прагнув бути їм справжнім батьком.

А діти не помічали його зусиль чи тлумачили по-своєму.

Чотирнадцятирічні близнята, хлопчик і дівчинка, відокремились, звели до мінімуму спілкування з матір'ю і до нуля спілкування з вітчимом.

Ніякі бесіди не допомагали. Вони жили в своїй кімнаті, замкнувшись один на одному.

Коли на їх території з'являвся маленький братик, вони безцеремонно, а інколи й грубо його випроваджували: «Повзи, повзи до своїх батьків, тут тобі нічого робити». (Л. Ковальова.)

Завдання. Дайте оцінку ставленню старших дітей до вітчима, до матері, до брата. Свої висновки аргументуйте.

▲ Двоюрідні брати Олексій і Михайло були дружні з дитинства і багато спілкувалися, особливо влітку на дачі. І ось одного разу сусідка по дачі після відвідування дітей виявила пропажу грошей — копійчана сума, але річ, очевидно, не в сумі. Довго мовчала бабуся, соромилася, не знала, як сказати про це Наталії Федорівні, Олексіївій мамі, — і, нарешті, передала через третіх осіб. Наталія Федорівна презирливо посміхнулася:

— Я їй віддам карбованця, — відрізала вона.

Не зрозуміла вона нічого — чи не захотіла зрозуміти? (О. Чайковська.)

Завдання. Чого не зрозуміла чи не захотіла зрозуміти мама Олексія? Яка різниця між висловами «не зрозуміла» і «не захотіла зрозуміти»?

▲ Точка зору на сімейне виховання, висловлена в одній із дискусій:

«Сімейне виховання, сімейне виховання! Всі говорять про сімейне виховання! А по-моєму, що на роду написано — оце і все сімейне виховання. Скільки ми знаємо прикладів, що діти виховуються в одній сім'ї, ходять в одну школу, навчаються в одних вчителів, класний керівник у них був один і той же, а, бачите, один — провідний конструктор, зразковий сім'янин, а другий з тюрем не вилазить. А ви говорите виховання!»

Завдання. Чи погоджуєтеся ви з цими поглядами?

▲ — Ніно, можна я з Валею погуляю? Я вже уроки зробила, — проситься менша сестричка у старшої, дев'ятикласниці.

— Не можна.

— Чому? Я все зробила і кімнату прибрала... Можна?

— Ні, не можна! — роздратовано кидає дев'ятикласниця.

— Ну чому — не можна? Я своєчасно буду дома.

— Заторочила «чому — чому?» Сказано — не можна!

Завдання. Поясніть, у чому помиляється старша сестра і я треба було вчинити на її місці.

▲ Один із самих «відбійних» в компанії — Славко Васильєв. Охайна, по моді, зачіска, відкритий погляд — на вигляд зовсім сумирний хлопець. Але коли вип'є, друзі не визнають Славунчика — стає задержуватим, нахабним. У бійках — перший заводій.

— Горе моє, — скаржилась на сина мати Славка, худа жінка, що рано постаріла. — Нещодавно знову в порваній сорочці з'явився — терпіння моє вкінці лопне.

— Не вмійся не в свої справи, — сердиться на матір Славко.

Йй він нічого не розповідає. Хіба зрозуміє? Уявлення у неї про все якісь допотопні.

Завдання. У кого, на вашу думку, допотопні уявлення? Чому ви так вважаєте?

▲ І ось тепер Настя ніде не вчиться. Спробувала влаштуватися на взуттєву фабрику — не беруть: не вистачає років...

Разом ми йдемо на роботу до Настиної мами. Майже кожен день дочка тепер допомагає їй сортувати пошту. По дорозі я її запитала:

— Що б ти захотіла змінити в своєму житті?

— Я мрію мати багато модних речей.

— І це все?

— Так, все!..

Не пройшло й півгодини, як Настя відклала в сторону газети, які розкладала за адресами, і почала збиратися в кіно. Ковзнула поглядом по годиннику:

— Ой, мене давно ждуть.

Мати без слів простягнула дочці дріб'язок. А та раптом захникала:

— Та скільки ж тут!

— На кіно у мене більше немає, — стала виправдуватися мама. — До зарплати не дотягнемо...

— Дай! — коротко зажадала дочка.

І мати підкорилася.

Настя відходила все далі і далі. Ось щезне з очей. Мені хотілося кинутися їй навздогін, зупинити. (Л. Сорока.)

Завдання. Поясніть, як ви розумієте зміст останнього абзаца.

▲ Ми кохали одне одного сильно, красиво, спішили на побачення. Він шофер. І коли від'їжджав у рейс, то їхав інколи по 18 годин на добу, щоб скоріше побачити мене. Подарунки, квіти — все це було.

І ось найщасливіший день в житті — весілля. А потім настали будні: прийшов пізно — скандал, пішов допомогти другу — образа. І його перестало тягнути до мене. Все частіше і частіше він став затримуватися на роботі, все частіше і частіше обманювати, говорити нелагідні, грубі слова. А я ревнувала його до кожного стовпа...

Ми прожили всього півтора року. Дітей поки що немає, а він уже знайшов другу жінку.

Хочу розлучитися з ним, а не можу. Мені без нього буде дуже погано.

Завдання. Від чого застерігає цей лист?

▲ — Я тобі скільки разів повторювала: не ходи в кухню взутий. Вранці відкриваю двері, дивлюся, прямо погано стало, вся підлога в слідах. Яке свинство!

— Та я ніби не ходив, — виправдовується він, але якось не дуже впевнено.

— Значить, святий дух ходив, — огризнулася вона.

Обидва замовкають. Через хвилину:

— А ти б подивилася, яку сорочку мені дала, вся вим'ята. Прийшов на роботу, зняв піджак, у дзеркало на себе глянув — вжахнувся. (І. Овчинникова.)

Завдання. Поясніть, чому стаття, звідки взято наведений уривок, називається «Бережіть дім від пожежі».

▲ Таня сидить у палісаднику біля двору; неподалік грається її трирічний син. Вечоріє. Підходить чоловік, що повернувся з роботи:

— Привіт! Ключі дай!

— Свої треба носити. Вічно валяються де попало.

Сто разів уже говорила.

— Гаразд... Ти б зняла з Вітьки светр: жарко!

— Та ну, дурниці! Нічого не жарко.

— Поїла?

— А що мені, голодній, чи що, сидіти? Іди, грій собі...

Завдання. Чого, на вашу думку, не вистачає у спілкуванні молодого подружжя? Накресліть словами можливі перспективи розвитку цієї сім'ї.

▲ Чоловік до дружини:

— Світлано, я в суботу з друзями на рибалку, ти йди.

— На рибалку? Прекрасно! Ідь, ідь, якісь бомби і алкоголіки тобі дорожчі за дружину. Ах, вони образяться? А на мої образи тобі наплювати. Ти мені давно за служницю маєш. Он у Наташі Микола. І припилососить, і в хімчистку, і взагалі! Набридло! Потрібна тобі, так і скажи. Не бійся, переживу як-небудь, не на тобі світ клином зійшовся...

Завдання. Описаний епізод дає підстави вважати, що в молодій сім'ї не все гаразд. Як ви гадаєте, яку мету ставила Світлана своєю відповіддю і чи досягла вона її?

▲ Гнат відчиняє двері.

— А-а, з'явився — не запилився! Іди-но, Сергіюку, подивися на свого татка! Ніколи, ніколи не бері з нього приклад!

— Ну, не треба, Лерчику! — прохає Гнат.

— Не треба?! А кожного дня отак — треба?

— Лерчику, люба, — благає Гнат, знімаючи черевик. — Ну що вдієш — робота в мене така...

— Робо-о-та? І це ти називаєш роботою?!

— Лерочко... Ми розробляємо нову фігуру «Айстра» називається...

— Бачила я твою «Айстру» — Лера суворо наближається до Гната. — І тебе бачила! Ледь телевізора не розстрожила!

— Ну Лерчику! І в тебе робота, і в мене...

— Не рівняй! У мене звичайна робота, як і в усіх. І ніхто не змушує мене лізти до клятого «кукурузника» і стрибати з такої скаженої висоти!

— Лерочко! — мало не схлипує Гнат. — Я ж не житиму без парашутного спорту. — Я ж помру, якщо не стрибатиму!

— А стрибатимеш — помреш іще скоріше! — аж захлинається дружина. — Думаєш, не бачила, як ти розкрив свого парашута над самісінькою землею? Все бачила! Ще й показали на весь екран! А в тебе — дитина! Ти про неї згадуєш хоч зрідка?

Лера падає в крісло, довго й невтішно риде над своїм загубленим сімейним життям.

▲ Зранку Лера прокинеться, швидко приготує сніданок, випроводить Сергія до школи і побіжить на роботу. Там вона перевдягнеться в блискучий облягаючий костюм, заткне за пояс семизарядний револьвер і вибіжить на арену до своїх улюблених михованців — усурійських тигрів. (Л. Курохта.)

Завдання. Що є причиною постійних сварок подружжя?

ЧИСТОТА ПОЧУТТІВ, КОХАННЯ

▲ Анжеліка записки від юнаків з освідченням в коханні зберігає, показує усім, навіть батькам, тому що вважає їх просто грою. Вона вважає, що по-справжньому їй ніхто не освідчувався. Та й не треба. В того, хто освідчується відразу, почуття недовговічні. Анжеліка впевнена, що по-справжньому закохана, хоч і без взаємності, тільки вона. Всі інші — просто граються.

Завдання. Що б ви сказали Анжеліці на це?

▲ Прочитайте уривок з однієї історії, опублікованої в газеті:

Раптом ні з того, ні з сього Світлана кинула свою улюблену гімнастику і стала ходити в басейн. Тільки подружці Ані вона розповіла секрет:

— Розумієш, у басейні займається Андрій. Ну, той, що всім подобається. Я дуже хочу з ним познайомитися.

Звична до щоденних тренувань, Світлана старалася в басейні з усіх сил, але в неї спочатку нічого не виходило...

Настало літо. Тренер відбирав кращих плавців для додаткових тренувань у спортивному таборі. Світлану він не назвав.

— А чому Світлана не їде? Адже вона найбільш наполеглива і працююча...

Дівчинка сторопіла від несподіванки: запитував Андрій.

— Не працююча, а закохана, — тут же з усмішкою поправила Аня. — Плавання їй ні до чого. Вона через тебе плаванням захопилася, зрозумів?

Завдання. Поміркуйте, що б ви вчинили на місці Андрія в такій ситуації.

▲ Рядки з листа до газети:

— Мені 13 років, але я кохаю одного хлопця, кохаю шалено. І мені погано. Дуже погано. Тому

що, на мою думку, він мене не любить. Я не знаю, що мені робити. Я лагідно з ним розмовляю, а він... Просто так дивиться. Інколи посміхається. Він не розуміє мене, навіть не підозрює, що у мене твориться на душі. Може, мені зізнатися в коханні? Не осуджуйте мене. Просто я сама не знаю, що мені з моїми почуттями робити.

Завдання. Напишіть, що б ви зробили на місці авторки листа.

▲ Я симпатична, весела дівчина. Майже як усі. Дружу з одним хлопцем, який на рік старший від мене. Не палить, не п'є, не грубіян, як багато. Хороша, рідкої душі людина. Але чомусь при зустрічах сором'язливий, скромний. Я якось не звертала уваги, але зараз, коли така веремія серед молоді... Я не знаю, що робити... Коли збираються друзі, він якийсь сумний. На танцях — коли запрошують — стоїть і дивиться пильно. Ніби щось хоче сказати. Але ось підходжу, — а він знову мовчить. Що мені робити? Допоможіть.

Завдання. Якої допомоги потребує авторка листа? Хто їй може допомогти? Чим?

▲ Учениця сьомого класу вважала, що хлопчики тільки битися і обзиватися вміють. Але коли ближче познайомилася з однокласником Сашею, то зрозуміла, що не такі вже хлопчики й погані. Із Сашею, наприклад, і поговорити можна, і погратися. Втім, дівчинка вважає, що Саша, очевидно, виняток.

Завдання. На прикладі поведінки хлопчиків вашого класу з'ясуйте, чи справді такі хлопці, як Саша, виняток.

▲ Дівчина написала до молодіжної редакції листа, у якому просила поради, з якого поверху стрибнути, щоб розбитися на смерть. Річ у тім, що її кинув хлопець. Повернув усі подарунки і заявив, що не хоче її більше бачити. Не буде ж дівчина примушувати хлопця дружити! Але не може без його посмішки, без спілкування з ним. Що ж робити? Вона не хоче жити.

Завдання. Як ви гадаєте, відповіла редакція на цей лист?

▲ Семикласниця скаржилася:

— Один хлопчик нашого класу постійно зачіпає мене. Прагне вдарити, зробити мені боляче. Взагалі, ненавидить мене. Я знаю причину цього: він прямо

заявив, що я не дуже красива. Але ж я не винна! Учителька якось сказала йому, що бити дівчаток не по-лицарськи, що той, хто так робить,— негідник. Але цей хлопець лише посміхається.

Коли я виходжу до дошки, з його боку несуться репліки і обзивання. Дома я часто реву, мені інколи навіть до школи йти не хочеться.

Завдання. Напишіть дівчині листа, у якому дайте оцінку вчинкам однокласника, утіште її та порадьте, що робити.

▲ «У нас у класі всі дівчата вже ходять з хлопцями, лише я ні з ким не ходжу,— пише Галя.— Не можна сказати, що некрасива і одягаюся непогано. Але чомусь на мене ніхто не звертає уваги. Мені вже шістнадцять, а я жодного разу ні з ким не цілувалася. Дівчата приходять у школу, розповідають, як минулий вечір провели, а мені розповідати нічого. Невже так і не буде в мене першого кохання, найщирішого, найзаповітнішого. Говорять, що занадто скромна, а скромність зараз не в моді. Напевне, дівчата праві, тому що на таких, як я, ніхто і уваги не звертає, нікому не цікаво, що я за людина, який у мене внутрішній світ. Головне, щоб була веселою, щоб на дискотеки ходила, уміла курити і випити». (І. Дубровський.)

Завдання. Дайте відповідь на цей лист.

▲ Восьмикласниця ділиться з редакцією своїми сумнівами:

— З Вовою я познайомилася в таборі праці і відпочинку. Він був зі мною ввічливий, привітний. Один раз ми сходили з ним у кіно. Потім він часто телефонував мені. Прислав листа, шукав зустрічі зі мною. Я відповіла йому, але на зустріч не пішла.

Незабаром ми проводжали в армію друга дитинства. І тут я познайомилася з іншим хлопцем — Олегом. Всі танці я танцювала з ним. Він прекрасно грає на гітарі. Якби хто почув, як він співає. Ми стали бачитися щодня, разом ходили в кіно, бар, на дискотеку.

І раптом прийшов другий лист від Вови. Я знову відповіла йому, що в мене немає хлопця, призначила йому побачення. Але знову нікуди не пішла. Я сумніваюся, як бути? З ким залишитися? Чия любов вірніша?

Завдання. Свої поради восьмикласниці напишіть у формі листа.

▲ Микола в розпачі:

— Зі мною сталося нещастя: я втратив віру в кохання, а найголовніше — в людину. Дружив з дівчиною з п'ятого класу. Разом ходили до школи, готували уроки. Я навчався поганенько, а вона — відмінниця. Дружба наша, я вважав, була справжньою. Можливо, була такою до останнього часу, але...

Одного разу ми домовилися зустрітися з нею на дискотеці, де бували і раніше. Тільки-но заграла лірична музика, я вирішив запросити її на повільний танець і рішуче пішов їй назустріч.

Але одночасно зі мною до неї підійшов ще один хлопець. Ми стояли навпроти неї вдвох. Я був упевнений, що вона вибере мене. Але помилився. Це просто приголомшило мене. Я довго стояв і думав, чого вона вибрала саме його? Потім він провів її додому. Мої товариші кидали репліки, дивись, мовляв, якого хлопця підхопила, та ще й усього в імпортному одязі... З того часу вона до мене навіть не підходить.

Чому віддають перевагу тому, хто має модний імпортний одяг?

Завдання. Чи не помилився Микола у своєму висновку? Що ви можете відповісти на його запитання?

▲ Однокласниці якось побачили його. «Ох! Ах! Красень!» — повільно проводжали його очима. Він на них і не подивився, а на мене кинув погляд, швидкий, як блискавка (я стояла осторонь, не встигла навіть відвернутися). Він знов-таки усміхнувся. Може, справді мені? Окрім мене нікого ж там не було. А чому він усміхнувся? Я не втрималася і усміхнулася у відповідь. Дівчата, мабуть, помітили, тому що закричали: «Жениха знайшла?» Я нічого не відповіла на це, побігла на другий поверх. Там у кутку заплакала.

Завдання. Напишіть, чому плакала Іра, авторка листа?

▲ «Сиджу цілий день, — пише Даша, — і думаю, що таке любов. Дуже важко, коли не знавш, вірити в неї чи ні. Якщо розуміти любов як потребу допомагати тому, хто слабший від тебе, — виходить жалість. Тяга до того, хто сильніший від тебе, — залежність. А де ж

тоді світлі почуття до одного-єдиного? Що бачу навколо: брак за потребою, заміжжя за розрахунком. Куди ж поділися наші прекрасні почуття?»

Завдання. Під впливом чого, на вашу думку, появились в Даші такі думки про кохання?

▲ Оксана розповідає:

— Спочатку я дружила з Сергієм. Він сором'язливий, ввічливий, допомагав мені у навчанні. Та з Сергієм серйозно «поговорив» Олексій, він був на рік старший від Сергія, сильніший. Ну я почала зустрічатися з Олексієм. Ми з ним в кіно, на дискотеку ходили. А там якось побачила, як на мене уважно дивиться один юнак в оточенні друзів. Значить, я йому сподобалася, значить, я гарна! Ну цей юнак не кращий від Олексія, але такий впевнений, вже зовсім дорослий. Я на нього лише кілька разів зиркнула, а він мене запросив до танцю. А коли ми йшли з Олексієм додому, Вадим (так звали того хлопця) з друзями супроводжували нас вулицею і такі словечка нам закидали, що Олексієві аж соромно ставало, і він сказав: «Перестаньте». Тут Вадим викликав Олексія на єдиноборство битися. Билися вони чесно, один на один, а ми спостерігали. Вадим Олексія побив і сказав своїм друзям, щоб відвели побитого додому. Це так благородно! А ми пішли тоді з Вадимом і зараз дружимо.

Завдання. Що вам у цій розповіді не сподобалося?

▲ Я, як і мої ровесники, ходжу вечорами до клубу. І щоразу мене вражає така картина: хлопці, які не вживають спиртного, не палять цигарки, які є хорошими товаришами, завжди сидять осторонь, самотні. Це не тому, що в них не вистачає сміливості підійти до дівчини, познайомитися, запросити на танець. Це тому, що вони одержують відкоша.

Завдання. Напишіть, чи погоджуєтеся ви з висловленими думками. Розкрийте причини такої поведінки дівчат.

▲ «Із відвертих розмов з хлопцями,— пише Світлана,— знаю: з тими дівчатами, що п'ють і палять цигарки, вони охоче слухають естрадну музику, танцюють на дискотеках. Але своїми майбутніми дружинами таких дівчат навіть не уявляють».

Завдання. Висловіть свою думку з цього приводу.

▲ Вісімнадцятирічна аргентинка ділиться стражданнями:

— Те, що відбувається зараз зі мною, мені куди важливіше від того, що діється в моїй країні, у світі, хоч землетруси, хоч пожежі. Я закохана, і люблю його більше від усього на світі!

Працюю продавщицею, і на роботу мені наплювати! Мені на всіх і на все наплювати, крім нього. Я ревную його до всіх дівчат на світі. Коли він не зі мною, я телефоную до всіх його друзів, знайомих. Він сердиться. І здається мені, що робить часто навмисне мені наперекір. Я розумію, що замучила його, але що я можу вдіяти? Ненавиджу всіх!

Завдання. Хто, на вашу думку, винен у стражданнях дівчини? Чому б ви не хотіли опинитися на місці цієї дівчини?

▲ Ліля пише:

— На дискотеці який хлопець не підійде — від нього тхне горілкою, цигарками. Аж неприємно танцювати з ним. Не захоче дівчина, щоб такий кавалер проводжав її додому, — він її навіть ударити може...

Їй відповідають:

— А на дискотеку горді не ходять. Раз прийшла, то танцюй з усіма, хто запрошує, і не ламайся. А якщо додому проводжають, то спасибі скажи.

Завдання. А яка ваша думка з цього приводу?

▲ Торік восени я повернувся з армії, відновився в інституті і живу з дівчиною без свідoctва про шлюб. Наші батьки про це знають. Навіщо нам розписуватися, коли і так усе прекрасно? Моя подруга на три роки молодша від мене, а ранні шлюби, всі газети пишуть, до добра не доводять.

Не вважайте нас аморальними. Ми справді кохаємо одне одного. Я знаю, що міг би вибрати собі будь-яку дівчину, але, крім неї, мені ніхто не потрібен. І вона не шукає собі іншого, хоча я не «ідеальний чоловік»: не спортивний, не вмію танцювати, не розбираюся в хатньому господарстві. І однак вона — зі мною. Жодного разу не сказала, що взаємини треба «оформити». Ми щасливі — і все! Багато моїх друзів нам заздять і ніхто не вважає нас непорядними. Як далі складеться — не знаю, та поки що чудово!»

Завдання. Напишіть, як ви оцінюєте такі стосунки.

▲ У Олені з женихами проблеми немає. Вона вродлива, уміє подобатися хлопцям, їй вісімнадцять. Отож вирішила влаштувати особисте життя. Кого ж із женихів вибрати? Найголовніша для неї проблема. Зараз сидить Олена за столом і в зошиті у клітинку записує основні «технічні характеристики» кандидатів у майбутні супутники.

Андрій, 22 роки. Військовий. Десантник. Лейтенант. Високий, чорнявий. Красень, каратист, супермен. У перспективі — майорські погони й посада аташе в одній з африканських країн.

Олег, вірніше Олег Гнатович, 27 років. Кандидат наук. Інтелектуал. Знає біографії єгипетських фараонів. Має двокімнатну квартиру й «Жигулі» третьої моделі.

Дмитро, 23 роки. Спортсмен, хокеїст. Білявий, високий. Плечі — п'ятдесят четвертого розміру при талії сорок шість. Збирається будувати однокімнатний кооператив і купувати «Оку».

Степан, 26 років. Художник. Оригінал. Багатий духовний світ. Малює портрети у підземному переході. П'ять карбованців профіль, шість — анфас. Має на двох з дядьком власний будинок на околиці міста.

Денис, 22 роки. Бармен у ресторані «Святковий» і голова кооперативної пиріжкової. Має двадцять першу «Волгу».

Сергій, 18 років. Колишній однокласник. Помічник технолога. Заробляє мало. Сором'язливий. Мешкає з батьками у комуналці. Ходить у допотопному светрі і їздить на побачення автобусом.

Завдання. Кому ж, по-вашому, віддасть перевагу Олена?

ЛЮДИНА СЕРЕД ЛЮДЕЙ

▲ На пустирі підлітки гралися в «ножика». Хто програє, повинен їсти землю. Четвертокласник, який опинився в такій ситуації, відмовився виконати умови гри. Тоді старші хлопці зв'язали його, набили рот землею і залишили самого. (*К. Мокич.*)

Завдання 1. Як ви оцінюєте поведінку хлопчика, що не виконав умови гри?

Завдання 2. Оцініть вчинок інших гравців, які домоглися виконання умови гри.

▲ На традиційній шкільній ярмарці трапився такий випадок. Один десятикласник, вивернувши

кишені і побачивши, що там порожньо, не розгубився, а, просунувши руку крізь натовп, схопив зі столу пряник. Його товариші весело засміялися: «потрусив» малюків! (О. Гром'як.)

Завдання. Чи можна вчинок старшокласника оцінити як пустощі?

▲ У листі до редакції газети п'ятикласник писав:
— Я за боротьбу проти жорстокості і грубості! Ось вам приклад. Іду в їдальню за булочками, стаю в чергу. Коли вона підходить, мене відштовхує хтось із старшокласників. Це відбувається щодня. Але що далі робити? Розповісти вчителеві? Соромно. Знову стати в чергу? Перерва не гумова. Виходить, це безвихідне становище?

Завдання. Допоможіть автору листа знайти вихід із цього становища.

▲ Я відмінниця. Буває, що хтось із моїх однокласників не виконує домашнього завдання і одразу до мене:
— Ти зробила?

Я киваю. І тут же репліки:

— Ти ж у нас Ломоносов! Хіба можеш ти хоч раз не зробити?

Завдання. Як ви гадаєте, чому неприємно слухати такі репліки відмінниці?

▲ П'ятикласники звертаються за порадою:

— Ми хочемо запитати: як бути з тими учнями, які погано ставляться до навчання, до вчителів, до товаришів? Багато разів розбирали за таку поведінку, але нічого не допомагає. Як нам бути?

Завдання. «Розібрати людину» і розібратися в її вчинках, у ситуації — різні речі. Зважаючи на це, допоможіть п'ятикласникам налагодити стосунки з товаришами.

▲ Школа готувалася до міської естафети з бігу. Хлопці були у відмінній спортивній формі і сподівалися на перемогу. Але сталося непередбачене: перед початком естафети з'ясувалося, що в команді не вистачає одного учасника. Він просто... не з'явився. А заміни не було. Було прикро до сліз.

А в цей час Олексій, той, на кого чекала команда, збирав огірки на дачі. Він, звичайно, пам'ятав про змагання, але раптом втрутилася мама:

— Твоя естафета нікуди не дінеться. А якщо хочеш нові джинси, поїдеш зі мною. Завтра на базар ні з чим їхати.

Завдання. Уявіть собі, що ви побачили Олексія в той момент, коли він дав себе умовити їхати на дачу. Що б ви йому сказали?

▲ У таборі до нас почали чіплятися хлопці. Вони бігли за нами і штовхали в спину. Я не стрималася і теж відштовхнула одного. Він почав мене бити. Тоді я вже сама його побила, і він заплакав.

Іншу дівчину, першокласницю, побив її брат. Потім цю дівчину побив вже інший хлопець, Толик. Тепер брат вирішив її захистити, але прибігла битися Даша, Толикова двоюрідна сестра...

Завдання. На чьому боці були б ви? Обґрунтуйте свій вибір.

▲ Микола сумнівається:

— Все почалося з того, що до наших сусідів приїхав з іншого міста хлопець. У мене ніколи не було сутичок з приятелями. А цей, що приїхав, чомусь одразу мене зненавидів і почав придумувати мені якісь образливі прізвиська. Мій друг порадив викликати його «на дуель», тобто побитися з ним. Може, й справді?..

Завдання. Порадьте Миколі, бити чи не бити кривдника.

▲ П'ятеро четвертокласників напали на однокласника Ігоря і побили його. Вожатий, учень дев'ятого класу, допитується у Ігоря, хто його скривдив. Ігор навідріз відмовляється назвати прізвища. Втім, вожатий і без нього знає винуватців. Він викликає після уроків їх у клас поодиночі.

— П'ятеро проти одного! А чого один вартий? Ігор, перевір!

— Правда, можна?

— Можна.

Ігор б'є і слабкіших від себе, і сильніших, сили у нього вистачає на всіх. Він вбиває в них благородну моральну заповідь: всі проти одного — погано, один проти одного — добре, у всякому разі, справедливо. (Ю. Поройков.)

Завдання. Чи погоджуєтеся ви з таким способом розв'язання конфлікту?

▲ Старша донька, Валентина, була направлена на лікування до школи санаторного типу. Час лікування

минув, але Валя вирішила, з дозволу дирекції, продовжити там навчання. У цей час захворіли її молодші сестрички, одна з них у тяжкому стані потрапила до реанімації, і, звичайно, мати невідступно була при ній. Дома в селі залишилися троє найменших дітей, доглянути їх було нікому, і мама попросила Валю повернутися на деякий час додому. Та донька навідріз відмовилася.

— Я що, повинна служити вам за наймичку?

Завдання. Як ви гадаєте, хто в цій ситуації правий?

▲ Старенька бабуся з важкою сумкою в руці намагається перейти глибоку калюжу по кількох кинутих туди цеглинах. Діти, що грають неподалік, жалісливо дивляться на неї і вже готові наблизитися, як раптом чують веселий голос:

— Стрибай, бабко! Чому замислилась?

Чепурний молодик із сміхом обганяє стару жінку. З вигляду добре тренований спортсмен, він легким стрибком долає «водний рубіж» і біжить далі, весело помахуючи елегантною сумкою.

— Бабуню, візьміть мій самокат! — раптом цілком серйозно пропонує хлопчик років семи.

А старша дівчина заперечує:

— Ні, Олежко, бабуні на самокаті важко, краще я її так переведу. Дайте вашу сумку, бабуню! А я вас візьму під руку... Ось так. А тепер переступіть сюди... — і вона обережно веде стареньку, яка від душі дякує їй. (Л. Захарова.)

Завдання. Хто із молодих людей вам видався найдорослішим? Чому?

▲ Діти скаржаться:

— Кожного дня ми лаємося з бабусями, які гордо сидять на ослонах у дворі і обзивають нас всякими словами. Думаєте, через що? Тільки через те, що ми сміємося, граємо в м'яча, запускаємо бумеранг, інколи сидимо і розмовляємо. Хіба із-за цього треба лякати міліцією, скаржитися в школу і всіляко ображати?

Завдання. Порадьте скаржникам, як їм бути.

▲ П'ятикласниця Оксана написала до редакції газети листа, зміст якого передаємо нижче:

«Клас у нас недружний. Дівчатка самі по собі, хлопчики — теж. Хлопчики часто б'ються, можуть і

дівчину образити, а заступитися нікому. У кожному — прізвиська. Хлопчики часто списують домашні завдання у кращих учениць, а коли ті не дають зошита, самі виривають з рук і списують. Дівчатка теж ображають хлопчиків.

Як нам відвикнути від прізвиськ і стати дружними?»

Завдання. Що б ви порадили Оксані?

▲ Себе Гоша і Веня називають не інакше, як «діди». «Дід,— говорить Гоша Вені,— ходімо потрусимо салажат». «Салажата» — це ті, хто молодший. У Гоші старший брат служив у будівельних військах і розповідав, що в їхній роті, ті, хто молодший, завжди обслуговували старших. Тобто тих, хто прослужив рік чи більше. Новачки (їх Гошин брат називав «салагами») робили і свою роботу, і роботу «дідів» (тобто тих, хто прослужив більше року). Потім, коли самі ставали «дідами», примушували працювати на себе новеньких солдатів, які щойно прибули на службу. Брат стверджував, що на цьому в армії тримається дисципліна.

Гошиному братові спочатку такі порядки не подобались. Але ось він сам став «дідом»... «Вони у мене бігали як отруєні таргани»,— розповідав він братові про новобранців, і очі його при цьому лізли з орбіт.

Гоша такі порядки завів у своїй школі.

Та все-таки учні вирішили дати відсіч «дідівщині»...

Завдання. Напишіть, що треба зробити, на вашу думку, учням, щоб школа позбулася ганебного стану «дідівщини».

▲ Розгніваний хлопчина наполягає, щоб його товариш перестав запускати авіамоделі, яка гуде і заважає зосередитися на книзі. «Але ж ти вчора більше години крутив,— відповідає товариш,— у мене аж голова заболіла». І модель продовжує літати.

Завдання. Чого не вистачає товаришам у взаєминах? До чого можуть, на вашу думку, призвести такі стосунки?

▲ Семикласниця пише:

— Недавно був такий випадок. Учитель іноземної мови запропонував мені попрацювати додатково. Я дуже зраділа. Річ у тім, що мені подобається англійська, мрію колись в оригіналі прочитати

Байрона, Бернса, Голсуорсі. Що тут в класі почалося! Всі дружно мене обсміяли, я виявилася «вискочкою», «задавакою». Зі мною майже перестали розмовляти. Ніколи не було так прикро. Невже для того, щоб бути «своєю» для однокласників, треба одержувати трійки?

Завдання. Висловте свою думку про те, чому учні так ставляться до однокласниці, та допоможіть їй порадою.

▲ Приїхали в табір двоє хлопців із міста. Приїхали, погостювали і вирішили переночувати. Хлопці з першого загону з мовчазної згоди вожатої Оксани сховали їх у себе в палаті. Але начальник табору знайшов гостей, хоч як старалася Оксана врятувати становище.

Назавтра Оксана наказом начальника табору була звільнена з посади і поїхала додому. Другий день у таборі наростає глухе ремствування: «Поверніть нам Оксану».

Завдання. Дайте оцінку ситуації очима: а) гостей, б) першого загону, в) вожатої Оксани, г) начальника табору.

▲ Я вчителька. Працюю в школі третій рік, викладаю математику, класний керівник у 6-му класі.

До учнів у мене ставлення складне. З багатьма мені цікаво (сподіваюся, і їм зі мною). Але є такі — і немало, — які просто не можуть учитися, засвоїти програму. Мені їх жаль, але від цього не легше.

Страшніше інше. Недавно 8 осіб спіймані на крадіжці. Витягували у своїх же товаришів годинники, мікрокалькулятори, ручки. У мене із сумки взяли гроші.

Батьки говорять: «Ви дуже м'яка, доброта до добра не доведе». Я заплуталась. Що ж — перетворюватися в суворе, зле опудало для учнів? Цікаво, що мені можуть порадити самі школярі?

Завдання. Що ви порадите вчительці?

▲ Вони йшли веселою зграйкою, то збиваючись у гурт, то розсіюючись віялом уздовж вулиці. Хлопчики, як завжди, трохи зачіпали дівчат, і ті нахвалялися, правда, не дуже страшно, «тріснути» портфелем по «горбу». І це все супроводжувалося веселими криками, сміхом, жартами.

Лише одна дівчина не брала участі в цій веселій метушні. Гарна, добре одягнена, вона йшла з незалежним виглядом, не звертаючи ні на кого уваги. Знали: її чіпати не можна. Інших дівчат можна, ті покричать... і тут же забудуть. А ця і кричати не буде, тільки гляне — і зразу станеш сумирним.

Але, тікаючи від занесеного над головою пузатого портфеля, Генка ненароком штовхнув її ліктем. Та різко зупинилась, очі її блиснули гнівно і холодно.

— Ну, ти, обірванець,— тихо і повільно сказала вона.— Чого пристаєш? У вас мати вічно хвора і скоро зовсім помре, я знаю...

Веселий, жвавий хлопчина на очах одразу знітився, опустил голову і поплентався, як старий, ледве тягнучи ноги.

Дівчинка, про яку йде мова, користувалася в школі повагою. Завжди охайно одягнена, ввічлива, привітна. Домашні завдання виконані, підручники і зошити в зразковому стані. Вчителі завжди її ставили за приклад іншим. (В. Залинаєв.)

Завдання. Як ви гадаєте, якби свідком цієї ситуації був учитель, він продовжував би цю дівчинку ставити за приклад іншим?

▲ Літо закінчувалося. Діти сиділи навколо багаття. Пахло гіркуватим димом і печеною картоплею. Чорні гарячі бульби діти перекидали з долоні на долоню, дули на них. Обпікаючи пальці, розламували пополам. До чого ж смачна печена картопля!

Пізніше хором заспівали. Всім було гарно. І раптом:

— Козел, розкажи, як ти вночі з ліжка бебехнувся!

— Ну, Козел, ти даєш!

Один з хлопчиків різко встав і пішов від вогнища в темряву.

— Козлов, не ображайся! — крикнула навздогін якась дівчина.

Але хлопчина навіть не оглянувся.

— Не можна так,— сказав Слава кривдникам.— А якби вас обзивали?

— Сам винен,— буркнув хтось із «сильних».— Треба вміти за себе постояти, тоді ніхто не зачепить. Ось моїх кулаків усі бояться.

— До чого тут кулаки? — обурилась Оля.— Треба просто поважати один одного.

— А якщо він слабак, мамин синок, так за що його поважати? — заперечив Дмитро.

Поки вони сперечалися, хлопчик самотній ішов до табору.

Завдання 1. Напишіть, про що думав хлопчик, коли сам ішов до табору.

Завдання 2. За що, на ваш погляд, можна поважати ображеного хлопчика?

▲ В одному селищі «тимурівці» встановили розцінки на свої послуги: принести відро води — 20 копійок, прибрати в кімнаті — відповідно дорожче...

Завдання. Аргументовано доведіть, чому слово «тимурівці» в цьому повідомленні взято в лапки, та дайте оцінку такій «допомозі».

▲ У статті Н. Нечаєвої «Джув'єтта з кастетом» (Парус, 1989, № 9) є епізод, у якому розповідається, як четверо дівчат-підлітків побили двох старших. Кореспондент наприкінці статті розповідає:

— Якщо брати «фізичні параметри», то переможені у всіх відношеннях переважали переможців, і дати здачі, а то і добряче відлупцювати нахаб, їм було дуже легко. Однак — і не пробували навіть захистити себе. Чому?

«Ну, поясни ти мені», — твердила я. А у неї — не виходило. Виходило так, що Оксана не підозрювала про те, що її можуть вдарити. А тому після першого удару розгубилася, а потім злякалась. «Чому злякалась? — обурювалась я, дивлячись на цю дебелу інфантильну дівку. — Ти ж сама могла розкидати цих курчат?» — «Могла...» — ехом повторювала мені Оксана...

А через місяць після цієї розмови Оксану викликала на «розбір» розфарбована «Гуня» і безстрашно тицьнула кулаком у ніс. Оксана по-діловому шморгнула закривавленим носом, тихо сказала: «Ах, ти так...» — і, старанно розмахнувшись, вм'яла кирпатий пиптик «Гуні» між нарум'ячених щік...

— Ну і як, Оксано? — поцікавилась я, коли вона мені про це розповіла.

— Нормально, — сказала Оксана. — Я відчула себе людиною.

А я розгубилася. Ніби треба схвалити — не дала себе принизити, постояла за себе. Але...

Завдання. Як ви гадаєте, чому кореспондент розгубилася?

▲ Редакція газети отримала листа:

«Скажіть, чому в одних людей є все: вони привабливі, чарівні, з гарним смаком, почуттям гумору, їм доступні всі радощі життя. А інші — приречені на страждання, чекання якогось чуда. Якщо йдуть дві дівчини і одна з них красива, а інша ні, то звернуть увагу, звичайно ж, на вродливу і ніхто не здогадається, як ние душа її супутниці. А буває, що некрасивим людям кидають ще й уїдливі насмішки, образливі слова.

Ви, очевидно, уже здогадалися, що розповідаю я про себе. Мене давить гніт потворності».

Завдання 1. На які думки про спілкування ровесників наштовхує цей лист?

Завдання 2. Що б ви відповіли на цю сповідь дівчини?

▲ Колись кореспондента газети вразила історія, почута від одного шестикласника:

— Ми переїхали в інше село. Я прийшов до школи. Учитель сказав: «Ось, діти, ваш новий товариш». Я сів за парту і раптом почув: «Сьогодні будеш битий». Я здивувався: «За віщо? Чи тут так знайомляться?» А серце злякано стиснулося. У моїй колишній школі такого не було.

На перерві я познайомився з іншими хлопцями. А недруг до нас не підходив. На наступному уроці він ткнув мене вістрям циркуля.

— Все одно після уроків одержиш.

Але виявилось, нам по дорозі з новим знайомим. Недруг так і не діждався, коли я залишуся сам.

У школу я проскакував одним духом. Повертався додому тільки з хлопцями. Але в класі недруг збиткувався, як хотів: поставить підніжку, а скаже, що це зробив я.

Я нікому не скаржився. Вирішив стати сильним. Підтягувався, займався спортом.

— За що ти мене ненавидиш? — запитав я його одного разу.

Він засичав:

— За все.

Якось на уроці він запустив мені за шию головастика. Я різко смикнувся і набив йому ніс. Нас обох виставили в коридор. Він потягнув мене за школу,

і ми до кінця уроку там билися. Багато разів я падав, але в кінці кінців синяків у нього виявилось не менше.

— Гаразд,— сказав мій недруг,— давай дружити! Ми з тобою всіх у класі притиснемо!

А я сказав йому, що... завтра знову викличу на бій.

На другий день він до школи не прийшов. З'явився через тиждень, а ще через тиждень пересів на інший ряд.

Через кілька років кореспондент знову був у цьому селі. На вулиці його гукнув незнайомий хлопець.

— Пригадуєте колишнього шестикласника?

Давній знайомий повернувся з Афганістану. Служив з честю, має нагороди. Доля берегла його, немає навіть подряпини.

— А як твій недруг? Де він?

Виявилося, працює, одружився. Зрідка вони бачаться, перекидаються словами. Він уже не недруг, але і не друг.

Завдання. Перечитайте останнє речення розповіді. Чому саме цим реченням закінчується розповідь?

▲ Дмитро пообіцяв Олексієві книгу. Коли той прийшов за нею, книги на місці не виявилось. Як має в такій ситуації вчинити Дмитро? Відмовитися від обіцянки — некрасиво. Але при дотриманні вірності своєму слову можливі три варіанти дій:

— Зайди наступного разу. Я пошукаю.

— Присядь. Я пошукаю.

— Вибач, будь ласка, книга десь загубилася. Я пошукаю, а ти поки що присядь, подивись мої альбоми з марками.

Завдання. Який варіант морально позитивний і естетично красивий? Доведіть це.

▲ На запитання, чи повинен справжній мужчина вміти битися, були наведені відповіді:

1. Справжнього мужчину бійка принижує. Він цінує силу розуму, а не м'язів.

2. Що це за мужчина, якщо він не може постояти за себе, свою подругу чи друзів? Чоловічий характер проявляється перш за все у фізичній силі.

3. Справжній мужчина повинен бути фізично розвинутим, здатним правильно оцінити ситуацію. Він не битися повинен вміти, а бути готовим до цього.

4. Мужчина не той, хто, не роздумуючи, вдається до кулаків, а хто зміє переконувати словом.

Завдання. Виберіть із наведених відповідей у тексті ту, з якою ви згодні, і доведіть свою правоту.

▲ Ось із чим зіткнулися хлопчики і дівчатка. Не всі, кому вони пропонували шефську допомогу, готові її прийняти. Прийшли до однієї жінки, а вона одразу: «Спасибі, мені нічого не треба!»

Завдання. Подумайте і розкажіть, чому так буває.

▲ Видатний педагог А. С. Макаренко у поглядах на різні форми, методи виховання обстоював і покарання. Так він писав: «Я особисто певен, що кара — не таке вже велике добро. Але я переконаний у тому, що там, де треба карати, там педагог не має права не карати. Карати — це не тільки право, але й обов'язок у тих випадках, коли кара необхідна...» Деякі інші педагоги вважають, що кара — це річ неприпустима і їй не повинно бути місця в системі виховання.

Завдання. А який ваш погляд на цю проблему? З якими думками ви не погоджуєтесь і чому?

▲ У СУСІДА ХАТА БІЛА

Мій двір у селі — найкращий. З ранку і до вечора я його прибираю.

І все було б добре, якби не Людка, моя сусідка. Вона весь час підглядає до мене і намагається все зробити, як у моєму дворі. Навіть дрова склала біля хати, як я. Я її жєну-жєну, але нічого не допомагає. Все через те, що в нас низький паркан. Я сказала татові, щоб зробив вищий. Але коли він довідався, чому я про це прошу, почав мене соромити. Це добре, мовляв, що у дворі і на городній ділянці, яку виділила мені мама, жодної бур'янини, але хай так буде і в сусідки. Мабуть, тато правий, а не я.

Завдання. Чому батько присоромив дочку? Як називають людей з такими рисами характеру? Чи доводилося вам зустрічати таких людей? Доберіть свою назву до цього тексту, сформулюйте її так, щоб вона виражала і його основну думку.

▲ Дехто з педагогів вважає, що для піднесення якості навчання учитель повинен володіти мистецтвом викладання. А для цього він насамперед глибоко повинен знати свій предмет.

Завдання 1. Висловте аргументоване власне міркування, чи досить лише цієї якості вчителя, щоб учні добре вчилися і мали глибокі знання.

Завдання 2. Які ще риси вчителя ви вважаєте такими ж необхідними у піднесенні якості навчання?

▲ Що означає хороший учитель? Це насамперед людина, яка любить дітей, знаходить радість у спілкуванні з ними, вірить у те, що кожна дитина може стати доброю людиною, вмє дружити з дітьми, бере близько до серця дитячі радощі й прикрощі, знає душу дитини, ніколи не забуває, що й сам був дитиною. (В. Сухомлинський.)

Завдання. Дайте відповідь, якому учителю ви віддасте перевагу. Чому? Які б якості у своїх учителів хотіли бачити ви? Чи може бути, на ваш погляд, учитель ідеальним?

▲ — Світлано, ти хороша дівчина, я тебе шаную, але хімії ти не знаєш. Не хвилюйся. У кожної людини є рубіж, який вона не може подолати. Розумієш, не дано. А тепер сідай,— показав жестом учитель.

До дошки виходить високий і худорлявий учень. Він перевалюється з ноги на ногу і замислено мовчить.

— Ану, подумай гарненько, Іване,— припрошує вчитель.— Адже ти здібний — факт, усе можеш. І цього разу, я певен, розв'яжеш задачку... (В. Святовець.)

Завдання. Висловте свою думку про позицію вчителя щодо обох учнів — Світлани й Івана.

▲ Мені довелося розмовляти з одним хлопцем, котрий сказав, що почав вживати наркотики тільки для того, щоб уникнути служби в армії. Запитую його: «А як потрапиш у тюрму, так що там, легше?»

— Так,— відповідає,— там легше, ніж в армії.

Я в армії не служила, в тюрмі не була. Очевидно, не мед і на армійській службі. Але служити в армії — виконувати свій обов'язок перед Вітчизною, а в тюрмі сидіти — ганьба для самого себе, для сім'ї, для твоїх учителів.

Як низько впав рівень моральності у нас, якщо молода людина не бачить різниці між службою в армії й ув'язненням, а часом навіть обирає це друге.

Школи, де він учився, прізвища свого він мені не назвав. А виникла розмова між нами випадково,

у тролейбусі. Сів поруч, а талона не взяв. Підійшов ревізор та й почав виганяти його. Я й виручила, закомпостувала й для нього. Не втрималася, спитала, як це він, доросла людина, на вимогу контролера вийти з вагона не реагує. Адже ж соромно перед оточуючими.

Він так спокійно на все: «Мені вже нічого не соромно. І нікого я не боюся. Мені, власне кажучи, байдуже все».

Ошелешив мене такою відповіддю. Невже в нього немає батьків, яких боявся б засмутити? Чи дівчини, котрій стало б не по собі за нього?

Завдання 1. Чи правильно, по-вашому, зробила авторка листа, допомігши незнайомому пасажирові? Чому є в нашому суспільстві такі молоді люди, як розповіла дівчина? Як можна їм допомогти?

Завдання 2. Якби вам випало зустрітися з таким хлопцем (дівчиною), якою була б ваша позиція? (Не звернути увагу, обуритися, присоромити, допомогти.)

ВЕЛИКИЙ СНІГ

Ігор Ярошевський почав навчатися в 5-А класі одразу після зимових канікул. До того він разом з батьками жив у іншому місті.

Першого ж дня Ігор зібрав навколо себе гурт хлопців. Розстебнув портфель і дістав звідти альбом з марками.

— О! — вирвалось захоплено у Юрка Солонька.— У мене зроду таких не було.

— Ну, марки це ще не все,— багатозначно зауважив Сергій Вакуленко, визнаний лідер 5-А. Сергій Вакуленко непогано вчився, займався вільною боротьбою і співав під гітару. Однокласники пишалися дружбою із Сергієм. І ось Вакуленкові було не зовсім приємно, що в класі з'явився конкурент.

— А що ти можеш? — перепитував Ігоря Сергій, погано приховуючи неприязнь до новачка.

— А що тобі треба?

— Ну, наприклад, скільки на турніку можеш підтягтися?

Всі хлопці багатозначно презирнулися: більше Сергія підтягтись у класі ніхто не міг.

— Ходім до спортзалу. Перевіримо, хто більше,— не знітився Ігор.

І хлопці гуртом побігли у спортзал. Звідти новенький вийшов справжнім героєм. Він підтягся аж двадцять разів.

З того дня Ігор Ярошевський став популярним у школі. Навіть дівчатка, які часто скептично дивилися на хлопців-однолітків, визнали в ньому лідера.

А він і справді скрізь став першим. На уроці математики, на фізкультурі і на шумній шкільній дискотеці.

Та одного разу, в лютому, випав великий сніг... Засипав шкільний паркан майже до половини. Розчищати сніг вийшли всією школою. Працювали весело, дружно. За роботою не помітили, як кудись зник Ігор.

— Ну, наче все! — радісно вигукнув Радченко, стомлено спираючись на лопату.

— Все та не все! — Сергій Вакуленко показав на ділянку нерозчищеної доріжки...

— Хто ж це не прибрав? — запитала Наташа і запропонувала:

— Давайте ще по кілька лопат кинемо!

Не пройшло й п'яти хвилин, як доріжка була прибрана.

— Ну, хлопці, молодці! Працювали, як екскаватори! — раптом почули п'ятикласники за спинами Ігоря Ярошевського. Всі озирнулися. Ігор стояв у своєму новенькому модному пальті й весело посміхався.

Завдання. Що в тексті свідчить про те, що Ігор виявився насправді зовсім не таким, яким його спочатку побачили однокласники?

▲ Одного разу до мене завітав мій давній друг і, забувши навіть привітатися, схвильовано переповів мені ситуацію, свідком якої він став того дня:

— Їхав я в електричці. Вранці в часи «пик» пасажирів, як завжди, багато. У Малаївці, ледве поїзд зупинився і відчинилися двері, натовп кинувся до вагонів. Люди з усіх сил штурмували електричку. І раптом один із пасажирів упав і, очевидно, вдарився головою об асфальт. І знаєш, люди не вискочили з вагона, не підняли його, не допомогли. Навпаки, вони стискалися сильніше, щоб швидше зачинилися двері.

І коли поїзд рушив, я побачив, як до нього підбігли ті, що залишилися на пероні.

Скажи мені, як могло трапитися таке? Звідки в людях стільки байдужості до чужого горя? Чому люди, проповідуючи добро й гуманізм, поводять себе так байдуже і підло? (А. Гусейнов.)

Завдання. Дайте відповідь на запитання тексту.

▲ ОГЛЯДАЮЧИСЬ НА ІНШИХ

У нашій школі є великий спортзал. Під час уроку в ньому працюють одразу два класи. Семикласниці до нас ставилися погано завжди. Коли ми були в 4-му класі, вони займали всі вішалки, стільці, хоча необхідності в цьому не було. Вони розкидали наше взуття, обзивали нас. Але й ми теж «боролися». Скидали на підлогу їхній одяг, топтали його. Іноді доходило до бійки.

І ось ми у шостому класі. Тепер ми старші, а з нами навчаються четвертокласники. І ми уже — «королеви» роздягалки. Усе знову повторюється.

Розумію, що це погано, але що робити. Я теж беру в цьому участь. Я й мої однокласниці знаємо, що кривдимо молодших. Але бажання помститися за себе переважило.

Кожен озирається на інших: ще подумують, що ти боягуз!

Я б не кривдила молодших, але боюся, що мене не зрозуміють.

Завдання 1. Висловте своє ставлення до розказаного в листі.

Завдання 2. Яке значення в таких випадках має власна позиція, власний погляд?

Завдання 3. Як повинна була б повестися авторка і її однокласники по відношенню і до старших, і до молодших учениць?

▲ Дорога редакціє!

Мені 14 років. Хочу написати про себе. З першого класу мене чогось не люблять однокласники. Може, тому, що я не вродлива? Чи тому, що пропускаю багато уроків — дуже часто хворію, лікуюсь у санаторіях?

Іду з дому і радію, що зустріну нових друзів і нарешті зумію подружитися. Але і тут не таланить мені. Спочатку ніби зі мною дружать. А потім завжди у мене виникають сварки. Хоча першою я ніколи не починаю. Зараз я теж у санаторії. І всі на мене уже встигли розсердитися, а з якої причини — не знаю.

Говорять мені різну гидоту. Хочу найшвидше додому. А дорослі мене завжди хвалять. Я добре навчаюся, гарно співаю, багато уваги приділяю вивченню англійської мови.

Цей лист я написала в розпачі. Прошу, порадьте: як бути? Дуже чекаю відповіді. Тетяна.

Завдання 1. Чи можна із змісту листа з'ясувати причину такого ставлення ровесників до авторки листа?

Завдання 2. Напишіть невеликий твір у вигляді листа-відповіді Тетяні.

▲ ПРАВДА НА БОЦІ ТОГО, ХТО З КУЛАКАМИ?

Мене ось що хвилює. Буває, заглянеш у буфет щось купити. Станеш у чергу. Прийдуть старшокласники, порозштовхують усіх і першими все беруть.

А якщо обуришся — ще й запотиличника одержиш. Коли чергуєш по школі, так їх із класу на великій перерві й калачем не виманиш.

Вони старші, вони діють за законами сильного, інших законів вони не визнають. Віктор, учень четвертого класу.

Завдання 1. Дайте свою оцінку такій поведінці старшокласників.

Завдання 2. Що є мотивом зверхнього, зневажливого ставлення до менших і слабших?

Завдання 3. Як у подібних ситуаціях слід реагувати ображеним?

▲ ПОГАНИЙ ХАРАКТЕР

Мене змусив написати вам лист мій душевний стан. Справа в тім, що я людина третього сорту. В мене поганий характер. Я дуже замкнута, нетовариська, одинока, не впевнена в своїх можливостях. Ніхто мене не поважає й не помічає. В мене — жодної подруги. Я не знаю, як мені позбавитися таких поганих рис характеру. Мене хвилює моє майбутнє, пригнічує самотність. Від цього життя моє сіре, безрадісне. З повагою Ірина.

Завдання. Допоможіть Ірині «знайти», відкрити себе, позбутися «комплексу неповноцінності».

▲ ТИ ПОГАНА!.. ТИ ХОРОША!

Поїхали ми в планетарій на екскурсію. Коли вона закінчилася і ми виходили з приміщення, я випадково заблудила. Мої однокласники дружно сіли в автобус, а я поїхала до школи з іншим класом.

Приїжджаю, а на мене всі як накинулися: «Ти погана! Через тебе вчителька знову поїхала до планетарію...»

Я плакала, але ніхто мене не заспокоїв. Усі були роздратовані, сердиті на мене.

Незабаром вчителька повернулася, посміхнувшись, сказала:

— Не переживай, ти зовсім не винна!

І мої однокласники, які щойно нападали на мене, тут же змінили своє ставлення.

— Ти хороша, ти не винна! — твердили вони. Чому ж так: якщо вчителька хвалить чи сварить, те ж саме роблять і однокласники. Невже ні в кого немає власної думки? Тетяна, четвертий клас.

Завдання. Дайте свою відповідь на ці запитання.

▲ Мені гірко чути, що людина — сама творець щастя свого, що треба вміти бути привабливою не обличчям, не вродою, а характером. Але як приваблювати людей характером, якщо у мене немає почуття гумору, я не вмію підтримувати розмову? А розмови серед моїх знайомих зводяться часто до того, з якими хлопцями вони познайомилися, в якому барі були, з ким танцювали... Марина.

Завдання. Напишіть авторці листа відповідь.

▲ Гортаючи старий записник, випадково звернула увагу на забутий номер телефону. Прізвища поряд не було, стояло лише ім'я — Оленка. І раптом я згадала: це ж моя колишня однокласниця!

— Оленку можна?

— Ви помилилися. Тут така не проживає, — почула у відповідь.

Я хотіла було викреслити цей запис у блокноті, та раптом подумала: — Адже разом з номером можна викреслити з пам'яті й людину. Так що ж тоді значать людські стосунки? Де тепер Оленка? Ніхто з однокласників цього не знає та, зрештою, й знати не хочуть. Пропала, ну то й що? Її доля, виявляється, нікого з нас не хвилює?

Якось, ще коли ми навчалися в 5-му класі, пригадую, вчителька запитала на уроці:

— Де Оленка?

Лише тоді ми помітили, що її немає. Вона часто пропускала уроки, тижнями не відвідувала школу, тому її відсутність нікого не здивувала.

Після цього я уважніше приглянулася до себе й до інших. І, знаєте, що,— по-справжньому нас ніщо не зв'язує. Крім телефонних номерів у записнику, взятих про всяк випадок. Вікторія.

Завдання. Що з цього приводу думаєте ви? Чи можуть люди бути по-справжньому щасливі, якщо ті, хто поруч, не виявляють ніякого інтересу до них і їхніх справ?

▲ Дві дівчини після довгих розмов і розборів за двійки випили по жмені таблеток прямо в класі, біля дошки..

Хлопчик випадково розбив дорогу вазу, а після того, як вожата сказала, що нехай він гроші дістане хоч з-під землі,— повісився.

Дівчина випила таблетки, тому що мама не купила їй джинсове плаття...

Хлопчик повісився вдома на шнурку, бо через вади у мовленні його називали у школі «жлобом»...

Завдання. Чи ж причина, по-вашому, в двійках, вазі, платті?..

Психологи, лікарі дають пояснення цьому страшному лиху як фахівці, вбачаючи причини спроби самовбивства підлітків у внутрішній ломці в перехідному віці, в самотності, в невідповідності до перших серйозних життєвих випробувань.

Завдання. У чому бачиться причина вам? Як запобігти цьому страшному лиху?

▲ — Ви до кого? — здивовано питає офіцер літню жінку, відриваючись від друкарської машинки, на якій одним пальцем друкує якийсь папірець.

— Та от...— каже Василина й повільно простягає оту повістку.— Ви прислали?

Черговий одразу бере повістку, читає.

— Ми прислали,— каже.

— Це для мого Василя...

— Так,— заглядає в повістку офіцер.— Повістка для Василя Ярмоли. З'явиться до військкомату на сьоме число.

І дивиться на Василину так, наче сподівається побачити за її спиною допризивника, який з доброго дива навідався до військкомату разом із матір'ю.

— А де ж Василь Ярмола? — питає.

— Н-нема...

— Як то нема? У від'їзді, у командировці?

— Нема Василя,— нітється вона.— Поховали Василя.

Офіцер відкидається на спинку стільця, розводить руками.

— Поховали? А ця повістка? Але ж повістку йому прислали...

— З Афганістану в гробовині залізній привезли Василя, позаторік поховали.

— Ну?! — зводить брови черговий офіцер. — То як же це... З Афганістану привезли? А ця повістка?

Він сторопіло супитись, розглядає повістку — й кудись іде, зникає в коридорі за якимись дверями.

Василина стоїть на порозі кімнати й чекає. На душі — тяжко-тяжко. Вона чекає чогось — і мучиться. Перегодя в коридорі лунає хода, повертається отой черговий офіцер, всідається за двотумбовим столом і, ховаючи очі, каже:

— Товаришко Ярмоло, можете йти.

А вона стоїть, мовби не чує, бо ж нічогісінько не тямить. Тоді він зводить на неї очі, тверді й холодні.

— Ми ліквідували повістку вашому покійному синові, можете йти.

— Ліквідували? — самі ворущуться вуста.

— Ліквідували. Йдіть.

Василині здається, що ноги її зараз підкосяться — й вона впаде. Черговий офіцер чомусь починає сердитись, його худе запалене обличчя береться червоними плямами-лишайами.

— Чи ви не розумієте? Повістку виписали випадково, бо подивилися не в ту картотеку. Наплутали.

— То Василя таки вбили в Афганістані? — вихоплюється в неї.

— Та ж убили, вбили, — береться черговий офіцер до друкарської машинки. — А наші грамотії тут наплутали з повісткою, ще раз виписали. То ви собі йдіть, нема для вас ніякої повістки.

Як у тумані, виходить Василина з військкомату надвір. Вона похитується — і білий світ навколо похитується, наче і йому запаморочилося.

— Бож-ж-женьку ж бож-ж-же мій, — заламуючи руки, шепоче вона вже на дорозі. (За *Є. Гуцалом*.)

Завдання 1. Яка ваша думка про особисті якості працівників військкомату? Ваше ставлення до таких людей?

Завдання 2. Напишіть про свої роздуми, які виникли у вас після прочитаного.

▲ Ознайомтеся з кількома уривками з репортажу журналіста після зустрічей з групами підлітків.

В новорічний вечір шістнадцятилітній Костя К. піднімався на ескалаторі до виходу із станції метро «Фрунзенська». Він вирішив заздалегідь приготувати білет на концерт і затріщав «липучкою», розстібаючи карман куртки. На звук обернувся інший пасажир ескалатора — шістнадцятилітній Едуард В.

«Ей, ти... Ану, сюди»: «Сам іди, якщо треба». «Ой-ой, які ми горді! Знімай куртку, ясно?! А я тобі свій ватник!» «Зараз, так і розбігся! Ану, забори лапи!»

Костянтин відштовхнув грабіжника. Семен К. вирішив заступитися за ображеного товариша і захопив бритву.

Ледве встиг Костя відхилити голову і захистити горло.

...«Скажи, а якщо підлітку з іншого району треба буде зайти на вашу територію, ну, скажімо, в аптеку, ви його пропустите?»

— Хе... Хай іде... Якщо зможе...

— А якщо йому й справді дуже треба? Мати захворіла, а найближча аптека тільки у вас?

— Я ж сказав, може прийти. А далі — його проблеми.

— Чим же він перед вами завинив?

— Він з чужого району. Ми до них сунемось — теж перепаде, не сумнівайтесь.

— Ви б до нас без мента прийшли, ми б вам більше розказали. Боїтесь взяти таксі й без охорони приїхати?

— Я подумаю. Можна останнє запитання? Ви вірите в перебудову?

— Ні-і-є...

— А що, по-вашому, буде?

— Що? Диктатура знову буде. Тверда рука.

— І ви цього хочете?

— Хсчемо, не хочемо... Буде і все.

Виходимо із спортзалу. У дверях натовп притиснув нас до підлітків, з яких деякі значно вищі за нас. Раптом зірвалося відчайдушне запитання:

— По-чесному, якби зустріли нас, журналістів, на вулиці, — побили б?

— Гм... Тобі, тітонько, сказали б: «Біжи...» Фотографу твоєму дали б кілька разів.

— Чому лише кілька?

— Жаль, адже старий уже.

На подвір'я ми вийшли під голосний регіт. Мимохіть озирнулися. І одержали в спину зле шипіння: «Із огнемета б вас усіх...»

Завдання 1. Чим ви пояснюєте зростання злочинності серед молоді, цинізму, хуліганства? Чого не вистачає підліткам, на ваш погляд?

Завдання 2. Чому, по-вашому, стали можливі такі ситуації, про які йдеться у першому епізоді?

▲ До редакції одного з журналів надійшов лист від шістнадцятирічної авторки. Ось його зміст:

«Хоч мало я прожила, та в людях зневірилась. А звертаюся з проханням допомогти чи щось порадити. А може, щоб стало легше, відкрию свою муку. Ні подружці, ні мамі, ні сестрам нічого розказати не можу. Всі ми різні. Рідні й водночас дуже різні. Ніхто мене не розуміє, ніколи не вислухає до кінця, ніколи не запитає, чому я така відлюдькувата. Ось чому я втратила віру.

Найбільше мучить мене моя зовнішність. Повірте, немає більше сили дурити себе, стримуватися, коли хтось знічев'я допече болючим словом.

Часто, мабуть, через це виникають вдома сварки. Та й з ким, з рідною мамою! Іноді можу страшенно розлютитись, довести маму до сліз. Потім себе ненавиджу, душу в собі образу, а коли залишаюся одна, плачу і проклинаю свою долю. Заспокоюся і думаю: зараз попрошу в мами прощення. Та лише мама заговорить до мене, я відповідаю їй грубістю або просто відвернусь і мовчу. А сама розумію, як їй боляче, хіба вона заслуговує цього? Але в мене немає сили покоритись своїм думкам. Всім серцем хочу, та щось не пускає. Мабуть, це помста, бажання робити всім на зло за ті біль і муки, що ось уже кілька літ не залишають мене. Зрозумійте, мені лише 16 років, я хочу бути щасливою. Але хто зараз щасливий? Ті, хто вродливі, хто перемагає на конкурсах краси. Мені ж залишається мовчати або ж зовсім піти з життя. А що ви порадите? Зробити пластичну операцію? Для цього треба багато грошей. Де їх узяти? Батько мій ось уже шість років як помер, мама заробляє 200 крб.

Я не вмю заздрити і не хочу. Зневажаю таких, це погані люди. Прошу вас допомогти мені. З повагою Н. О., тобто я».

Редакція одержала для Н. О. дуже багато листів, з яких наводимо лише кілька.

«Н. О.! Судячи з усього, ти незадоволена своєю зовнішністю. Я теж далеко не Венера Мілоська. Уяви ніс на сімох, завжди наїжачене волосся, зріст — метр разом з капелюшком — і фігуру-сірник. Ну як? Але це я. І нікуди мені від самої себе не подітися. На косметику й фірмові ганчірки батьки грошей не дають. Бо де їх узяти стільки? Тому приховати й прикрасити нічого не можу: я є я. Ти що накажеш мені робити? Сумувати? Нарікати на долю? Зачинитися в чотирьох стінах? Е, ні! Я не з тих! Існують формули самонавіювання. Ось моя: «Я приваблива. Я душа товариства. Зі мною всім цікаво. Тому я просто чарівна... Чарівною мене робить молодість і вміння поводитися з людьми». Я дуже хочу, щоб ти повірила у саму себе. З повагою Ніна».

«Люба Н. О.! Ти здалася мені симпатичною, милою і відвертою дівчиною. Я високо ціную насамперед відвертість і хочу допомогти тобі. Мені двадцять п'ять років. У мене двоє дітей. Колись як і в тебе, у мене були різні сумніви. Але переконалася: красивими, як і щасливими, нас робить любов. Ще одна порада: не ображай маму, адже ти — її дитина, а в матері завжди болить серце за дітей. Напиши мені. Тетяна І.»

«Н. О.! Живи для мене. А я буду жити для тебе. Уявляю тебе, Н. О., тендітною, як молодий пагінець, і пропоную дружбу і покровительство. Я теж не дуже сильний. Але ми — вдвох. Петро».

«Мені здалося, Н. О., що саме ти та, яку ось уже стільки літ я чекаю. Котра не зрадить. Бо найбільше в житті я боюся зради й байдужості. Ростислав».

Завдання. А що б порадили Н. О. ви? Висловіть свої поради письмово у вигляді листа.

▲ ...Ілька, молодого комбайнера, забрала міліція. Якось уночі він ішов попри свиноферму і, кажуть, його настільки вразило могутнє хропіння сторожа, що не зміг пройти байдуже. Зайшов на ферму, кинув на плечі кабанчика кілограмів під сімдесят, сплутавши йому ноги, і залишив у завфермою на подвір'ї.

А раненько, розповідали люди, коли до завідуючого поспішили голова колгоспу і бригадир — попередити, що приїдуть перевіряючі з РАПО,— назустріч їм кинувся кабанчик колгоспний, про що свідчили проштамповані зоотехніком вуха. Завфермою клявся, божився, ридав і ставав навколішки, що цього, саме цього кабанчика, він не брав, бо й не доніс би навіть. Ількові, мабуть, стало шкода запеклого хитруна й крадія, і він зізнався, що то його жарт. Але правосуддя жарту не визнало, приписало йому й інших, невідомо куди зниклих поросят, бо знайшлися такі доброхітні, що посвідчили: бачили, як Ілько вештався біля ферми... Ількові дали три роки. (Н. Пільчук.)

Завдання. Як би вирішена була Ількова доля, якби на місці судді були ви? Аргументуйте свої доводи і остаточне вирішення.

▲ Яюсь поверталася я зі школи і побачила на дорозі бабусю, яка не могла підняти відро з водою. Я їй допомогла, а вона сказала: «Спасибі твоєму батькові». (З. Васильцова.)

Завдання. Як ви розумієте сказане бабусею?

▲ ЖИТТЄВА ПОЗИЦІЯ

Учень написав до редакції листа такого змісту: «Допоможіть, будь ласка, розібратися в одному питанні. Недавно мій друг-однокласник назвав мене конформістом. Правду кажучи, я не знав, що таке конформіст. Прийшов додому, взяв з полиці енциклопедичний словник. І дізнався, що конформізм — це «пристосування, пасивне прийняття існуючого порядку, панівних думок, відсутність власної позиції...»

Прочитав я ці рядки, і так стало прикро. Я — справді слабохарактерна людина, волю не висувають, коли інші сперечаються. Але не тому, що боюсь сказати, що думаю. Часто мені все одно, про що мої друзі говорять. Але я не хочу, щоб мене називали конформістом. Як бути?»

Завдання. Чи справедливо товариш називає однокласника конформістом? Хто може допомогти хлопцю в тому, щоб так більше його не називали?

▲ ЯК Я СТАЛА ХАМЕЛЕОНОМ

Попереджаю одразу: я не скаржусь. З нинішнім своїм становищем змирилася. І, чесно кажучи, не збираюся яюсь змінювати своє життя. Чому пишу?

Можливо, щоб застерегти когось від такого перетворення, як це зробила я. Можливо, навпаки,— порадити «білим воронам» не воювати з вітряками, бути такими, як усі. Інакше — життя нестерпне. І у всякому разі, для слабодухих. А я виявляюся саме такою.

Я теж боялася сьогоднішніх юнаків і дівчат. З тією лише різницею, що не розуміла своїх ровесників, однокласників. Ображалася, коли зверталися до мене на панібратському жаргоні. «Слиш, не треба гнати, девочка». Втім це було вкрай рідко, коли я «гнала», а по-людськи кажучи, намагалася довести сусіду по парті, що, крім металевих брязкалець на його шії та зап'ястях, в світі існує безліч цінностей — книги, музика. Він зневажливо чмихав: «Щезни!» і смикав мене за косу. Я боялася облич більшості хлопців нашого класу, коли на уроках російської літератури вчителька говорила про «прекрасне, добре, вічне», а вони ледве стримували позіхання. Вирішила якось з нашим активом підготувати диспут про кохання, про перші почуття. Перечитала Євгена Богача, вивчила вірші, зробила вирізки з журналів. Що ви думаєте? Ліниво слухали, іноді по-дурному іржали.

Мама втішала: ти не така, як вони, в тебе інші інтереси, ти духовно розвинена, розумниця. А хіба це нормально, що я одна розумниця, а більшість — «ледацюги», «утриманці»?

З деякого часу я — серед них. Вже не протиставляю себе їм. Відрізала косу, скуйовдила по-модному волосся, втратила цікавість до життя декабристів. Музичну школу не покинула. В нашій компанії цінують мене за вміння цікаво розповісти про сучасні музикальні події. Головне, що я не відчуваю штучності свого перебування в іншій шкурі. Мені дійсно простіше і легше стало жити, коли обернулася в їхню віру, коли відмовилась від своїх праведних і благородних поглядів, прийнявши натомість нехитру філософію натовпу: яскраве, повне розваг життя.

Вдома і в школі я проповідую те ж саме, що і до свого деретворення. Сумлінно граю на піаніно, продовжую готувати диспути, писати повні громадського змісту і пафосу твори за програмою. Тільки вже не переживаю відчуженість свого оточення, бо — серед них. Л. Д.

Завдання. Напишіть твір у вигляді відповіді авторці листа.

▲ Семикласниця просить поради у ровесників:

— Найголовніша моя проблема — брак вільного часу.

Після занять у школі я відвідую гуртки: танцювальний, кройки і шиття, баскетбольну секцію. Але мені дуже хотілося б відвідувати геологічний клуб. Влітку мені пощастило пливти на плоту по річці. Скільки цікавого розповів керівник цього клубу. Ми відвідали Голубе озеро, побували в печері. Але постійно відвідувати клуб у мене просто не вистачає часу. Більше хотілося б читати художньої літератури, газет, журналів, займатися домашніми справами. Але знову все зводиться до того, що не встигаю.

Як розв'язати мою проблему, не знаю, хоча прагну дотримуватися режиму дня.

Завдання. Допоможіть дівчинці обгрунтованою порадою.

▲ Читаю молодіжні газети, журнали, слухаю, радію: ох, яких вчителів хочуть наші прекрасні діти. Справедливих, принципових, розумних, гідних поваги.

Так ось: брехня це все. Я знаю багато вчителів, які так же сильно тужать за зустріччю саме з такими учнями, якими ви представляєтесь в листах. Так чому ж у житті ці зустрічі трапляються вкрай рідко? І після спостережень, конфліктів переконаюсь: по-справжньому не потрібні вам такі вчителі, тому що вони вимогливі, з ними важко і неспокійно. Справжні вчителі не миряться з лінню, підлістю, хамством. І як тільки вчитель починає утверджувати свої принципи, викрики: «Деспот!», «Обмежує наші права!», «Вдає з себе!», «Ображає нашу гідність!» І вже не помічають ні його розуму, ні його талантів.

Не підкорятися вимогам, а вимагати — ось ваш девіз. І щоб вас не чіпали, дали жити легко і весело — ось що вам треба.

Завдання. Погоджуйтесь ви з такими міркуваннями вчителя?

▲ — Твої знання потрібні тільки тобі! — доводила Олена подрузі.

А вона у відповідь:

— Ні, я вчусь для батьків. Якби я вчилася лише для себе, не хвилювалася б через кожную трійку!

Завдання. Підключіться уважно до розмови, спробуйте переконати подругу. Свої міркування запишіть.

▲ Семикласник ділиться роздумами:

— Виступав кандидат в народні депутати. Я теж з ровесниками прийшов. Але кандидат говорив усе про справи дорослих, а про наші шкільні нічого не сказав. Школа у нас стара, учнів багато, класи маленькі, немає спортзалу. Хотів його запитати, а хлопці сказали: «Не висовуйся!» А може, треба було їх не слухати і запитати?

Завдання. Дайте відповідь на запитання.

▲ Якось Люда, витираючи вікна (чергові забули це зробити), попросила Олю підняти папірець, що валявся на підлозі.

— Я не чергова,— зверхньо відповіла Оля.

Завдання. Уявіть себе учасником цієї сцени. Що б ви сказали Олі?

▲ До редакції надійшов лист:

— Дожили! Тільки і робимо, що товариства створюємо, ніби більше зайнятися нічим. Я вважаю, що таких треба відправляти на роботу в сільське господарство.

Чув, що з'явилася молодіжна організація «зелених». Це ж чим збираються займатися «зелені»?

Я теж змолоду і комсомольцем був і піонером, але й думати не збирався про всілякі зборища. Треба заборонити всіх зелених, малинових та інших.

Завдання. Що б ви відповіли на цей лист?

▲ Лист як крик — в один рядок: «Не хочу жити!» За вказаною зворотною адресою виїхав кореспондент. І ось уривок з його розповіді:

«Учиться Олена охоче, захоплюється біологією. А ось з однокласниками стосунки не склалися. Скажи їй сьогодні розпрощатися з ними — без жалю це зробить. Чого жаліти, коли в класі кожен сам по собі! Хлопчики задираються як маленькі, дарма що восьмикласники. Особливо дошкуляє один. І чого він такий злий? Образити, ударити для нього — раз плюнути. Останні ні за що не заступляться. Зате лицемірять майже всі. На контрольній: «Оленко, дай списати...» А продзвенить дзвінок — ім'я забувають, в ходу лише образливе прізвисько.

Однокласниці, що хизуються в імпорті, нафарбовані і наманікюрені, іменують себе елітою. Вони не пропускають жодної дискотеки і давно зустрічаються з хлопцями. Ті ж, хто живе по-іншому, для них жалюгідні «бички», і Оленка теж: її простота, мрійливість дратують еліту. Олена постійно відчуває це.

Дівчина не хоче приймати світ, де людину оцінюють по одягу, де в пошані цинізм, а слово «любов» розмінюють щовечора. Але цей світ існує.

Якщо їй особливо сумно, вона відкриває заповітний зошит. Вірші народжуються самі собою.

А ще Олені подобається один хлопець. Але він симпатизує іншій...

Все це псує Оленці життя, робить його нестерпним. Бувають і такі хвилини, коли вона готова звести з ним рахунки».

Завдання. На які роздуми нашттовхнула вас ця розповідь? Що б ви сказали Оленці під час зустрічі?

▲ Запитання Оленки, де вона працює, викликало в її співрозмовниці хвилю емоцій:

— А я дармоїдка!

— А як ставляться до цього твої батьки? — Оленка спантеличено дивилась на Людмилу.

— А як вони можуть до цього ставитися? Одягають, годують, нехай ще спасибі скажуть, що додому приходжу ночувати.

— Чим же ти займаєшся?

— Ходжу на дискотеки, в кіно, на танці або просто гуляю містом. Невже цього мало?

Завдання. Чи й справді батькам треба дякувати дівчині за такий спосіб життя?

▲ Юра — борець. Він розповідає одну історію ідейної боротьби. Проти вчителя російської літератури. Він його зразу розкусив. «Я прошу вас, не чіпайте Маяковського!» Цікаво, всіх можна критикувати, а Маяковського, значить, не можна? Юра виступив проти учителя. Як? Ну, прямо встав на уроці і прямо, чесно говорив йому в очі все, що думає. А думав він, що «таким не місце».

Учитель, захищаючись, роздав у всіх класах анонімні анкети, а потім поклав на Юрину парту — ось що думають про мене всі інші учні! Ну і що? Адже Юра думав інакше. Адже він розкусив! Стали ходити

в школу батьки: «Та захистіть ви заслужену людину!» Однокласники оголосили Юрі бойкот.

Так, йому було важко одному. Але боротьба є боротьба. І зрештою він переміг — учитель залишив свою школу...

Але чому Юра боровся із старим учителем, проти чого? Факти, докази... Кучерявий юнак з безмарним поглядом замислюється, зніяковіло посміхається:
— Та, знаєте, уже і не пам'ятаю.

Завдання. Напишіть, чому з таким «борцем» не хочеться бути поряд?

▲ Мітинг. Своєрідний суд тому, що нині зветься сталінізмом.

— Дивись, он сталініст! — смикнув за рукав приятеля хлопець, той озирнувся на вказаного старого чоловіка.

— Звідки ти знаєш?

— По обличчю бачу. Я їх, негідників, по обличчю зразу впізнаю... Ех, автомат би...

Оратор піднесено говорив про те, що в ідеї повинні бути чисті руки...

— Комусь доведеться виконувати і брудну роботу, — похмуро посміхається хлопець.

Завдання. Розкажіть, що вас збентежило в цій ситуації.

▲ Минулого року клас працював на кукурудзяному полі. Крім однієї однокласниці — дочки голови колгоспу. Лише один день вона вийшла на роботу і більше не з'являлася, бо мала «поважну» причину — їхала на відпочинок у табір. За рік їй виставили зразкову поведінку.

А цього року частина однокласників відмовилася працювати «з принципу». Говорили: «Їй зійшло з рук, а ми хіба гірші?»

Завдання. Як ви гадаєте, чи правильно зробили ті учні, які відмовилися працювати? Обґрунтуйте свою відповідь.

▲ «...Що ти знаєш про смерть?!» — вигукує, ні, гнівно гримає на бідну дівчину, що намагалася покінчити життя самогубством, чужа їй жінка уже поважного віку з якоїсь спеціальної комісії. Це — згадка про кадри з проблемного документального фільму Ю. Поднієкса «Чи легко бути молодим?»

А що вона, літня жінка, знає про смерть?

А про життя?

Власне, це основне питання.

Чи часто ми, нині суцї, тимчасовї, задумуємось над буттям своїм? Чи не існуємо ми, як ті мурахи, не замислюючись у щоденних клопотах, метушні, суєті і сприймаємо їх як достеменну видимість бурхливого, насиченого життя? Так, чи помічаємо, осмислюємо, спрямовуємо своє існування? Чи намагаємось знаходити джерела високої моральності у «буденній» своїй поведінці? Джерела, які несуть у собі всезагальне, людське — тобто суспільно вагоме? Самі ці питання мали б загострювати відчуття того, що ніхто з нас не вічний...

...Рано чи пізно, в тій чи іншій формі, перед кожним постає проблема смерті.

Смерть не лише фізична, біологічна конечність людини. Буває смерть і громадянська, суспільна, що часто приходить, настає раніше за фізичний кінець. Людина перестає жити як істота суспільна, тільки-но припиняє свідоме, цілеспрямоване й активне існування, знімає з себе відповідальність за те, що відбувається навколо. Буває ще смерть предметна, коли людина почуває себе вичерпаною у зв'язку з її віком і професією: наприклад, доля балерини, пілота-випробувача, спортсмена. Далеко не кожен, хто «вибув» із звичайної для нього атмосфери, координат життя, може знайти себе в новій діяльності. (Л. Таран.)

Завдання 1. Дайте усні відповіді на поставлені в тексті питання.

Завдання 2. З чим, на ваш погляд, беззастережно з автором погодитись не можна? Обґрунтуйте ваші думки.

▲ РЯТУЙТЕСЯ, — ХЛОПЦІ!

У хлопців нашої школи нова мода — бризкати водою із саморобних бризкалок. Причому не лише на перерві, а навіть і на уроках. А деякі хлопці з 6-го класу оббризкують деколи й учителів.

Наша класний керівник відібрала у всіх хлопців «зброю» і повернула батькам на зборах. Але ж не тільки вчителі, а й самі учні повинні якось боротися з бешкетниками, а вони мовчки обминають їх: «Аби мене не облили». Буває, з ніг до голови облиють, а що робити — не знаєш. Адже дівчині у хлопця бризкалку не відняти! Марія.

Завдання. Чи погоджуєтесь ви з думкою, висловленою в заголовку? Дайте свою оцінку такій поведінці шестикласників. Як, на ваш погляд, у подібних ситуаціях слід реагувати потерпілим?

СТАВЛЕННЯ ДО ПАМ'ЯТОК ІСТОРІЇ, СИМВОЛІВ, СІМЕЙНИХ РЕЛІКВІЙ

▲ КИРЗОВА СУМКА

Не хотів носити Сергійко свої книжки ні в ранці, ні в портфелі.

— Дивна дитина, — знизувала плечима мати. — Новенький шкіряний портфель пилом припадає, а він підібрав завалящу кирзову сумку і ладен не розлучатися з нею.

— Дідусева вона, — відповідав Сергійко. — Військово-польова! Дідусь з нею всю війну пройшов, а я — всю школу, а може, й далі...

Не пам'ятає свого дідуся Сергійко. Знає про нього із спогадів матері, сусідів та родичів. Та ще по фотографіях. На довоєнній фотографії дідусь стоїть біля свого трактора, на воєнній — біля танка. А ще на одній — біля Бранденбурзьких воріт у Берліні: в день закінчення Великої Вітчизняної сфотографувався.

Є у дідусевій сумці відділок, де зберігалися колись його топографічні карти з позначенням пройденого бойового шляху. Туди Сергій поклав дідусеві фотографії. А нещодавно мамину й Галинчину. Теж найдорожчих йому людей. Швидко промайнуло дитинство, пролетіли шкільні роки. Подав документи Сергійко у танкове училище. Коли їхав на навчання, то ні важких рюкзаків, ні модних сумок, ні чемоданів з собою не брав.

Узяв дідусеву кирзову сумку. *(Н. Матвійчук.)*

Завдання. Якою людиною, на вашу думку, виросте Сергійко? Чи хотіли б ви мати його своїм другом? Обґрунтуйте свою відповідь переконливими доказами.

БІЛЯ ТАРАСОВОЇ ГОРИ

▲ Коли моїй мамі було чотирнадцять років, вона побувала на Чернечій горі, піднімалася до неї дерев'яними сходами. Мама часто розповідала мені про цю поїздку, і я мріяла побувати в Каневі. Недавно моя мрія здійснилась: я побувала там, а також у Шевчен-

ковому (колишній Кирилівці). На Тарасовій Горі ми затамували подих. Пам'ятник Т. Шевченку, Дніпро, кручі. Всі були під враженням побаченого. Потім пішли в музей Тараса Григоровича. Цікаві екскурсії, багато документів, пов'язаних із життям Кобзаря...

Всі ми знаємо Шевченка як поета, але мало хто знає його як художника. Обрання Тараса Григоровича Академією мистецтв своїм академіком свідчить про великий талант Шевченка до малювання.

Та враження мої зіпсувалися від того, що деякі працівники музею не знають української мови. Хто буде поважати нас, якщо ми самі себе не поважаємо? Наталка Нечаєнко.

Завдання. Чи поділяєте ви занепокоєння авторки листа? Що б ви запропонували працівникам музею?

▲ Дехто вважає, що не треба молоді розповідати про помилки старших, зокрема про трагедію тридцятих, повоєнних років. Мовляв, ідеали розгублять, авторитет старших буде підірваний. Як тоді виховувати молодь, на яких традиціях, прикладах? Гадаю, на правді нас треба виховувати, тоді помилок не буде. Якою б гіркою не була ця правда. Останні кілька років, на мій погляд, перевернули все моє життя.

Я іншими очима дивлюся на життя моїх рідних, старшого покоління, історію країни (раніше я нею не дуже цікавилася). Можливо, тільки зараз ми змогли відчути істину, ціну заробленого ними, пережитого. І хай не в такому рожевому світлі постають перед нами, скажімо, герої перших п'ятирічок — вони стали для нас ближчими й ріднішими. А щодо ідеалів, по-моєму, втрачені вони були значно раніше, до того, як про все це відверто почали говорити. Зараз, навпаки, вони повертаються. Студентка-першокурсниця Н.

Завдання. Чи поділяєте ви ці думки? Що б ви могли з цього приводу додати до висловленого?

ГЛІЧИК, ЛЮЛЬКА, РУШНИКИ...

▲ Славко Петренко до етнографічної виставки приніс із дому тютюнову люльку.

— Козацьку! — захоплено підкреслюють хлопці.

— Де взяв?

— У батька зберігається...

— А як до нього потрапила?

— Гадаю, це сімейна реліквія. Дісталася у спадок. Старовинна така...

А Галина Найденко в експозиції серед інших старовинних речей глечик виставила. І не який-небудь, а найсправжній, потемнілий від часу, побитий дрібними цяточками.

— Він багатьом людям служив. Може, пили з нього воду ті, про кого Тарас писав: «На панщині пшеницю жала...»

— Чи й справді ж?

Але ніхто мої сумніви не поділяє.

Чому так уперто вірять мої однокласники, що ці речі й справді прийшли до нас з далекого минулого? І невже так достеменно треба знати, хто ними користувався? Свідками яких подій вони були? А якщо й так, то хіба дізнаються колись про це? Чи вистачить у них терпіння, наполегливості, щоб з'ясувати в історії, хто їхній прапрадід? Людмила.

Завдання. Про що свідчить шанобливе, бережливе ставлення людей до тих речей, які слугували їхнім пращурам?

ЛЮДИНА У СВІТІ РЕЧЕЙ

▲ З нагоди круглої дати в Оленочки передбачалося особливо урочисте свято. І Танина мама погодилась асигнувати на подарунок п'ять карбованців... Вони довго ходили по магазинах, побували в універмазі та в культтоварах. Повз відділ іграшок збиралися пройти не затримуючись (Оленка вже не маленька), але Таня потягла маму за руку: «Подивися, яка чудова». Плюшева собачка і справді була гарна — довговуха, лагідна і весела. Вона коштувала понад п'ять карбованців, але мама сказала, що додасть. Але раптом Таня посмутніла.

— Ти чого? — Нічого, — Таня якось ображено і сердито стисла губи. — У мене такої гарної собачки немає. Вона мені самій подобається. (Г. Могилевська.)

Завдання. Про що свідчить поведінка Тані? Що б ви зробили на місці мами у такій ситуації?

▲ ...У сім'ї велике горе. Дочка, восьмикласниця, у важкому стані лежить у лікарні. Діагноз — тяжке отруєння. Трагедія сталася після того, як батьки відмовили дочці купити модне пальто. Подруги вже

мали такі обнови, а Саша, однокласник, сказав Вірі, що вона якась несучасна...

Спочатку Віра звернулася до батьків. «У твої роки я про інше думала», — сказала мати. «Краще б турбувалася, як навчатися без трійок», — додав батько. Усю ніч дочка проплакала, а вранці їй впала в око аптечка... (В. Головачев.)

Завдання. Що б ви сказали Вірі, якби вона своїми намірами поділилася з вами?

▲ Мати учня дев'ятого класу ділиться радістю з подругою:

— Віктор усі літні канікули працював на будівництві. Заробив гроші, купив собі плащ, туфлі. Гарно одягнувся мій хлопчик та ще й купив собі програвач з платівками!

Завдання. Чи правильно Віктор розпорядився грошима?

▲ Яюсь повертаюся з роботи — застаю прибрану квартиру. Так раніше не велося. Похвалила дочку. Через три дні — така ж картина. От, думаю, бачить дочка: нелегко матері на роботі, намагається зняти частину клопотів.

А пізніше увечері...

— Мамо, у нашому магазині французькі туфлі. Дорого, я знаю, але купиш?

Завдання. Як, на вашу думку, почувалася мати в такій ситуації? Чому?

▲ Батько ділиться думками:

— Сину дев'ятий рік, і недавно я помітив, що він проявляє підвищений інтерес до грошей. Ні, це не зачатки жадібності чи скнарства — за це я спокійний. Даси йому карбованець на сніданки — він враз накупить пиріжків на десяток однокласників, просить гроші на олівці і авторучку, а потім виявиться, що проїв їх з друзками на морозиво.

Завдання. Напишіть текст бесіди з сином, яку ви провели б з цього приводу на місці батька.

▲ Ігор і приятелі вирішили складати гроші, щоб потім щось купити. Хлопчики збирали гроші близько місяця. Поповнення каси йшло за рахунок грошей на сніданки, кіно, ласощі, а також з випрошувань в «підходящий момент». Грошей назбиралося чимало... І приятелі нарешті приступили до процесу

трати грошей. Хлопці наїлися вдосталь морозива і цукерок, запили все соком, потім їли в парку шашлики і сирки, ще каталися на «чортовому колесі», стріляли у тирі, знову купували всяку їжу, типу солодкої вати і пастили, аж поки одному не стало погано. (С. Шмаков.)

Завдання. Що у поведінці четвертокласників вам сподобалося, а що ні? Чому так безславно закінчилася ця історія?

▲ Дочка просить купити їй нову красиву куртку.
Батько: «У тебе ж є. Старенька, але носити можна. Та в нас і грошей немає. Он мамі шубу треба купити».

Дочка: «Навіщо мамі нова шуба? Вона вже стара, їй скоро 45. Вона своє пожила, а я тільки жити починаю».

Завдання. Що б ви сказали на батьковому місці дочці?

▲ Молодший брат Андрій прийшов одного разу зі школи і говорить:

— Я продав квитки в Палац спорту вдвічі дорожче! (Дефіцитні квитки придбала мати.)

— Хто ж купив?

— Хлопець з нашого класу.

— І гарно ти зробив?

— А що? Зараз усі так роблять!

— Із усього класу, переконаний, навряд чи знайдеться 2—3 особи таких, як ти.

— Ну, ось, завівся! Зрештою, мені мама квитки дала, а той, кому я продав, звідки знає, за скільки я їх купив? (І. Пресловська.)

Завдання. Чи виправдовує Андрія остання фраза?

▲ Прочитайте лист восьмикласниці Л. до редакції журналу, який наводиться з деякими скороченнями: «Здрастуй, дорога редакціє!

Мені 14 років, вчуся у 8-му класі. Мій тато — військовий, мама — стюардеса, літає за кордон. Я в сім'ї одна, і мені батьки ні в чому не відмовляють. Я гарно одягаюся, маю 4 японських магнітофони, 79 касет, добре умебльовану квартиру. У старій школі дівчатка-однокласниці любили, коли я на дискотеку одній давала джинси, іншій — «банани», третій — куртку тощо. Всі вони звикли до мене приходити фарбуватися і просто повеселитися. Кожна, звичайно, мала від

мене подарунок. Ручку з годинником, сумочку, безліч косметики, касети, іграшки, прикраси — все це я дарувала їм і думала, що вони мої справжні друзі.

Коли я прийшла в нову школу, на мене зразу подивилися із заздрістю і дали прізвисько «чванько». Мені, звичайно, дуже прикро, але я нічого не можу вдіяти.

Будь ласка, надрукуйте мого листа і скажіть, що мені робити». Л.

Завдання. Чи згодні ви з такою думкою Л., що на неї «подивилися із заздрістю»? На що розраховувала Л. у новій школі? Чи можна купити дружбу?

▲ У замітці «Дівчина 81-ї серії», що була опублікована в газеті «Правда», автор пише:

«Назустріч мені йшла модна особа років сімнадцяти в білосніжній майці, на якій навскоси було виведено якийсь надпис англійською мовою. Придивилася і переклала: «Я дівчина 81-ї серії». Юне личко виражало захоплення...»

Завдання. Вдумайтеся в зміст слів на майці і висловте свою думку про те, чи є підстави у дівчини для захоплення.

▲ У море під час шторму занесло чийсь надувний матрац. Хлопчина кинувся напереріз хвилям і, ризикуючи життям, витягнув його на берег.

Завдання. Як ви вважаєте, чи повинен хлопчина повернути річ господареві? Якою має бути реакція господаря?

▲ — Я не піду на вечір.

— Чому?

— Мама в нічну зміну сьогодні працює.

— Не розумію...

— Ну, тому що сукню нову не встигла дошити мені!

— Так у тебе ж кілька прекрасних суконь.

— Але я у всіх уже була в школі!!!

Дівчині 13 років...

Завдання. Поясніть, яку інтонацію передають три знаки оклику в передостанньому реченні. Що висловила дівчина цією інтонацією і чи погоджуєтеся ви з нею?

▲ Мати просить сина скопати город і обіцяє за це п'ять карбованців. Син запросив товаришів, поділив між ними город на ділянки і оголосив, що той, хто скопає першим, одержить два карбованці, другим — карбованець.

Завдання. Як ви оцінюєте вчинок сина?

▲ «Я дуже люблю шити,— говорить Олена.— І в мене непогано виходить. Коли прийдеш до школи в новому платті, дівчата захоплюються: як красиво, як тобі личить!.. А тільки визнають, що сама шила, ставлення змінюється. А ще коли дізнаються, що шила не з нового, а перешила стареньке плаття, то і зовсім засміють». (І. Дібровицький.)

Завдання. Що ви можете сказати про позицію однокласниць Олени? Чи спостерігаються такі погляди у вашому класі? Як ви до них ставитесь?

▲ Мама написала листа до редакції журналу:

«У нашому радгоспі є багатодітні сім'ї, і сироти є, і напівсироти. У цих дітей немає золотих сережок, а в класі інші діти їх носять. Оскільки це не забороняється в школі, то, на думку багатьох учнів, соромно цього не мати. А чому не соромно не мати знань?.. Прикраси в школі не потрібні. Хай діти будуть рівними між собою».

Завдання. Висловіть свою думку з цього приводу.

▲ — Пишу до редакції не випадково, бо вже не можу витримати. Скрізь потрібні гроші, гроші й гроші. Мені всього 16 — вік руху, швидкості. І як хочеться часом сісти на мопед чи мотоцикл та й проїхатися з вітерцем. А де його взяти? У мене лише мама, вона не в змозі придбати. Із заздрістю дивлюся, як інші хлопці їздять. Буває, стоїш, спостерігаєш, а вони глузують: «Твоя мама, певне, велика скнара, що не хоче купити тобі бодай міні-мотик.» Ю.

Завдання 1. Переконайте хлопця, що не смертельно жити без мотоцикла.

Завдання 2. Що б ви сказали хлопцям, що підсміюються над товаришем, у якого немає мотоцикла?

ПАТРІОТИЗМ, ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗМ

▲ В автобусі сидів літній дядечко. На зупинці в салон зайшов чоловік. Проходячи повз літнього дядечка, він ненароком штовхнув його і зніяковіло промовив: «Ізвеніте, будь ласка».

Через деяку мить дядечко запитав чоловіка: «Ви за національністю українець?» «Так»,— відповів той. «То хіба ж не знаєте, що по-українськи буде не

«ізвеніте», а «пробачте»? «Яке це має значення?» — здивувався чоловік. «А ви подумайте, добре подумайте...»

Завдання. Напишіть, про що мав подумати чоловік.

▲ Підійшов до прилавка чоловік середніх літ, подивився на ціни і сказав:

— Почему здесь написано по-українски, а не по-руски?!

Продавщиця йому відповіла:

— Бо це на Україні, тому й написано по-українськи.

Завдання. Що б ви сказали покупцеві?

▲ В одній з передач нашого радіо прозвучав сердитий лист робітника. Про хліб насущний треба говорити, а письменники вхопилися за мову, і все про мову та про мову — ніби від неї хліба стане більше чи товарів масового вжитку з'явиться в достатній кількості... Цілком справедлива тривога робітника з приводу негараздів у нашій економіці. Але чому тривога з усіх тих поважних причин повинна підміняти тривогу про екологію, культуру чи мову?

Мова — це теж хліб. Хліб культури. Тобто — духовний хліб народу, який без неї стає національно безликим населенням певного регіону, духовно кастрованим організмом, приреченим вимерти, як динозаври, не продовжившись у наступних поколіннях.

Не для емоційної експресії і не для ефектної гіперболи пишуться ці слова, а для перестороги про цілком реальну катастрофу, яка нас може підстерігати уже в недалекому майбутньому. (М. Слабошпицький.)

Завдання 1. Чому письменник висловлює таке занепокоєння з приводу життя мови? Які ваші особисті думки про роль мови в духовному житті людини?

Завдання 2. Напишіть свою відповідь на лист робітника.

▲ Лист до редакції журналу:

«Мене дратує неосвіченість людей, ви лише подивіться, як вони пишуть — з такими граматичними помилками! Я мрію бути вчителькою норвезької мови — прищеплювати дітям любов до рідної мови і рідної літератури.

Норвегію завойовує американська культура. Я боюсь, що скоро норвежці забудуть свою мову, свою

культуру: ми все більше говоримо по-англійськи, дивимося чужі фільми, читаємо іноземні детективи, переймаємо американські традиції. Я вважаю нашу мову і нашу культуру цілком відповідними для самовираження. Ми повинні усвідомити, що ми такі ж інтересні, як і шведи, на яких ми звикли дивитися як на старшого брата. Може, у нас сформувався комплекс національної неповноцінності?» Інгуні Ігешейм, 18 років, Норвегія.

Завдання. Поміркуйте, що означає вираз «комплекс національної неповноцінності»? Свої думки залишіть.

▲ КОМУ ЗАВАЖАЄ НАЦІЯ?

У нашому класі навчаються діти шести національностей. Нас можна було б назвати інтернаціональним колективом, якби не...

Є в нас учні, які ображають національну гідність інших. Часто чуєш: «Ей ти, китаєць!» або «Ну що, японець?» і якимось так виходить, що ображають саме мене. Так, я кореянка, але не вважаю себе гіршою за інших. Не люблю я однокласників, але ненависті у мене до них немає. Якщо треба, завжди намагаюся допомогти, хоча замість подяки часто чую поза спиною глузування і різні плітки. Довго я мовчала. Навіть тоді, коли просто не хотілося жити. Але й моєму терпінню настав кінець. Хіба ж люди моєї національності заважають комусь жити? Світлана Цой.

Завдання. Яка з цього приводу ваша думка?

▲ Мама скаржиться:

— У мене в сім'ї нещастя: син від'їжджає до Москви. Чому всі так прагнуть у місто, особливо молодь? У Москві, сперечатися не буду, жити значно краще, ніж у нас. Але поясніть молодим, що загубляться вони у великому місті. Особистістю можна стати там, де ти народився, де тебе знають, де ти необхідний.

Завдання. Як ви ставитеся до таких міркувань?

▲ Дев'ятикласник вечірньої школи Володя разом зі своїм товаришем взялися полагодити приймач. Під час роботи говорили про різне. Мама Володі, при слухавшись до розмови, відразу ж висловила свою

думку: «Батьківщина — це найдорожче для людини». Вони обидва почали сміятися: «Батьківщину, мамо, сентиментальні люди видумали. Жити всюди добре, де добре живеться. Всюди сонце однаково світить». (Т. Куриленко.)

Завдання. Що б ви розповіли хлопцям про Батьківщину, про любов до неї, про почуття патріотизму? Які б аргументи навели?

▲ ЩО МОЖУТЬ ДІТИ

Діти особливо люблять мріяти. І ось одинадцятирічна москвичка Катя Личова виїхала 20 вересня 1986 року до США зі своєю заповітною мрією про те, щоб її дитячий голосок зміг зупинити випробування ядерної зброї. А він звучав від імені мільйонів радянських дітей.

З хвилюванням дівчинка готувалася до відвідання Білого дому. Подарувала президентові іграшку від радянських дітей — земну кулю, яка довірливо притуляє до себе голуба миру.

«Ця іграшка,— сказала Катя,— показує, як усі наші діти й дорослі прагнуть миру. Я гадаю, що діти не зможуть спокійно жити на Землі, доки на ній існує ядерна зброя. Іще я знаю, що наша країна запропонувала знищити ядерну зброя. Ще до того, як я стану дорослою. Добре було б, щоб і ви так зробили. Тоді всі діти на Землі були б щасливі».

Завдання. Що б ви сказали американським дітям від себе особисто, якби вам довелося поїхати з місією дружби до США?

▲ Я живу в невеликому селищі, де всі один одного добре знають. Мої родичі запропонували мені переїхати до них у місто. Але я відмовився, тому що не хочу залишати рідні місця. Мені здається, що більшіте ніде не може бути такого життя, як тут. Ми розмовляли про це з батьком. І хоч йому дуже хочеться, щоб я в житті чогось досяг, він мене цілком зрозумів. Хочу розповісти про нашу розмову. Він мені сказав: хіба ти не хочеш досягти в житті успіху? Я відповів йому, що розумію успіх так: я хочу, щоб люди не робили ніколи мені зла. Батько сказав, що є люди, які використовують інших з тією метою, щоб самим добитися успіху.

І ось тут я його запитав, чи сам він колись використовував когось з корисливою метою? Він відповів, що все життя намагається жити по совісті. Тому

що закон совісті простий: не хочеш бути битим, сам не бий, і якби він чинив не по совісті, то йому платили б тим же. І потім він чесно зізнався, що в нашому маленькому селищі не втримуються ті, хто хоче когось ошукати. І що всі, хто тут живе, прекрасні люди.

Ось тоді я й запитав його, для чого ж мені їхати? Батько відповів, що подумав над моїми доводами і вважає, що рішення моє правильне. Жульєн Грондін (Канада), 17 років.

Завдання. Дайте оцінку рішення юного канадця. Про що свідчить його позиція?

▲ КРАСИВО ЖИТИ НЕ ЗАБОРОНИШ

Якби кілька років тому Андрію напрозорчили життя в чужих краях, він би сприйняв це за невдалий жарт. А сьогодні думка про еміграцію не полишає 20-літнього молодика.

— Андрію, чому ти вирішив емігрувати?

— В цілому поскаржитися на невлаштованість «радянського життя» я не можу. Я студент, з цілком пристойної сім'ї. Нещодавно одружився. На перший погляд, є всі «компоненти щастя» для молодої людини... Але мене не зовсім влаштовують деякі постулати нашого суспільства. Хто придумав ідею всезагальної рівності? Люди не можуть бути однакові. Одні народжуються геніями, інші — все життя з труднощами засвоюватимуть найпростіші істини... Та в нашому суспільстві й немає рівності. За прикладами далеко ходити не треба. Порівняйте хоча б «цековські» споруди (будиночки десь на околиці міста). Та не це найголовніше. Хочу бути вільною людиною. Чому я повинен жити тільки в Києві згідно з пропискою? Адже за нормами міжнародного права людина може жити в будь-якій точці земної кулі... І взагалі, хочеться «красивого» життя.

— Тобто тебе не влаштовують громадянські права?

— Я вважаю, що у нас їх немає. І сумніваюся, що найближчим часом з'являться.

— А як сприйняли твоє рішення виїхати друзі, батьки?

— Друзі мене розуміють і схвалюють... Батьки... Тут своєрідний конфлікт батьків і дітей. Сама думка про еміграцію для них жахлива.

— А тобі самому не страшно від'їжджати? Адже як не як, чужий народ, чужа мова, чужі звичаї... Та й проблема працевлаштування теж існує.

— Рішення виїхати я прийняв не сьогодні. Років півтора я щоденно думав про еміграцію. Володію англійською мовою досконало. Набув дефіцитну на Заході спеціальність програміста. І вважаю, що повинно бути страшно залишатися тут — з нашою «процвітаючою» економікою, екологією...

Ось так. Він від'їжджає. А яка з цього приводу ваша думка?

Завдання. Дайте усну аргументовану відповідь на запитання журналіста.

▲ Щоб десятки націй СРСР «добровільно» відмовилися від своєї мови й національності, для цього потрібно дуже багато, непомірно багато неправди й несправедливості. Бо ж в атмосфері правди і справедливості безглузда й дика сама постановка такого питання, такої мети: спеціально відмовлятися, цілим народом відмовлятися від своєї мови, від своєї національності... Для чого? З якої речі? Кому й що це дає? Потрібно багато несправедливості й неправди щодо минулої історії цих народів... щодо характеру тих процесів, які відбуваються на наших очах, щодо цінностей людської культури, щодо наших потреб на майбутнє. Чи багаж цієї неправди й несправедливості не ляже надто гноблячим тягарем на плечі майбутніх поколінь? Чи до правди можна прийти через кривду? Це питання, які однаковою мірою зачіпають майбутнє всіх народів. (За І. Дзюбою.)

Завдання. Дайте відповідь на поставлені в тексті питання.

▲ Пригадую розмову з абітурієнткою. Вона з Полтави, українка. Навчалась у російській школі, але вивчала українську мову та літературу. Мала оцінки з усіх предметів 5 і 4, а з української мови і літератури — трійки. Спробував поцікавитись її знанням української літератури. Питаю, як прізвище того славетного полтавського письменника, якого так високо цінував Тарас Шевченко. Абітурієнтка не могла пригадати. Я вирішив прийти їй на допомогу, нагадавши слова Кобзаря:

Будеш, батьку, панувати,
Поки живуть люди;
Поки сонце з неба сяє,
Тебе не забудуть.

Дівчина зізналася, що їй невідомо, кого мав на увазі Шевченко, але вона припускала, що то, можливо, йшлося про Панаса Мирного. Їй і на думку не спало, що Панас Мирний був тоді лише хлопчиком, коли помер геніальний поет. Виявилось, що абітурієнтка була не обізнана з життям і творчістю Івана Котляревського, якого так величав Шевченко.

Допитуюся в абітурієнтки, чому в неї така низька оцінка з української мови і літератури. Вона розповіла, що вчителька української мови і літератури всюди говорила російською мовою і лише на уроках — українською, але такою українською, яка тільки викликала сміх. Уроки з української літератури були такі, що відбивали в учнів бажання вивчати цю літературу. (Ю. Лазебник.)

Завдання. Чи тільки цим, на вашу думку, можна пояснити відлучення випускниці від української мови і літератури?

ДРУЖБА, ТОВАРИШУВАННЯ

▲ До Ігоря прийшов Володя.

— Вмикай телевизор, наші грають!

— Не можу. На завтра не вивчив урок з літератури.

— Кінчай зі своїми уроками, пропустимо перший період!

— Вибач мені, Володю, але не можу. Вибач.

— Ех ти, а ще називається друг. (А. Федь.)

Завдання. Чи правильно зробив Ігор? На чому повинна триматися дружба? Що таке тактовність, внутрішня культура? Яке вони мають значення у дружніх стосунках людей?

▲ Дівчина пише:

— Є в мене знайомий хлопець Олексій. Йому 15 років. Він мені подобається. Але Олексій курить, п'є. Яка вже тут дружба. А так він — людина хороша, добра. Чому він не розуміє, що з собою робить? Він губить себе для життя. І я не можу йому допомогти.

Завдання. Зверніть увагу на думку, висловлену в останньому реченні. Вона не має доведення. Поміркуйте і спробуйте або аргументовано підтвердити цю думку, або заперечити.

▲ Учениця розповідає:

— Про наш клас по всій школі гуляє погана слава. І заслужено. Такого, що в нас діється, придумати не можна. Хлопці лаються, б'ються. На уроках ніякої дисципліни. А всього ж два роки тому про нас говорили хороше.

А змінюватися ми почали з того самого дня, коли в класі з'явилися Богдан і Віктор. Вони старші за всіх і одразу ж вирішили нам показати, хто господар у класі. Особливо дістається дівчатам. Пускають у хід кулаки, щоб «перемогти» нас. А що ж наші хлопці? Втрутилися? Захистили? Аякже! Підлещуються до «грози», наслідують, лаяться навчилися. І не помічають, що Віктор з Богданом з них сміються...

Зараз усі говорять: «Не повезло вам з новачками. Від них ваші біди».

Завдання. Стаття в газеті, уривок з якої наведено, має назву «Винні новачки?» А як би ви відповіли на це питання?

▲ У сьомому класі я взялася за сигарету. Курю і зараз, маю багато таких самих друзів, які розгулюють по місту, як королі. А потім я маю вислуговувати вчителів, батьків, які ні чорта не розуміють в сучасній молоді, але у все лізуть. «Як? Ти дружиш з хуліганамі?!» А з ким ще дружити, з ким?! З плюгавеньким хлопчиком в окулярах чи що? Та спитайте у нього, що таке «кайф», він тобі відповість, що це новий вид кави винайшли. О боже!

Завдання. Дайте відповідь авторці у вигляді листа.

▲ «Мій друг — хуліган. Ми ледь не посварилися, коли я відучував його курити і лаятися. З тих пір я його більше не відучую. А то, напевне, посваримось», — пише восьмикласник.

Завдання. Поміркуйте і запишіть, коли ми втрачаємо друга, коли перестаємо бути вимогливими до нього, чи коли...

▲ У Віті нова і цікава іграшка. Всі у дворі, щоб погратися, займають чергу. А тут підходить друг Віті і просить: «Дай без черги».

Завдання. Як би ви вчинили на місці Віті і чому?

▲ Світлана перемогла на обласному конкурсі юних поетів. Першу газету з власними віршами і першим автографом вона подарувала Тані, найкращій подрузі. Таня теж захоплювалася віршами: «Чудово!» Так минуло кілька днів. «Які тільки люди бувають!» — обурювалася Таня. — Навіть рознервувалась... Показала твої вірші в одній компанії... А вони: «Ми таких віршів могли б сотню нашкрябати». Нікому, уяви, твої вірші не сподобались. Та ти не сумуй, вони просто не розуміються в поезії...

Завдання. Таня говорила правду. Але напишіть, чи поділяєте ви її «жест» щодо подруги?

▲ Жили дві нерозлучні подруги-першокласниці. Обидві вони маленькі, рожевощокі, світловолосі, вони були дуже схожі одна на одну. Обоє мами одягали в однакові плаття, обидві вчилися лише на п'ятірки.

— Ми в усьому однакові! — з гордістю говорили дівчатка.

Але одного разу Соня, так звали одну із дівчаток, прибігла додому і похвалилася мамі:

— Я одержала з математики п'ять, а Віра тільки трійку. Ми стали вже не однакові...

Мама уважно подивилася на дочку, потім сказала сумно:

— Так, ти стала гіршою... (Н. Чабаєвський.)

Завдання. Поясніть, чому мама так сказала.

▲ Учениця 10-го класу у творі на тему «Як я знайшла справжнього друга» розповіла:

— У мене було багато подруг. Ще в 5 «А» я дружила з кількома дівчатами з нашого класу, але якось несерйозно. Хотілося знайти людину, якій можеш все розповісти, порадитись, довіритися. У 7-му класі в нашу школу прийшла Оля Т. Вона мені дуже сподобалася: розумна, симпатична, взагалі цікава. Я дуже зраділа, що у мене, нарешті, буде чудова подруга. Спочатку Оля ставилася до мене добре. Але потім вона почала товаришувати з іншими дівчатами. Це мене образило. Я вважаю Олю зрадницею...

Завдання. Чи поділяєте ви такий погляд на дружбу?

▲ Тато читає першокласникові оповідання. Сюжет його простий: два хлопчики гралися разом і один з них перекинув на підлогу чорнило. Коли проступок виявили, його товариш взяв вину на себе, бо знав, що в друга злий вітчим.

— Ну як, сину, гарний це вчинок? — запитує тато.

— Поганий, — категорично заявив син. — Говорити неправду не можна.

— А якби з тобою було таке? З тобою або, скажімо, з Віталіком.

Хлопчина був жалюгідний в цю хвилину, але батько невмолимий.

— Тебе вилають і не пустять в кіно. Зате Віталіка не поб'ють. Чи ти підеш у кіно, а його відшмагають.

— А фільм цей я вже бачив? — допитується малюк.

— Ні, не бачив! — уже кричить батько. — І не побачиш! Але Віталіка поб'ють, ти це розумієш?

— Ну, якщо Віталіка, то добре, не піду, — зважується Коля. — Але якби це був Сашко...

Завдання. Як би ви розв'язали цю ситуацію у моральному плані? Чого не розуміє син?

▲ Так для чого все ж таки віддавати життя? В якій ситуації? Скажімо, друг зазнав нападу озброєних бандитів. Звичайно, в такому випадку не можна стояти осторонь, необхідно прийти йому на допомогу. Але знову ж таки — це надто вузький підхід. Ну, а коли в подібному становищі опиниться незнайома людина? Теж на допомогу треба прийти обов'язково! Інакше не будеш себе поважати.

Тепер уявіть собі таку ситуацію. Людина тоне. Ти на березі, але не вмієш плавати. Звичайно, треба зробити все можливе, щоб її врятувати. Але чи треба самому кидатись у воду? Мабуть, це буде безглуздою жертвою. Навіть тоді, коли той, хто тоне, — твій найближчий друг, однаково не допоможеш. А залишаючись на березі, можливо, щось і зробиш для його врятування.

З наведених прикладів уже неважко зробити висновок: не можна перевіряти дружбу готовністю віддати життя. В крайніх ситуаціях, у годину тяжких

випробувань люди жертвують собою. Але не заради однієї дружби. В ім'я високих благородних ідеалів, в ім'я торжества справедливості, в ім'я права називається Людиною з великої літери.

Завдання. А яка ваша думка з цього приводу? Чи поділяєте ви висновок автора тексту? Дайте відповідь на поставлені в тексті запитання.

▲ Вагаюсь!

Нещодавно один хлопець із мого класу запропонував мені дружбу. Спочатку я сприйняла це як радість, а потім у мене виник сумнів, чи буду я з ним дружити. Валерій вчиться на трійки, одержує і двійки, іноді тікає з уроків, палить.

Я знаю, що маю на нього вплив. Це помітила давно. Зараз із Валерієм не дружу, бо в школі будуть ходити недобрі чутки. Валерій же почав дружити з іншою дівчиною. Подруга сказала, що він це зробив наперекір мені.

Мені боляче, що так сталося. Знаю, що змогла б допомогти йому стати кращим саме я. Але як переступити через те, що скажуть інші? Світлана, восьми-класниця.

Завдання. Проаналізуйте зміст листа. Яка ваша думка про його авторку? Чи хотіли б ви дружити з такою дівчиною?

▲ Одного разу на перерві до мене підійшов знайомий хлопець з восьмого класу і передав записку свого друга, Руслана, який пропонував мені дружбу. Руслан мені подобався і раніше, тому я з радістю погодилась. Та дружили ми недовго. Якось, коли ми разом поверталися додому, нас перестрів той самий його однокласник, що передав мені Русланову записку і... обізвав мене. Руслан, правда, заступився за мене, але потім, мабуть, злякався пліток. На душі так гірко і боляче...

Імені його «друга» не називаю — адже хіба лише він винен у тому, що трапилось? Людмила, шести-класниця.

Завдання. Чому слово «друг» взято в лапки? Як ви поясните поведінку Руслана? Чому, на вашу думку, люди часто змінюють свої погляди, почуття?

▲ ВИНЕН ВОВКА

Подружився я з Вовкою. Мамі він видався чемним хлопчиком. Тільки недовгою була наша дружба.

Що б він не пропонував, я погоджувався, а робив по-своєму. І якось все не складно виходило.

— Дивний ти якийсь,— каже мені Вовка,— не зібраний. Перескакуєш з одного на інше, жодної справи до кінця не доводиш.

— От тобі й на! Критикує, а ще другом називається.

Завдання. Чи поділяєте ви висновок автора листа? Кого ви вважаєте справжнім другом?

▲ Ось лист дівчини, надісланий до редакції однієї з молодіжних газет:

«Мені подобалося подвійне життя, вдень у школі — відмінниця, активістка, увечері — «кльова» дівчина, провідна роль у компанії, тобі все дозволено. У мене була престижна кличка, я ходила по дискотеках, барах, у темних підвалах біла дівчат. У 9-му класі раптом зрозуміла, що те, друге життя стало основним, я котилася далі вниз. Це трапилось тоді, коли вбили «шефа» — хлопця, який був мені дорогий. Четверо на одного. Неважко уявити, що чекало й мене, подругу «шефа». Прийшла я тоді серед ночі додому і не впізнала маму! На десять років постаріла моя мама за два роки, поки я «під градусом» тинялася по місту з усякими телепнями... Немов щось обірвалося в мені. Більше я не зустрічалася з компанією друзів. То «друзі пляшки». Ми з мамою переїхали в інше місто, я вчуся в школі, де нічого не знають про моє минуле. Тримаю себе в руках, а так важко не зірватися, не повернутися до колишнього. Самотність, безнадія, усвідомлення власної нікчемності — найстрашніше на світі. Нудно так жити».

Завдання. Яке ваше ставлення до авторки цього листа? Що спонукає молодих людей стати на такий шлях?

▲ Павлик прийшов до школи дуже стурбований. Дома він довго сидів над задачею й не міг розв'язати її. Тепер він прийшов до школи, щоб у когось списати задачу, бо працювати сам Павлик не любив.

Прийшла Зіна. Вона добре вміла розв'язувати задачі. Павлик запитав у неї:

— Зіно, на скільки питань задача?

— На трос,— відповіла Зіна.— А хіба ти не розв'язав?

— Не вийшла... Дай, Зіно, списати...

— Ой, Павлику, чому ж ти сам не хочеш працювати? — запитала Зіна.

Вона дала йому свій зошит.

Павлик почав списувати. Списав одну дію, другу, перейшов до третьої. В третій дії він помітив у Зіни помилку. Там, де треба було написати 23, Зіна написала 32.

В своєму зошиті Павлик написав правильно, а Зіні не сказав, що в неї помилка.

Учителька збрала зошити для перевірки.

Наступного дня вона принесла зошити.

— У Павлика — п'ять, — сказала вчителька. — Молодець, Павлику, добре попрацював над задачею. А в тебе, Зіно, — чотири. Помилку допустила...

Зіна поблідла... (В. Сухомлинський.)

Завдання. Як би ви повелися в цій ситуації на місці Зіни?

▲ В однієї дівчинки був дуже задерикуватий брат. І ось одного разу їх обох оточили діти з явним бажанням провчити хлопця.

— Не бійся, сестричко, будемо захищатися! — сказав брат, зняв свій ремінець і почав ним розмахувати.

Дітлахи спочатку розгубилися, але сили були нерівні, і коло знову почало звужуватися.

— Ей, іди до нас! — гукнули вони сестрі. І та перейшла до гурту.

Завдання. Оцініть вчинок сестри. Як би повелися в такій ситуації ви?

ЕКОЛОГІЯ

▲ Перед нами було справжнє диво: червоною смужкою полум'яніли на узліссі маки, гойдаючись од вітру. Так хороше і затишно було милуватись цією красою. Але кожна дівчина хотіла частину дива привласнити, незабаром в руках у дівчаток палали обережки маків, а від смужки на узліссі залишилися тільки зелені «пеньки».

Завдання. Які думки про «моє» і «ваше» викликала у вас ця розповідь?

▲ — А магнітофон навіщо берем? — питає батько сина.

— Як навіщо, в ліс усі беруть транзистори, магнітофони.

— Хто всі?

— Ну-у, хлопці.

— Ось ти й скажи хлопцям, що ліс і магнітофон несумісні.

— Чому? (С. Шмаков.)

Завдання. Запишіть те, що, на вашу думку, відповів батько синові.

▲ Деякі вчені-екологи жартівливо визначають такі «законы» екосфери:

1-й закон: все пов'язано з усім;

2-й закон: все кудись має діватися;

3-й закон: природа знає краще;

4-й закон: ніщо не дається даром. (Н. Давиденко.)

Завдання. Орієнтуючись на ці «законы», розкажіть, як би ви діяли у поданих нижче ситуаціях, чому.

Ситуація перша. Іду заповідним лісом обережно, стараючись не пошкодити гілля, не наступити на квіти. А якби я йшов не один, то, за законами заповідника, мої супутники мали б ступати за мною крок у крок, щоб навіть не прим'яти зайвої трави. А в багато місць і не проберешся: як у тропічних джунглях, сплелися між собою дерева і кущі. Тиша. Але ось чутно чийсь жалібний писк і сплески крил. Напевно, якийсь звірок став жертвою хижака. Допомогти, відігнати кривдника.

Ситуація друга. Виходжу із заповідника. Скоро почнеться узлісся. Раптом за два кроки чую слабкий сплеск крил. Зупиняюсь і бачу живого яструба. Вигляд у нього рішучий, але одне крило волочиться по землі: перебите.

▲ У нашій літературі є багато творів, зокрема оповідань, гуморесок, віршів тощо про життя тварин, полювання, природу. Пригадайте, наприклад, оповідання І. Тургенєва, твори М. Рильського, гуморески Остапа Вишні та інші. Хіба вони не любили природу? А які були мисливці!

Завдання. Чи вважаєте ви, що мисливство і любов до природи — явища несумісні одне з одним?

ЗГАРИЩЕ

Над околицею лісу піднімався у небо густий дим. «Пожежа!» — майнула думка. Кинулася у той бік. Та мене випередив лісник. Виявляється, він уже затримав винуватців — двох хлопчиків років десяти. Вони розгублено виправдовувались.

— Ми хотіли як краще — спалити торішню траву, щоб молода швидше виросла... Яка від цього лісові шкода? — сказали вони.

— Яка шкода, питаєте? Ось загасимо полум'я — самі побачите...

Ми кинулися затоптувати вогонь, який швидко поширювався по сухому падолисту. Нарешті загасили. Витираючи піт з чола, лісник оглянув почорнілу галявину.

— Тепер це надовго мертва земля, — зітхнув він...

— Трава тут не роститиме принаймні рік — вогонь випалив і коріння, і насіння трав. Та що там трава — гляньте на дерева. — Лісник провів рукою по стовбуру молоденької липи. Біля самого кореня він був обпалений, кора від вогню порепалася, крізь щілинки виступив сік.

— Вона тепер загине? — тихо запитав хлопчик.

— Не знаю. Треба замастити розмоченою глиною, — відповів лісник.

— А тут знаходився мурашник. Тепер комахам доведеться шукати інше житло.

Розтривожені мурашки, рятуючись від полум'я, снували по стовбуру старої осинки.

У верхів'ї тривожно стрекотала сорока. Вона намостила гніздо на осині і, напевне, вже встигла відкласти туди кілька рябих яєць.

— Боїться повертатися, — мовив лісник.

— Звичайно, боїться, — подумала я. Все, що виросло тут протягом кількох років, тепер перетворилося на чорне згарище — лише за кілька хвилин хлопчачої витівки.

Завдання. Виловіть своє ставлення до винуватців події. Яких рис характеру бракувало в обох?

▲ А ДОРОСЛІ НЕ РОЗУМІЮТЬ

У нас в Банилові-Підгірному дуже забруднена річка, бо мої односельці влаштували на її берегах

звалище для сміття. А приїжджі з міста теж додають свій внесок: миють у річці машини, залишають уламки скла, папір, целофанові пакети, бляшанки. Наші серця болять за рідну природу, але дорослі цього не розуміють.

Завдання. Напишіть від імені юних охоронців природи лист-звернення до тих, хто забруднює водоймища, узлісся, береги, парки. Доберіть такі аргументи, які не лише присоромлять, а й переконують дорослих, що таке ставлення до природи принижує їх людську гідність.

▲ До редакції газети надійшов лист від працівника одного з лісництв, у якому автор висловив своє обурення з приводу варварського ставлення багатьох відвідувачів до природи.

«Кожної осені на широких просторах нашого лісгоспу просто кишить міський і сільський люд. Збирають гриби, шипшину, терен, глід... А погляньмо, що залишають після себе. На токовища перетворені заповідні ділянки, на яких прижилися рослини, занесені до Червоної книги. Кущі шипшини понівечені, гілля поламане. Обірвано все до бубочки. Нікому в голову не приходить, чим же взимку птахи харчуватимуться? А коли дозріли горіхи, важко передати, що коїлося. Справжнє варварство над деревами чинили «заготівельники». Не лише гілля, а й стовбури дерев повалили на землю.

На жаль, таких «любителів» природи, їхні сліди можна побачити скрізь: у парках, на берегах річок, озер, морів, навіть у заповідних місцях, які оберігаються як народні святині».

Завдання. Чи можуть такі люди бути, на вашу думку, справжніми господарями на своїй землі? Як позбавитися такого лиха?

▲ ЧОМУ ДІДУСЬ УСМІХНУВСЯ

Біля двору ріс старий явір. Микола запитав у тата, скільки років яворові. Тато відповів: «Не знаю. Він був такий же старий і тоді, коли я був маленьким хлопчиком».

Микола запитав у дідуся, скільки років яворові. Дідусь відповів: «Не знаю... Він був такий же старий і тоді, коли я був маленьким хлопчиком».

Щовесни на яворові розкривалися бруньки, гілля вкривалося листям. Листя тихо шепотіло.

Та ось однієї весни бруньки не розкрилися. Маленькі пташки, що гніздилися на яворові, покружляли, тривожно пощобетали й полетіли кудись. Явір стояв сухий, мовчазний. Батько сказав дідусеві: «Мабуть, треба спляти явір... Помер він». «Почекаємо до наступної весни», — сказав дід.

Наступної весни бруньки теж не розкрилися. Прийшли до явора батько й дідусь, спляли його великою пилкою. Впав явір на землю.

Минула весна, настало літо. Одного дня пішов Микола до явориного пенька. Дивиться — аж з-під кореня вирости зелені, гнучкі пагони. Листя на них широке, соковите.

Микола побіг до дідуся, розповів йому про зелені пагони. Прийшов дідусь до явориного пенька, глянув на пагони, усміхнувся й похитав головою.

Миколі хотілося знати: чому дідусь усміхається.

Завдання. Допоможіть Миколі відповісти на його запитання.

▲ З-поміж багатьох проблем — національних, соціальних, економічних, — мабуть, чи не найпекучіша нині є проблема відвернення екологічної катастрофи. Бути чи не бути? Ось про що йдеться. Зустрічати третє тисячоліття народові нашому судилося під знаком Чорнобиля. А ті нові потенційні Чорнобилі, всі оті АЕС — Рівненська, Хмельницька, Ново-Українська та інші, що їх по-крутійськи, потайки замишляють розширювати до безпам'яті — хто скаже, чим вони можуть обернутися для цілих регіонів?

Іноді здається, що довготривала виснажлива боротьба з відомствами уже не залишає нам шансу, що всі наші можливості вичерпано. Просили, благали, та до наших волань глухі. То що ж зостається? Змиритися? Віддати АЕС і всю Україну з Дніпром, з містами й селами, національними святинями, з життям живих і ненароджених? (О. Гончар.)

Завдання. Висловте свою громадянську позицію щодо проблем, які непокоять письменника.

▲ ВИХОВАНІСТЬ. ЩО ЦЕ?

Ви, певно, добре пам'ятаєте чудову книжку письменника Г. Троєпольського «Білий Бім — чорне вухо». Не раз у вас наверталися сльози на очі, коли ви читали про поневіряння Біма. Вам було шкода собаку, ви щиро співчували його горю, обурювалися, коли над Бімом знущалися, ненавиділи нового хазяїна, який бив собаку, і, напевно, заплакали, прочитавши рядки про смерть Біма: «Крижинки падали на чорний ніс Біма, але не танули». Цих сліз соромитися не слід — вони свідчать про ваше добре серце...

Знущання над твариною, жорстокість до всього живого, взагалі до природи вихованій людині здається дикунством. У такої людини не піднімається рука зламати гілку, вирізати на живій корі своє ім'я, затоптати квіти. Гуляючи в лісі, вона ніколи не залишить після себе сміття — глибоке естетичне почуття не дозволить їй це зробити, вона не забруднить своїм перебуванням свіжої і чистої краси — найпрекраснішого, що є в світі — природи. (О. Кульчицька.)

Завдання. Доведіть справедливість (істинність) думок, висловлених у тексті. Чому спілкування з тваринами збагачує людину такими моральними якостями, як доброта, милосердя, чуйність, гуманність?

▲ В один із вихідних днів 1988 року трудящі Києва, стурбовані незадовільним станом розв'язання екологічних проблем, вийшли на мітинг громадськості «Екологія і ми». Над головами гасла: «Екологічна альтернатива!», «Всю правду про Чорнобиль!», «АЕС — на референдум!», «Ні — АЕС на Україні!», «Врятуємо нашу землю!» та інші.

З трибуни лунають слова: «Я — Дмитро Павличко, літератор...» А далі раз у раз: «Я — Юрій Щербак, письменник і лікар...» — «Я — Дмитро Гродзінський, науковець...»

Тема — екологія в широкому розумінні: й екологія нашої землі, й екологія душі.

Мітинг показав, що громадяни Києва всіх національностей відчули себе відповідальними за те, що діється на їхній землі. (З кн. «Україна».)

Завдання. Якби на одному з таких мітингів довелось виступити вам, що б ви сказали, до чого б закликали своїх земляків? Напишіть свій уявний виступ у вигляді звернення.

▲ Із «Звернення представників «зеленого» руху до громадян України».

Дорогі співвітчизники, громадяни України!

Екологічна ситуація в світі і, зокрема на Україні, загрозлива. Від нашої позиції сьогодні залежить, чи жити нам завтра. Ми, «зелений» рух України, як і «зелені» в усьому світі, закликаємо вас до громадської активності, зрештою, до здорового глузду. На наших очах неконтрольовані громадськістю промислові підприємства нищать природу, історичний ландшафт, водні ресурси, руйнують ґрунти, чинять наругу над Дніпром. Особливе занепокоєння викликає будівництво електростанцій, розміщення шкідливих виробництв у густонаселених районах. Рівень забрудненості повітря, води, ґрунтів у багатьох районах сягає критичної межі, в деяких — значно її перевищує...

Проблеми екологічної безпеки України мають вирішуватись не десь, а на Україні, і вирішувати їх не комусь, а нам...

Завдання. Дайте на це «Звернення» свою відповідь у письмовій формі. Що ви знаєте про рух «зелених», їхню програму?

▲ Внизу, за нашим городом, кружляла калиновим лугом невеличка річечка із трохи загадковою назвою **Жерева**. Річечку поїли сотні лісових і лугових джерелець, вона котила фантастично чисту воду і кипіла рибою. Риба в **Жереві** ловилась чим попало — руками, вудкою, штаньми, майкою, кошелем, корзиною, а топтухою — то й слів нема — за годину набирали до пуда линьків.

Влітку шістдесят другого ця розкіш урвалася. На **Жереву** прийшли меліоратори.

З удосвіта і до глухої ночі два велетенські екскаватори наввипередки махали ковшами — великий, як під лінійку, канал. Вони ломились навпростець — через покоси, дороги, кущі, озерця, долини, горбики. Попереду роззявлених зубатих ковшів вилітали з несамовитим переляком дикі качки, за ними вистрибували на чорну від багна воду смугасті каченята і шугали у прибережну траву, щоб за кілька хвилин знову тікати від залізного велета... А позаду радісно каркали вгодовані ворони — ковші разом із землею і водою черпали рибу. Цілісіньке

літо хмари вороння вигрібали з грязюки понівечених в'юнів, карасів, щупачок, пліточок...

Моя бабуся Лисавета, дивлячись, як гинуть споконвічні покоси, хрестилась:

— Одверни і заступи, господи, отче небесний...

А восени Жереви не стало. (З кн. «Україна».)

Завдання. Дайте власну оцінку наслідкам такого «перетворення» природи.

▲ Іноді нестерпно носити в собі біль. А болить мені те, що задихаюся від диму заводів, від потворного скупчення забудов-коробок, від всуціль заасфальтованого простору... Де в цьому оточенні знайти затишок душі людській?

Не знаю, що це — іронія долі чи збіг обставин: у цей момент, коли пишу ці рядки, у зв'язку із ще одними технічними неполадками в системі водопостачання, екскаватор на подвір'ї вгризається в землю, як голодний звір, і злочинно-байдуже ламає гілочку молодого клена. І вже не клен стоїть, а майже сам стовбур з кількома листочками на верхівці. Ні, деревце не загине, але буде жити, як людина з обрубаними руками...

Я живу, як і багато інших, у звичайному багатоповерховому будинку. В одній із тих численних повтор сучасних мікрорайонів з прусаками, розписаними й порізнаними ліфтами, із запахом від смітників... Але не в цьому справа. Я не люблю свій будинок, а точніше, квартиру, а ще точніше — по-чиновницьки — «житплощу». Тетяна Світлична, Дніпропетровськ.

Завдання 1. Які духовні цінності втрачені багатьма з нас? Як повернути «душу» нашим містам, оселям?

Завдання 2. Спробуйте знайти відповідь на запитання листа і викладіть її у вигляді листа авторці.

▲ Ми не ходили на ринок, не порівнювали пухнастих, зеленооких, грайливих, вибираючи собі найпривабливіше звірятко. Ні, воно само нас вибрало. Втрачаючи останні сили, плазувало холодними східцями, намагаючись вловити найменший натяк на те, що десь у цьому світі хоч одна істота, може, й готова врятувати йому життя.

Кошеня було хворе. Чимось отруїлося. Величезні розумні очі, білі лапи, попелясто-сіра спинка, тонкий, як шильце, хвостик — ото й усе наше надбання.

Ми відчинили двері — й настала нова ера в історії нашої сім'ї. З'явився новий її член, з котрим віднині належало рахуватися — годувати, доглядати, а найперше — прибирати за ним.

— Ви взяли в хату те хворе кошеня? — вжахнулася сусідка. — Фе, яка гидота. Викиньте його!..

Завдання. Яка з цього приводу ваша думка? Які висновки можна зробити про моральні критерії людей, які діють в цьому епізоді?

ПРИНЦИПОВІСТЬ, ТВЕРДІСТЬ ПЕРЕКОНАНЬ

▲ Сталося надзвичайне. В зеленбуді невідомі витоптали дорогоцінну розсаду квітів. Підозра впала на загін шестикласників: вони працювали на території останніми.

Кожен з шестикласників десятки разів «прокручував» у пам'яті своє перебування тут і ясно бачив: сліди були чужими. Не їх, шестикласників, сліди.

Хтось із дорослих дав пораду:

— Вам, діти, треба було б вибачитися перед начальством.

Вони спочатку обурилися:

— З якої б то ради нам вибачитися? Ми ж не топтали! Але потім ухопилися за пораду, як потопаючий за соломину. Адже скільки разів було так у житті: навіть якщо невинний, вибачайся. А дорослі добрі: покартають та й пробачать. І діти вибачилися. (Л. Зайцева.)

Завдання. Чи правильно вчинили шестикласники? Якщо ні, то що б ви порадили їм?

▲ Є в нас, — пише Світлана, — такий горе-учень. Вважає, що учитися на совість не обов'язково. Він хоче при найменших зусиллях добитися фінішної трієчки.

Недавно на уроці географії він знову виявився в центрі уваги. На урок Сергій не прийшов, вирішив прогулятися. Але на вулиці йому стало сумно одному, і хвилин за десять до дзвінка він просунув голову в двері класу і запитав:

— Можна?

Петро Васильович, учитель, сказав:

— Ну що ж, проходи, сідай. Домашнє завдання записати ще встигнеш..

— А я дома щоденник і ручку забув,— почав кривлятися Сергій.

Ми запросили Сергія на учком, він не прийшов. Коли треба відповідати, він лякається і тікає.

Є, мабуть, якісь спеціальні прийоми, за допомогою яких можна відвоювати людину у лінії й недбалості. Якби їх знати!

Завдання. Що б ви відповіли Світлані?

▲ Десятикласники перед випускними екзаменами писали твір на тему «Ким я збираюся бути». Писали зосереджено, заглиблено. Учителька милувалася одухотвореними обличчями випускників. Не розчарували і самі твори. Зріло і продумано ділилися своїми планами майбутні робітники, інженери, педагоги, лікарі. Особливо порадував твір Віктора А., який так захоплено писав про майбутню професію інженера.

Та ось пролунав останній шкільний бал, минули тижні і раптом виявилось, що Віктор А. в інститут не вступав, а влаштувався барменом.

Вчителька скрутно дивувалася, що ж це — у творах він просто займався словоблудством? Згодом, при зустрічі, Віктор усе пояснив: ні, він не займався словоблудством — він писав ТВІР.

— Як би ви сприйняли,— продовжував далі він,— коли б кращий учень класу написав, що він хоче стати барменом тому, що любить святкову обстановку, веселі обличчя... А ще тому, що бармен може добре заробити?

Запитання. Як ви оцінюєте пояснення Віктора?

▲ Дві подружки одержали завдання прополоти квіти біля школи. Світлана, як прийшла, одразу почала полоти, а Люда — з дівчатами розмовляти. Світлана працює, Люда базікає, час іде. Нарешті наговорилася Люда і давай сміятися з Світлани: «Подивіться, яка працівниця! Що тобі, більше всіх треба?» Але ні насмішки, ні шпильки на Світлану враження не справили. «Мені доручили прополоти квіти, і я це роблю,— сказала вона,— а ти, виявляється, лінива...» Люда підскочила, як говориться, до стелі. І тепер, зустрівши Світлану на вулиці, не пропускає нагоди крикнути їй навздогін що-небудь образливе. А то і дівчаток намовить — регочуть, кривляються. Світла-

на головою похитає і йде своєю дорогою. Її правота біля школи на грядці цвіте!

Завдання. Як ви гадаєте, що повинна зробити Світлана, щоб не залишатися наодинці зі своєю правотою?

▲ — Діти! — звертається учитель до чергових по класу, — я бачу, ви втомилися, ідіть додому, хай клас залишиться неприбраним!

Завдання. Як би ви діяли в такій ситуації? Чому?

▲ — Чому не можна спізнюватися на урок? — запитали дітей другого класу.

— Тому, що будуть лаяти, — відповіли діти.

Це саме запитання задали семикласникам.

— Не хочемо неприємностей, — відповіли вони.

Завдання. Як ви гадаєте, чому це запитання було поставлене дітям другого і сьомого класів, а не 2«А» і 2«Б». Про що хотіли дізнатися педагоги?

▲ П'ятикласники однієї з шкіл вирішили в редакції газети добиватися справедливості. Претензій до роботи класного керівника було багато: розсадила дітей, не враховуючи їхні бажання, сильних учнів до слабких прикріплює, але не до тих, які бажують, трійку поставила учневі, який відповідав на «чотири». А ще є у неї «улюбленці»...

Зібрали підписи всього класу. Кого не було в школі, за тих розписалися. А потім уже над підписами з'явився текст, відправлений у редакцію.

Завдання. Кореспондент, який приїхав за листом до школи, з'ясував, що декому хотілося свою власну думку видати за голос колективу. А ви це не помітили? Поясніть.

▲ Ходив Дмитрик з товаришами до школи, мучився. Річ у тім, що дуже важкий шлях до школи. У прямому розумінні. Баюри, калюжі. Ні обійти, ні об'їхати. Це влітку, а восени... Поки доберешся до школи, поки почистиш взуття і костюм! За годину раніше треба з дому виходити, хоч іти всього 400 метрів.

Дорогу ремонтують кожного року. Пісок завозять. Та толку від того ремонту мало. Місцевість болотиста, пісок швидко розпливається. От би щебеню, бетону чи асфальту!

Вирішив Дмитрик добиватися справедливості. Написав у газету листа. Все про дорогу розписав. Тільки

не захотів своїм прізвищем підписуватися. Написав у кінці листа прізвища товаришів і за них підписався.

Приїхав кореспондент, не знайшов авторів листа. Пішов на дорогу, описану в листі,— ремонтувати треба негайно.

Завдання. Що правильно і що неправильно зробив Дмитрик?

▲ Кореспондент зустрівся з Миколою, п'ятнадцятирічним хлопцем, що прислав до редакції дивного і нежданого листа.

Перше враження: нахабний.

— Дайте закурити,— просить він кореспондента і розвалюється в кріслі, широко розставивши ноги.

— Значить, ти атаман банди із вісімдесяти осіб, вас всі бояться... ти їздиш на мотоциклі «Ява»?

Він киває головою і струшує попіл об край попільнички.

Перше враження: курить зовсім недавно.

— Далі. В парку ти збираєш свої «п'ятірки» і даєш вказівки, що і як робити. Правильно?

Він киває головою.

— Ви ненавидите маминих синочків, боягузів, підлиз і взагалі кар'єристів і негідників.

— А ви хіба ні? — запитує він.

Перше враження: зовсім хлопчисько, тоненькі руки, кошлатий, досить пристойні джинси, ланцюжок на шиї.

— Отже, значить, інколи всі берете мотоцикли, і сто — сто десять кілометрів за годину мчите по шосе. Працівники ДАІ вас бояться.

— Не всі, але деякі,— уточнює він.

— Що це? Будь ласка. Одного разу, проїжджаючи з друзями ось так, на всі 110, притискуючись до керма і натискуючи на газ, він першим побачив вогневу змійку, що пронизала хлібне поле. Він першим стягнув з плечей шкіряну куртку і бив нею колосся, поки вогонь не зупинився. Трохи обгоріли руки, лежав у лікарні...

Що це? Вирішили конфіскувати гроші одного громадянина, які той добув абсолютно нечесним шляхом. Справу здійснили вночі. Втрюх. Всього втрюх. Міліція до цього часу не може знайти слідів...

— У нас є клятва. Статут. Заради друга можемо ризикувати чим завгодно. Любимо викрадати машини. Тільки власні.

— А гроші переказуєте в дитбудинки?

— Інколи в дитбудинки...

У школі, до речі, здивувалися, що Колю розшукує кореспондент. «Нормальний», вчиться — четвірки, трійки, міг би краще», «я не знаю, хто його товариші, по-моєму, їх немає», «інколи втупиться в стелю і абсолютно нічого не чує», «хотів виставити двійку з фізкультури. Дуже слабкий хлопчик, абсолютно не пристосований до життя»...

Дома кореспондент застав лише маму. Батька у Колі немає. «Він у мене домашній. Я говорю йому: «Ну ти хоч хлопців до себе приводь чи в гості піди на день народження...» Прийде і, розумієте, ляже на диван і може годин шість, не вставаючи, слухати магнітофон... Спочатку я думала, хворіє. Зараз звикла... Джинси — це йому брат двоюрідний дістав. Він моряк... Останнім часом став грубіянити... та хто з них у такому віці не грубіянить?.. Мотоцикл? Який мотоцикл? Та хто ж на ньому їздити буде, я чи що?»
(Ю. Щекочихін.)

Завдання. Звідки ви здогадалися, що Микола все вигадав? Висловте свою гіпотезу, навіщо він це зробив?

▲ — Я перейшла в сьомий клас, — розповідає Настя, — але не уявляю, як буду вчитися. Навчання зовсім запустила. Та найстрашніше, що при всьому цьому я «хорошистка». А числюся у встигаючих тому, що... постійно пропускаю уроки під різними приводами. У четвертому класі не вивчила якось урок, а мене запитали. Не знаю... Причина? Я була відсутня на попередньому уроці! Двійку не поставили. Мені це сподобалося. Значить, є лазівка. Я перестала вчити всі предмети, все закинула, і пішли трійки. Під страхом стати трієчницею все більше пропускала заняття, все запустила.

А тепер думаю, чи можна почати спочатку.

Завдання. Дайте в іронічному стилі оцінку того, що трапилось з Настею. Уявіть, що Насті порадою допомогти можете тільки ви. Що ви їй скажете?

▲ — Я учень дев'ятого класу. Вважаю, що, по-перше, людина повинна жити для іншої людини і для людей взагалі. Вона повинна прагнути до того, щоб іншим жилося легше. По-друге, людина повинна точно визначити свою мету.

Працює, наприклад, біля верстата робітник. Закінчилася зміна. Час би й додому, а вмитися — нічим. І галасує він, що мила, бач, немає. Заходить у гастроном і обурюється, що ковбаси немає. А сам на своєму робочому місці за зміну стільки браку наробив або ж взагалі просидів і нічого не зробив. А через нього комусь не вистачило чайника, холодильника чи ще чогось.

І таких ситуацій безліч. Кажуть, що на вулицях наших брудно, що двірники погано працюють. Але ніхто при цьому не думає про те, що «чисто не там, де метуть, а там, де не сміять».

Ми звикли тільки брати, але не звикли віддавати. Скажете, нісенітниця? А ви відчували хоч раз задоволення від того, що комусь зробили добре? Просто так, нічого не вимагаючи взамін. Противно, коли усім до всього байдуже. І від злості ти починаєш робити добро. Хай непомітне. Але душа твоя заспокоюється. Моя пропозиція: всім злодіям, розкрадачам відрубувати руки. Жорстоко? Так. На користь? Можливо. Важко бути жорстоким і добрим. Але таке у нас життя.

Такими думками поділився учень дев'ятого класу зі своїми однокласниками.

Завдання. Які думки хлопця викликають у вас заперечення? У чому ви вбачаєте вихід із прикрих ситуацій? Проведіть у класі дискусію з приводу цього листа.

▲ У деяких школярів увійшло в звичку брати знання «в борг».

— Дай списати! — то один, то інший канючить перед уроком. І не завжди їм відмовляють. Так і звикли!

Олексій теж відмінник, але списувати не дає.

— Але ж і ти, — запитуємо Олексія, — і твої товариші, напевне, розумієте: мало просто не дати списати! Як зробити, щоб нікому і не треба було про це просити?

— Треба діяти! Але не так, як роблять деякі відмінники, прикриваючи долонею свої зошити. У нас в класі багато чесних, принципових школярів. Ось ми й встановили...

Завдання. Опишіть свій варіант подолання списування в класі.

ПОЧУТТЯ ВЛАСНОЇ ГІДНОСТІ, ЧЕСНІСТЬ, СМІЛИВІСТЬ

▲ У Сашка був важкий день. Його команда виграла фінальний матч дворового турніру. При рахунку 3:3 вирішальну шайбу закинув Сашко. Закинув... рукою. Але суддя не помітив порушення. І гол зарахували. Відчайдушно сперечався воротар суперників Дмитро, поки не заплакав від образи і відчаю.

А Сашка вітали, схвально ляскали по плечах, обнімали, дякували. Команда, звісно, не підозрювала, що перемога добута нечесним шляхом.

Зі стадіону йшли веселим гуртом. Багато жартували, і Сашко вже було і забув, як був забитий переможний гол. Його хвалили, і це подобалося. «Переможців не судять», — згадав чиюсь фразу.

Бабуся зустріла смачними голубцями і, коли Сашко їв, задзвенів телефон.

— Саша, тебе...

Трубка секунду мовчала, а потім сказала голосом воротаря суперників Дмитра:

— Совісті в тебе, Саша, немає...

Голубці Сашко доїдав без апетиту... В домі вже всі сплять. І Сашко вирішив заснути зразу — провалитися в кольорове коло сну. Але не міг заснути. Щось нило в грудях. Щось боліло всередині... без болю.

Завдання. Як ви гадаєте, що «боліло» в Сашка всередині і які «ліки» від «хвороби» він знайшов?

▲ П'ятикласник розповідає:

— Я одержав «2» з географії. Одержав справедливо. Не хотів, щоб про це дізналися батьки, особливо дідусь. Тому витер гумкою запис учителя про те, що не вивчив урок, і двійку. А на цьому місці, щоб було непомітно, записав домашнє завдання. Коли прийшов додому, тато запитав: «Як справи в школі?» Я відповів, що все нормально. У щоденнику було чисто, і батьки не хвилювалися. Так зберіг я нерви батькам, а собі — хороший настрій. І зробив це зовсім не через боягузтво, а лише заради того, щоб батьки дарма не хвилювалися.

Завдання. Поясніть, чи правильно вчинив автор розповіді.

▲ У однієї дівчини в класі пропали 40 карбованців, украли їх Настя. «Ця подруга завжди при грошах,—

виправдовувала вона свій вчинок.— Нічого їй не статеться. Мені теж хочеться магнітофон». А увечері раптом взяла і роздала все до копійки хлопчикам у дворі на сигарети.

Пропажу виявили. Мамі довелося розрахуватися з власної кишені — відірвати від сім'ї. Про Настю пішов у школі погolos. Вона поклялася собі, що ніколи не буде брати чужого і перейшла до другої школи.

Але скоро знову зірвалася. На цей раз потайки взяла гроші, подаровані мамі родичами до дня народження. І знову їх роздала хлопцям на вино і сигарети...

А незабаром Настя прийшла додому заплакана, вся в синяках. Ті, кому вона вчора роздавала троячки і п'ятірки, сьогодні вимагають грошей як належного. (Л. Сорока.)

Завдання. Проаналізуйте обидва епізоди крадіжки від початку і до кінця: з'ясуйте причину, чому Настя так робила. Чи закономірний фінал цієї історії?

▲ Батько приходить з роботи — син щось майструє: — Молодчина, синочок. Доброю справою зайнятий.

— Тату, мені потрібні деталі,— заявив він.

Батько потягнувся до гаманця.

— Та ні,— розсміявся син,— у магазині їх не знайдеш. З роботи принеси... їх у тебе на роботі навалом. У Петьки ціла колекція — тато приносить.

Завдання. Уявіть собі, що ви — тато. Продовжіть розмову з сином.

▲ За правилами турніру хлопцям не можна було з'являтися на футбольному полі: для «шкіряного м'яча» вони переростки. Однак треба ж підняти спортивну честь колективу. Тому до команди були записані семикласники, а на поле вийшло дев'ять інших гравців, що видавали себе за семикласників.

Ясна річ, документи готували (і підробляли) дорослі. Вони ж і розпорядились, хто за кого гратиме.

Завдання. Хто в цій ситуації винен, дорослі, які організували підміну, старшокласники, яких попросили зіграти за молодших, чи семикласники, які повинні були грати на футбольному полі?

▲ На Чемпіонаті світу з футболу в Чілі у 1962 році збірна грала один з найвідповідальніших матчів — з Уругваєм. Рахунок — 0:0. Напруження на полі

зростає з кожною хвилиною. Дуже багато ця зустріч важила для обох команд. І ось вдала атака наших футболістів, відмінний завершальний удар — м'яч затріпотів у сітці. Боковий суддя махнув прапорцем — гол! Засумнівалася лише одна людина: капітан нашої команди Ігор Нетто. Він підійшов до воріт і побачив, що бокова сітка порвана, м'яч зайшов збоку. Яке ж було здивування судді, коли півзахисник попросив відмінити щойно забитий гол. (За Г. Качаліним.)

Завдання. Цей вчинок І. Нетто Г. Качалін назвав справжнім спортивним благородством. Доведіть, що це так.

▲ До редакції звернувся дорослий чоловік, який розповів про своє сімейне горе.

«Як не важко мені, а розповім вам усе по щирості.

Пішла моя дружина працювати дояркою на ферму. Потоваришувала там з іншими доярками. Часто з дому гостинці їм носила: то пиріжків напече, то помідорами свіжими їх пригостить, то ще чимось. Мені приємно було, що добра вона така у мене, хазяйка.

Але через деякий час почала вона додому навантажена повертатися. То відро комбікорму принесе, то кілька літрів молока, то ще чогось. Ось тоді і почалися у нас сварки в сім'ї. Я просив її не робити цього. А вона аж із себе виходить.

— Ти, каже, крім заробітної плати і чесності своєї нічого додому не приносиш. І дорікала, що на шії у неї сиджу.

Перед дітьми, перед людьми соромно. Не всі ж такі, як у них на фермі. Як не намагався я її зупинити, та тільки все марно. І тоді зважився я на останній крок. Пішов до нашого дільничного, все тому розповів: попросив справу не заводити, а просто закликати мою дружину до порядку. Він слухав-слухав, потім покрутив пальцем біля скроні і каже: «Вона ж для тебе те молоко носить. Ти що, з глузду з'їхав?»

Отак і живу я зі своєю бідою. Життю не радий».

Завдання. Розсудіть дорослих. На чьому боці ваші симпатії? Якби чоловік звернувся за порадою до вас, що б ви йому відповіли?

▲ ЗАБУДЬКУВАТИЙ МИШКО

Мишко не вивчив домашнє завдання. На другий день він одержав двійку. Дуже не хотілося хлопцеві мати в щоденнику двійку, і він її витер гумкою.

Другого дня Мишко старанно підготувався до уроку і попросився відповідати біля дошки.

— Молодець,— похвалила його вчителька.— Сьогодні ставлю тобі п'ятірку, давай щоденник.

Радісний Мишко подав щоденник.

— Снігур,— раптом суворо подивилася вчителька на Мишка,— а де «2»?

— Яка «2»? — здивувався Мишко.— Не було ніякої двійки, ви помилилися,— сказав хлопець і подивився учительці в очі.

— Ну, гаразд, не було, так не було, очевидно, я забула.

Після уроку Мишко розкрив щоденник, але обіцяної п'ятірки не побачив.

— Ірино Петрівно,— підійшов він до вчительки,— а де ж моя сьогоднішня «5»?

— Яка «5», Мишко? — здивувалася вчителька.— Ти помилився, не було ніякої п'ятірки...

Завдання. Як провчила вчителька Мишка? Подайте свій кінець тексту.

▲ ПЛАТІТЬ ЗА ЗНАХІДКУ

Продавець через день віддала неуважному покупцеві гаманець... Жителька Артемівська розшукує криворожанку, яка залишила в купе вагона сумочку з грошима... Жінка дзвонить в редакцію і просить надрукувати оголошення такого змісту: «Хто загубив гроші, звертатися по телефону...»

До таких приємних подій ми починаємо звикати. Це закономірно. Віддати загублене, в тому числі і гроші, стає нормою і не належить до розряду надзвичайних вчинків.

До редакції однієї газети надійшов лист, у якому йде мова про знахідку, якій раді, і не раді.

«Мій син,— пише авторка,— загубив паспорт, військовий квиток, диплом та інші документи. Через три дні після цього на роботу прийшла жінка, яка їх знайшла.

— Ось ваші документи,— сказала вона.— Тільки заплатіть мені за знахідку 50 карбованців.

Син зрадів, попросив жінку зайти завтра, бо в нього не було таких грошей, щоб розплатитися. Позичив у сусіда потрібну суму і заплатив за документи.

Не знаю, як син, а я обурена вчинком тієї жінки, яка ніби зробила добру справу, позбавила сина

зайвих турбот. Немає в неї совісті, певне, гроші для неї над усе. А, можливо, прочитає мого листа і їй стане соромно?»

Завдання. Чи справедливо, на ваш погляд, обурилася авторка листа? Обґрунтуйте свою думку.

▲ ГАМАНЕЦЬ У КИШЕНІ

«У ваше місто я приїхала у гості до брата. Вирішила придбати пальто. Приміряючи його, в одну з кишень поклала гаманець з грішми, який весь час тримала у руці.

Пальто я не купила, а сама поїхала до брата. Через деякий час в квартиру зайшла жінка і вручила гаманець, у якому було 235 крб. Звичайно, попередньо перевірила запитанням, чи справді я власниця гаманця.

Ця жінка приміряла пальто після мене. Вона і знайшла мій гаманець. На щастя у ньому, окрім грошей, був лист брата із зворотною адресою. По ній і знайшла мене ця жінка.

Я — інвалід другої групи, одержую невелику пенсію, довго збирала гроші на пальто і на поїздку до брата. Можете уявити, як я зраділа, коли знайшлася пропажа.

Я хотіла якось віддячити добрій людині, але вона від грошей відмовилася. Тому я вирішила написати листа в газету».

Завдання. Охарактеризуйте моральні якості таких людей. Що значить, по-вашому, бути чесною, порядною людиною?

▲ Один відомий артист на примірці костюма запитав свого шкільного товариша-кравця:

— Володю, скажи чесно, ти задоволений своїм кравецтвом?

— Цілком,— відповів той.

— А тебе не принижує, що ти шиєш, що тобі доводиться приміряти на мене? Все-таки, що не говори, носити костюм набагато приємніше, ніж його шити. (С. Пермяк.)

Завдання. Що б ви відповіли на місці кравця акторові?

▲ Ходили учні в похід. Коли відстали двоє — Роман і Ігор, не дуже стурбувалися. Доженуть, хлопці сильні. Ігор легкою атлетикою займається, Роман — відмінний плавець. А товариші прийшли засмучені.

Спочатку нічого говорити не хотіли, а потім з'ясувалося: місцеві підлітки відібрали у Романа гроші і надавали ляпасів. Ігор стояв поруч, але не вступився. Підлітки були молодшими від тих, хто постраждав, правда, їх було більше...

Учитель, який був з дітьми в поході, обурився: «Хоч би опір чинили, захищали себе ради пристойності». Це сказав старший, який головою відповідає перед батьками за дітей, які пішли з ним в похід. Старший, який завжди говорив раніше: битися погано!

Завдання. Чим ви поясните обурення вчителя? За що ще відповідає вчитель?

▲ П'ятикласник з Ленінграда розповідає: «Йшов якимось по набережній. Раптом почув гучні голоси: двоє дорослих юнаків віднімали у малюка санчата. Я підійшов і попросив не чіпати малюка. У відповідь почув: «Не твоє діло, щеня!» Вирішивши, що словами справі не зарадиш, я схопив здорованя за руку. І тут же одержав сильний удар в обличчя. В цей час інший уже справився з малюком, відняв санчата і побіг. Через кілька хвилин санчата виявилися поламаними. Хлопці задоволено зареготали.

Коли я піднявся, у мене з носа текла кров, дуже хотілося заплакати. Поряд тихо схлипував малюк.

Я багато думав, але не зміг дати відповідь на головне запитання: як вчинити наступного разу?

Запитання. Проаналізуйте поведінку автора розповіді у цій ситуації і висловіте обґрунтовані поради про те, як слід діяти в таких ситуаціях.

ЗМІСТ

Передмова	3
Проблемно-ситуативні завдання в системі розвиваючого і виховуючого навчання	4
Проблемно-ситуативні завдання на морально-етичні та суспільно-політичні теми	16
Культура поведінки, тактовність	16
Культура і мораль. Духовні цінності. Гуманізм.	25
Самовиховання. Самовдосконалення. Самооцінка.	39
Ставлення до праці, до громадської роботи	41
Виховання дітей у сім'ї. Взаємини батьків і дітей. Етика і психологія сімейного життя	46
Чистота почуттів, кохання	55
Людина серед людей	61
Життєва позиція	83
Ставлення до пам'яток історії, символів, сімейних реліквій	90
Людина у світі речей	92
Патріотизм. Інтернаціоналізм	96
Дружба, товаришування	102
Екологія	108
Принциповість, твердість переконань	116
Почуття власної гідності, чесність, сміливість.	122

Учебно-методическое пособие

БЕЛОУСЕНКО ПЕТР ИВАНОВИЧ, ЯВИР ВАЛЕНТИНА ВАСИЛЬЄВНА
ПРОБЛЕМНО-СИТУАТИВНІ ЗАДАНИЯ НА УРОКАХ УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА

Пособие для учителя
На украинском языке
Киев, «Освіта»

Завідуючий редакцією української мови *Л. О. Баранов*. Художній редактор *П. В. Кузь*.
Технічний редактор *О. Д. Новікова*. Коректор *Г. А. Зацерковна*

ИБ № 7750

Здано до фотонабору 13.02.91. Підписано до друку 21.11.91. Формат 84×108/32.
Папір друк. № 2. Гарнітура шкільна. Друк високий з ФПФ. Умовн. друк. арк. 6,72.
Умовн. фарбо-відб. 6,82. Обл.-вид. арк. 6,74. Тираж 3 500 прим. Вид. № 34354.
Зам. 1-250.

Видавництво «Освіта», 254053, Київ, Ю, Коцюбинського, 5.

Харківська книжкова фабрика ім. М. В. Фрунзе.
310057, Харків, Донець-Захаржевського, 6/8.